

STEDSIDENTITET OG PLANLEGGING

VIRKEMIDLER FOR BEVARING AV BYNÆRE FRILUFTSOMRÅDER I
MOSS KOMMUNE

PLACE IDENTITY AND PLANNING

INSTRUMENTS FOR PRESERVATION OF RECREATIONAL LANDSCAPES CLOSE TO
THE CITY OF MOSS

KIRSTI MOBRÅTEN GUNDERSEN

UNIVERSITETET FOR MILJØ- OG BIOVITENSKAP
INSTITUTT FOR LANDSKAPSPLANLEGGING
MASTEROPPGAVE 30 STP. 2010

FORORD

Denne oppgaven markerer slutten på studiet i By- og regionplanlegging ved Universitetet for miljø- og biovitenskap. Oppgaven er også et bidrag til et forskningsprosjekt som gjennomføres av Norsk institutt for by- og regionforskning og Institutt for landskapsplanlegging ved Universitetet for miljø- og biovitenskap: Conditions for sustainable management of urban recreational landscapes. Tema for min oppgave har vært hvordan formelle og uformelle virkemidler fungerer sammen for å bevare bymark til friluftsmål.

Jeg ønsker først og fremst å takke Knut Bjørn Stokke for veiledning og tett oppfølging i arbeidet med oppgaven. En takk rettes også til forskningsprosjektet for økonomisk støtte, til prosjektets medlemmer for at jeg har fått delta på intervjuer og møter, og for mange gode tips. Mine studiekamerater og aller nærmeste fortjener også takk for støtte og oppmuntring.

Ås, 14. mai 2010

Kirsti Mobråten Gundersen

SAMMENDRAG

Det har i det siste blitt et økt fokus på bynære friluftsområder. Bakgrunnen for det økte fokuset er blant annet friluftsområdenes betydning for folkehelse og bevaring av biomangfold. Flere og flere bosetter seg i og i nærheten av byer, og det er et uttalt statlig mål å kunne tilby befolkningen friluftsområder, i dag og i framtiden. Denne masteroppgaven handler om hvordan bynære friluftsområder, nærmere bestemt bymark, bevares til friluftformål.

Først og fremst undersøkes hvordan formelle og uformelle virkemidler fungerer sammen for å bevare to markaområder i Moss kommune; midtre Jeløy og Mossemarka. Moss kommune opplever befolkningsvekst, og har et visst byggepress på sine friluftsområder. Hva betyr de juridiske virkemidlene i bevaringen? Er det potensial for at mobilisering fra sivilbefolkningen kan være et virkemiddel for bevaring av bymarkene? Med formelle virkemidler menes først og fremst kommuneplanlegging gjennom plan- og bygningsloven. De uformelle virkemidlene som undersøkes er stedsidentitet og mobilisering fra sivilbefolkningen.

Planlegging gjennom plan- og bygningsloven har svakheter som gjør at en på lengre sikt har behov for andre virkemidler for å holde bymark utbyggingsfri. Den største svakheten er kommunale vedtak som kan erstattes eller oppheves. Stedsidentitet kan være et virkemiddel for bevaring av bymark. Stedsidentitet handler om stedets betydning og verdi for innbyggerne. I begge caseområdene har stedsidentitet påvirket planleggingen, og planleggingen har påvirket betydningen stedene har som friluftsområder. Tidlige planer som konstaterer viktigheten av bevaringen av områder for friluftsliv, har økt forståelsen for friluftsområdenes status og betydningen de har for befolkningen. Det er bred enighet om bevaring av begge caseområdene.

Bevaringen av områder til friluftformål må ha juridisk forankring, men har ofte behov for hjelp fra sivilbefolkningen. Mobilisering er en metode for sivilbefolkningen å vise at et sted har identitet og av den grunn bør bevares til det formålet det har, og som bidrar til at det har identitet. I Moss ser det ut til at velforeninger er en kanal for mobilisering. Foreningene har autonomi og blir hørt i saker som omhandler friluftsområder. Mobilisering kan derfor være et virkemiddel for bevaring av bymark.

SUMMARY

Lately, the focus on the urban recreational landscape has increased. The backdrop for this focus is, inter alia, that this particular landscape is important for public health and the preservation of biodiversity. The population in and outside cities increases, and it is a governmental goal to preserve recreational landscapes, also in urban areas. This master thesis examines how the urban recreational landscapes, urban woodlands in particular, are being preserved, and not developed as an expansion of the city.

The concern in this master thesis is mainly how formal and informal instruments are working together to preserve two urban woodlands in Moss municipality; central parts of Jeløy and Mossemarka. Moss municipality is experiencing an increase in its population, and there are some pressure on the cases. What is the importance of the legal instruments in the preservation? Is mobilization through civil society a possible tool? The formal, or legal, instrument is mainly planning by the planning and building act. The informal means I examine in the thesis are place identity and mobilization through civil society.

In the long term, planning by the planning and building act has got some weaknesses that makes it necessary for other means and instruments to be a part of the preservation of the recreational landscapes. The most important weakness is the fact that decisions made by the municipality are easily changed or cancelled. Place identity can be a valuable instrument for preservation of urban woodlands. Place identity is about a place importance to the citizens. The thesis examines the context between place identity and planning, and how the two instruments affect each other. In both cases, place identity has affected planning, and planning has affected the place and its importance as recreational area. The early municipal plans that stated these landscapes importance, has increased the populations understanding of the areas as recreational landscapes, and the population has increased the importance in the municipal planning.

A legal basis is needed, but sometimes civil society are helpful in preserving these urban woodlands. Mobilization is a method for civil society to express the identity of a place, and for that reason, needs to be preserved. Mobilization can therefore be an effective instrument for preservation of urban woodlands.

INNHOOLD

FORORD	3
SAMMENDRAG	4
SUMMARY	5
INNHOOLD	6
FIGURER	8
VEDLEGG	8
1. INNLEDNING	9
1.1. BAKGRUNN	9
1.2. PROBLEMSTILLING	12
1.3. HYPOTESE	14
1.4. UNDERSØKELSESOPPLEGGET	16
1.4.1. Casestudie	16
1.4.2. Dokumentgjennomgang.....	17
1.4.3. Semistrukturert intervju.....	18
2. LOVVERK OG MÅL FOR FRILUFTSLIV OG AREALFORVALTNING	19
2.1. LOVVERK.....	19
2.1.1. Plan- og bygningsloven	19
2.1.2. Friluftsløven og naturmangfoldloven.....	21
2.1.3. Andre juridiske virkemidler.....	23
2.2. RETNINGSLINJER OG NASJONALE MÅL	23
3. STEDSIDENTITET OG MOBILISERING	25
3.1. MOBILISERING GJENNOM NETTVERK	25
3.2. STEDSIDENTITET	29
3.3. STEDSIDENTITET OG PLANLEGGING	33
4. CASE: MOSSEMARKA OG MIDTRE JELØY	37
4.1. MOSS KOMMUNE.....	37
4.2. CASEOMRÅDENE	38

4.2.1.	<i>Midtre Jeløy</i>	38
4.2.2.	<i>Mossemarka</i>	42
4.2.3.	<i>Generelle trekk ved friluftsområdene i Moss</i>	45
4.3.	KOMMUNENS PLANSTATUS OG JURIDISKE VIRKEMIDLER.....	47
4.3.1.	<i>Planstatus</i>	47
4.3.2.	<i>Andre juridiske virkemidler</i>	51
4.4.	STEDSIDENTITET	53
4.5.	MOBILISERING	54
5.	HVORDAN FUNGERER VIRKEMIDLENE SAMMEN?	56
5.1.	KOMMUNEPLANLEGGING.....	57
5.1.1.	<i>Kommuneplaner som virkemiddel for bevaring</i>	57
5.1.2.	<i>Kommuneplanleggingens svakheter</i>	59
5.1.3.	<i>Markagrensa</i>	61
5.2.	ANDRE JURIDISKE VIRKEMIDLER	62
5.2.1.	<i>Servituttavtalen</i>	62
5.2.2.	<i>Statlig sikret friluftsområde</i>	65
5.2.3.	<i>Bruk av innsigelse</i>	66
5.3.	STEDSIDENTITET	67
5.3.1.	<i>Kvaliteter og bruk av områdene</i>	67
5.3.2.	<i>Attraktivitet</i>	70
5.3.3.	<i>Stedsidentitet og planlegging</i>	72
5.4.	MOBILISERING SOM VIRKEMIDDEL?	74
5.4.1.	<i>Mobilisering i form av velforeninger og ad hoc-engasjement</i>	74
5.4.2.	<i>Det viktige samspillet mellom stedsidentitet, mobilisering og planlegging</i>	77
5.5.	DISKUSJON	80
6.	AVSLUTNING	82
6.1.	KONKLUSJON	82
6.2.	METODEKRITIKK, VALIDITET OG RELIABILITET	84
6.3.	FORSLAG TIL VIDERE FORSKNING.....	85
7.	LITTERATUR	87
8.	VEDLEGG	90

FIGURER

Figur 1	Kart over de to caseområdene i Moss kommune	10
Figur 2	Hypotese: Sammenhengen mellom planlegging, stedsidentitet og mobilisering	15
Figur 3	Skjema etter Aars og Kvalvåg (2005). Nettverkens ytterpunkter	27
Figur 4	Kart over Moss kommune	38
Figur 5	Kart over midtre deler av Jeløy	40
Figur 6	Foto midtre Jeløy	41
Figur 7	Kart over Mossemarka	42
Figur 8	Foto Mossemarka	44
Figur 9	Kart servituttavtalen i Mossemarka	52
Figur 10	Foto Mossemarka	71
Figur 11	Eksempel på en velforening	76
Figur 12	Sammenhengen mellom planlegging, stedsidentitet og mobilisering	79

VEDLEGG

Vedlegg 1	Utsnitt fra kommuneplanens kartdel med tilhørende tegnforklaring	90
Vedlegg 2	Bosettingsmønster i Moss kommune	93
Vedlegg 3	Kart over caseområdene og viktige naturtyper hentet fra Direktoratet for naturforvaltnings Naturbase	94
Vedlegg 4	Grov intervjuguide og informantkategorier	97

1. INNLEDNING

1.1. BAKGRUNN

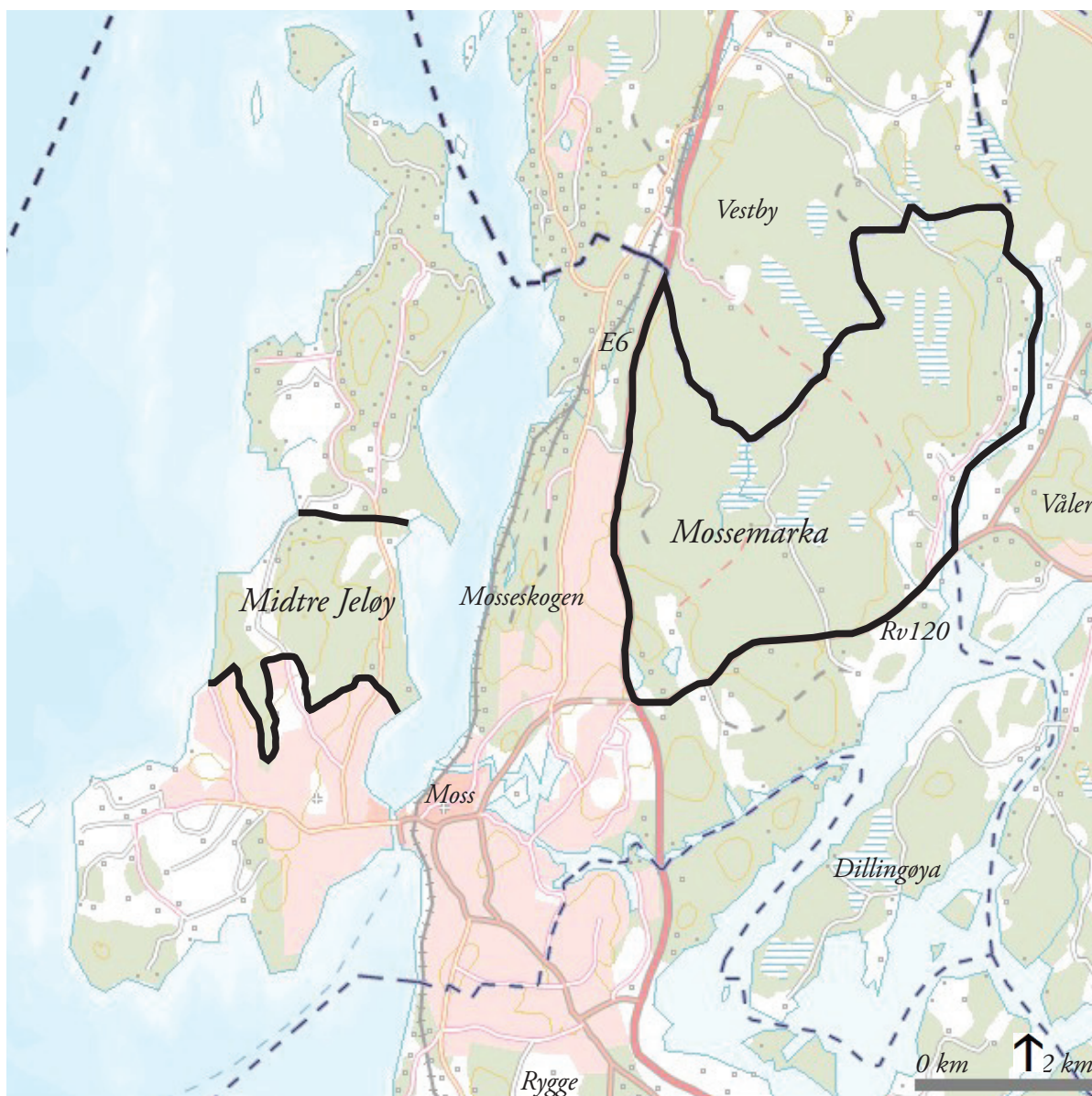
Et økt fokus på folkehelse og bevaring av biomangfold fører med seg en interesse for hvordan bynære friluftsområder planlegges og forvaltes, områder det knytter seg flere verdier til. Befolkningen i og i nærheten av byer øker, og det er et statlig mål at alle skal ha tilgang til friluftsområder ved bostedet. Institutt for landskapsplanlegging (ILP) ved Universitetet for miljø- og biovitenskap og Norsk institutt for by- og regionplanlegging (NIBR) gjennomfører en undersøkelse om forvaltning av bynære friluftsområder som avsluttes i 2012¹. I dette studiet, *Conditions for sustainable management of urban recreational landscapes*, undersøkes friluftsområder i Moss og i den svenske byen Kungsbacka. Undersøkelsen omfatter etter hvert også Asker og Helsingborg. Forskerne spør i hvilken grad friluftsområdene i disse bykommunene forvaltes på en måte som balanserer bruks- og vernehensyn, og hvilken rolle kommunens planlegging og mobilisering fra sivilsamfunnet spiller i dette. Det søkes også etter kontaktformer mellom ulike aktører og hvordan ulike interessegrupper og aktører med ulike rettigheter deltar i forvaltningen. I tillegg undersøkes områdenes tilgjengelighet og bruk, og hvordan dette påvirker forvaltningen av områdene. Denne oppgaven er ment som et bidrag til forskningsprosjektet.

Jeg ble koplet opp til prosjektet som en av tre masterstudenter høsten 2009. Å være koplet som masterstudent til prosjektet innebærer at masteroppgaven og problemstillingene må ha relevans for forskningen. Jeg får muligheten til å delta på prosjektmøter og intervjuer, og prosjektgruppas datamateriale gjøres tilgjengelig for meg. Mitt datamateriale gjøres tilgjengelig for prosjektgruppa. Utfordringen ved å være koplet opp til et prosjekt vil være å finne et forskningsspørsmål som både er relevant for forskningsprosjektet, og som er interessant for meg som student. Jeg har valgt å avgrense min oppgave til å handle om to av Moss sine markaområder: Mossemarka og midtre deler av Jeløy, og undersøke hvilke virkemidler som bidrar til å bevare disse som friluftsområder. Oppgaven er også avgrenset til å handle om *hvorfor* markaområdene er blitt bevart, og ikke *om* det er viktig å bevare disse eller ikke. Figur 1 viser oppgavens to caseområder i Moss kommune.

Staten uttrykker blant annet gjennom stortingsmeldinger og Direktoratet for naturforvaltnings håndbøker, at planlegging og forvaltning av bynære friluftsområder er viktig av flere årsaker,

¹ Prosjektnavn: *Conditions for sustainable management of urban recreational landscapes (GOVREC)*. Prosjektnummer: 2792. Informasjon: <http://nibr.no/prosjekter/428/>

Figur 1. Kart over caseområdene midtre Jeløy og Mossemarka

Figur 1 er en illustrasjon som viser grensene for mine caseområder midtre Jeløy og Mossemarka i Moss kommune. I kapittel 4.1 er det oversiktskart over Moss kommune. Mossemarka er klart avgrenset med E6, rv120 og kommune/fylkesgrense. Midtre Jeløy har ingen faste grenser, men ut i fra dokumentstudier og intervjuer har jeg valgt følgende avgrensning. Kartgrunnlaget tilhører Statens kartverk, hentet fra <http://kart.fmos/turkart/index.jsp> (lest 29.03.10) og er redigert i Adobe Illustrator.

blant annet for folkehelse og bevaring av det biologiske mangfoldet. Slike arealer åpner for bevegelse for mennesker i alle aldre og med ulik fysikk. Friluftsliv er helsefremmende både for den enkelte og for samfunnet som helhet. Det settes fokus på friluftslivet som en helsefremmende, trivselskapende og miljøvennlig aktivitet i flere stortingsmeldinger, blant annet i St.meld. nr 26 (2006-2007) *Regjeringens miljøpolitikk og rikets miljøtilstand*. Dette viser at det er et nasjonalt politisk mål at flest mulig skal få drive friluftsliv. Flere og flere velger å bo i by, også barnefamilier. Derfor

blir det å ta vare på friluftsområder der hvor folk bor viktig. I tillegg til den helsefremmende gevinsten friluftsliv har, virker naturen rekreativ på de fleste. Men naturen har også en egenverdi og den inneholder mange arter som skal tas vare på, selv i strøk med høy befolkningstetthet. Det ligger ofte flere verdier i slike friluftsområder. Dette kan være kultur- og naturminner eller estetisk vakre kulturlandskap.

Samtidig opplever mange bykommuner et press på sine arealer. For å møte presset må kommunen transformere og fortette. Ofte når kommunen et punkt hvor alle områder er ferdig transformert, fortettingen har nådd sin grense, eller det er behov for andre typer boliger, som for eksempel småhusbebyggelse. I slike tilfeller vil byutvidelse være en løsning. For mange kommuner vil det være en bedre løsning på kort sikt å bygge i bynære markaområder framfor å sikre disse for framtidige generasjoner. Konsekvensene utbygging, for eksempel byutvidelse, har for friluftsområdene er stort sett irreversible. Politikere må derfor tenke langsiktig i forhold til slik bynær mark.

Kommunen er gjennom plan- og bygningsloven (PBL) den viktigste forvalteren av våre friluftsområder ved at en med loven i hånd kan la et område forbli byggefritt. Urbane friluftsområder i områder med utbyggingspress viser seg å være utsatt. Ikke bare ved utbygging i arealene, men også utbygging tett på arealene kan bidra til at kvaliteten forringes, både med tanke på rekreasjon og biomangfold. Selv om vi i planleggingen i dag har en overordnet retningslinje som handler om fortetting og samordnet areal og transportplanlegging, er fortetting, byutvidelse og grønnstruktur gjenstand for konflikt.

I Norge var de første bygningslovene beregnet på å forhindre bybranner, men sunnhet, trafikkforhold og estetikk kom etter hvert inn i lovverket. Fra 1850 ble helse et svært viktig tema i norsk byregulering, og grønne områder og luft i byene ble viktig. På slutten av 1800-tallet ønsket en å forbedre boforhold og helsetilstand ved å sonedele byfunksjonene. Dette ville føre til et klarere skille mellom boligområder og farlig industri, og skape mer lys og luft i boligområdene. Bedre boforhold ville begrense epidemiene (Jensen 1980). På denne tiden satte også internasjonale byplanteoretikere som Ebenezer Howard spor etter seg i byplanleggingen. Howard er kjent som grunnleggeren av hagebybevegelsen, som ønsket et spesielt utbyggingsmønster og byspredning. Thorén beskriver i sitt bidrag til boka *Norsk natur – farvel?* hvordan Howards og lignende teorier satte sitt preg på byspredningen helt fram til tidlig 1990-tall. Byspredningen gikk på bekostning av skog, også fordi en ønsket å spare bynære jordbruksarealer. Etter Riokonferansen i 1992 ble fortetting innenfor eksisterende tettstedsgrænse etablert som overordnet mål for norsk arealpolitikk.

Formålet med dette var både å forhindre tap av biologisk mangfold og utslipp av klimagasser ved transport. Men vi ser at fortetting er konfliktfylt og det blir en kamp om grønnstrukturen innenfor byggegrensen, som ofte må gi tapt for byutvikling (Thorén 2008). Både konflikt mellom fortetting og grønnstruktur, og mellom byspredning og markaområder er en utfordring i norske byer og tettsteder i dag.

1.2. PROBLEMSTILLING

Marka beskrives som et viktig område for å drive friluftsliv, og muligheten for å drive friluftsliv er en viktig del av norsk kulturarv. Marka har lenge vært avgjørende for borgernes turmuligheter, og jeg velger å konkretisere tema til bynære markaområder. Mark beskrives i bokmålsordboka som *utmark, oftest med skog (eksempler: bymark, jaktmark, villmark og ødemark)*. I denne oppgaven undersøker jeg to bynære markaområder med skog i Moss kommune: Mossemarka og midtre Jeløy. Direktoratet for naturforvaltning sin markaveileder bruker *marka* som en fellesbetegnelse for de by- og tettstedsnære friluftsområdene. Veilederen er utarbeidet på bakgrunn av at det er behov for planlegging av marka for å oppnå en langsiktig forvaltning av slike områder, samt for å utvikle forholdene for friluftsliv og håndtere motsetninger mellom interesser (Direktoratet for naturforvaltning 2003). Jeg konkretiserer forskningsspørsmålene til ILP og NIBRs hovedundersøkelse om bynære friluftsområder, til å handle om virkemidler for bevaring av bymark.

Jeg ønsker å belyse et hovedspørsmål og to underspørsmål: Hovedproblemstilling: *Hvordan virker formelle og uformelle virkemidler sammen for bevaring av Mossemarka og midtre Jeløy som friluftsområder?* Underproblemstillinger: *Hva betyr de juridiske virkemidlene for bevaringen? Er det potensial for mobilisering fra sivilsamfunnet som en faktor for bevaring av disse bynære markaområdene?* Med formelle virkemidler mener jeg de juridiske virkemidlene som *faktisk er tilstede i caseområdene*: kommuneplanlegging etter PBL, en servituttavtale, et statlig sikret friluftsområde samt innsigelsesmuligheten. Med uformelle virkemidler tenker jeg på (og begrenser meg til) stedsidentitet og mobilisering fra sivilbefolkningen.

I bokmålsordboka kan ordet *bevare* bety både å beskytte og vedlikeholde, beholde og holde oppe. Jeg kunne ha byttet ut ordet bevare med hvilke som helst av de andre forslagene. Her handler det altså ikke om strengt vern, som et vern etter naturmangfoldloven, men at området bevares fordi et annet juridisk eller uformelt virkemiddel bidrar til dette.

Friluftsliv er definert som

oppbold og aktivitet i friluft i fritiden med sikte på miljøforandringer og naturopplevelser. Friluftsliv er ikke-konkurranspregede, ikke-motoriserte fritidsaktiviteter som foregår på et allment tilgjengelig naturpreget område (St. meld. nr. 39 (2000-2001)).

Friluftsområder kan ha ulik juridisk status: Det er ofte store, uregulerte områder som i hovedsak er i privat eie og som omfattes av allemannsretten. Vi har også områder for friluftsliv som er sikret ved offentlig erverv, servitutt (bruksrett) eller langsiktig leieavtale. Friluftsområder benyttes til turliv, jakt, fiske, trim og aktiv trening. I kommuneplanens arealdel er områdene som oftest vist som LNF-områder (landbruk-, natur- og friluftformål). I reguleringsammenheng kan friluftsområder avsettes til spesialområde friluftsliv (jf PBL §12-5, nr 5) (Moss kommune 2007a). Caseområdene består for det meste av «vanlige» friluftsområder, men vi finner også et område som er statlig sikret og et område som er servituttbelagt. Jeg undersøker ikke *vernede* områder etter PBL, naturmangfoldloven eller kulturminneloven.

Et område med utbyggingspress har behov for virkemidler som bidrar til bevaring for å ha en sterk status som friluftsområde. Sterk status som friluftsområde er en konsekvens av virkemidlene som bidrar til bevaring. Dette betyr at dersom marka beskyttes av flere ulike formelle eller uformelle virkemidler, tror jeg at statusen til marka som friluftsområde er sterkere enn dersom det finnes få eller ingen virkemidler som beskytter området. Området kan beskyttes av formelle virkemidler, eksempelvis arealplanlegging etter PBL, og det kan beskyttes av uformelle virkemidler, eksempelvis stedsidentitet. Denne oppgaven undersøker sammenhengen mellom bestemte formelle og uformelle virkemidler i bevaringen av caseområdene til friluftformål.

De viktigste grunnene til å velge Moss som casekommune er følgende:

- Moss er en bykommune som har bynære markaområder
- Kommunen opplever en befolkningsvekst og et visst press på sine arealer
- Kommunen setter søkelyset på folkehelse i sine planer
- LNF-områder utgjør 64 % av kommunens areal på 58 km², og denne type områder utgjør dermed en relativt stor andel av kommunens knappe arealer
- Forskningsprosjektet som gjennomføres av NIBR og ILP bruker blant annet Moss kommune som case

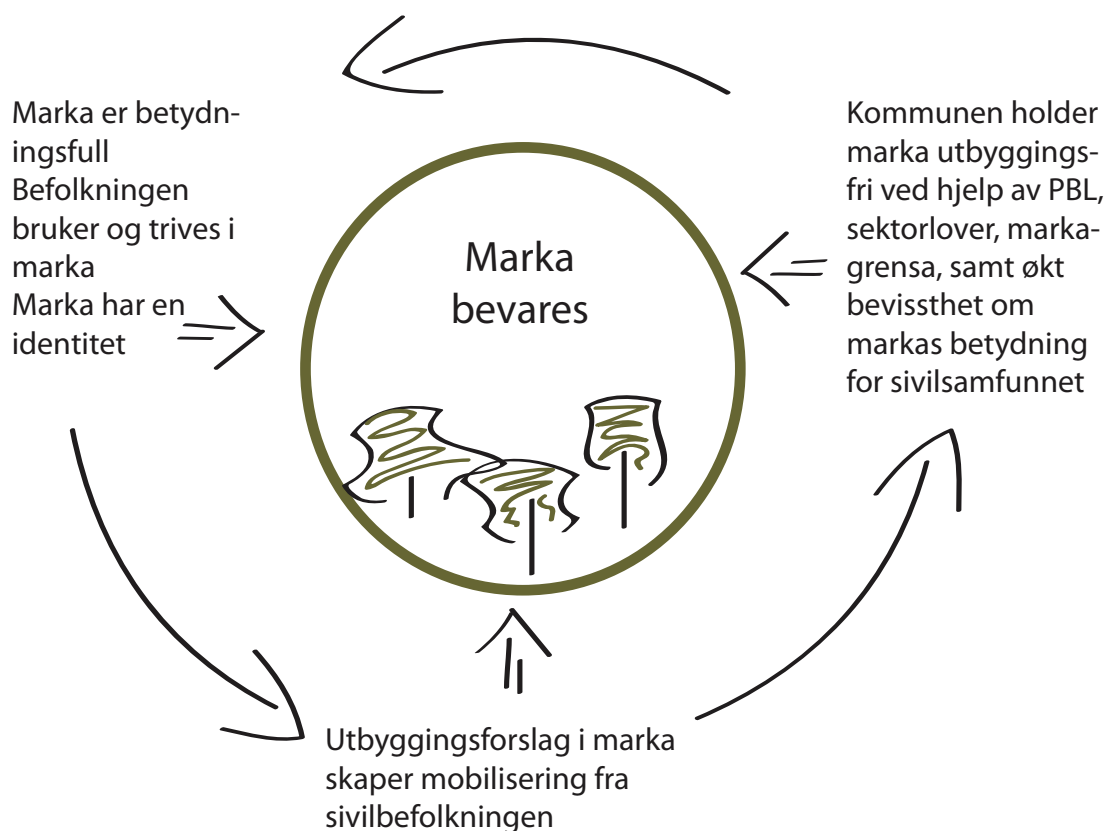
1.3. HYPOTESE

Jeg har en antagelse jeg ønsker å få svar på i denne undersøkelsen. Jeg tror at både formelle og uformelle virkemidler må være til stede for at marka skal bevares til friluftsmål i kommuner med arealbrukspress. Når det gjelder de formelle virkemidlene, undersøker jeg blant annet kommuneplanlegging etter PBL, men andre juridiske virkemidler blir også diskutert. Planlegging på regionalt og nasjonalt nivå, retningslinjer og bestemmelser fra statlig nivå vil også ha betydning som formelle virkemidler. Innsigelsesmyndigheten som berørte statlige og regionale organer har dersom kommunal plan strider mot overordnede føringer, er et eksempel på dette. De uformelle virkemidlene jeg undersøker i oppgaven er stedsidentitet og mobilisering fra sivilbefolkningen. Det kan være kommunens planlegging som har gjort at Mossemarka og midtre Jeløy er blitt holdt utbyggingsfritt, men samtidig er det slik at PBL ikke gir noe sikkert, langsiktig vern slik som for eksempel vern etter naturmangfoldloven gir. Det kan også være stedets identitet og mobilisering fra sivilsamfunnet som bidrar til å holde områdene utbyggingsfrie. Sannsynligvis er det en sammenheng mellom disse.

Jeg antar at dersom det aktuelle området har en betydning for noen som føler en tilknytning til det eller er glade i det, har området identitet og verdi. Dersom dette er tilfellet, vil kanskje lokalbefolkningen mobilisere seg for å ta vare på området sitt. Kanskje dette vil skape en forståelse for områdets identitet som igjen fører til en bevaring av området fra kommunens side. Når kommunen bevarer områder og tilrettelegger disse for friluftsliv, kan det igjen føre til at kommunens innbyggere føler en tilknytning. I figur 2 viser jeg hvordan jeg tror planlegging, stedsidentitet og mobilisering henger sammen. Disse tre virkemidlene påvirker hverandre, og sammen bidrar de til bevaring.

Mangel på infrastruktur, beliggenhet og lite attraktivitet kan også være viktige grunner til at et markaområde bevares som friluftsområde. Dette er faktorer som også må tas med i totalvurderingen. Selve begrepet mobilisering forklares grundig seinere i oppgaven. Men i motsetning til de formelle virkemidlene, stedsidentitet og lite attraktivitet, som kan være forholdsvis lett å oppdage, vil det være vanskeligere å finne ut om befolkningen ville være villig til å mobilisere seg dersom det skulle bli nødvendig.

Figur 2: Hypotese: Sammenhengen mellom planlegging, stedsidentitet og mobilisering

Figur 2 viser prinsippet for min hypotese, og hvordan samspillet er mellom virkemidlene: et kretslop hvor alle virkemidlene er avhengige av hverandre for at markaområdene skal bevares.

Vi vet at mobilisering i ulike sammenhenger har hatt effekt. Velforeninger rundt om i landet gjør hele tiden små og store grep for sine lokalsamfunn². Lokale friluftsinnteresser var viktig for at landskapsvernområdet på Søndre Jeløy ble en realitet (Falleth 2002). I et område hvor det i dag ikke foreligger noe utbyggingsforslag, vil det være vanskelig å undersøke mulighetene for mobilisering. En vil kanskje ikke få undersøkt dette grundig nok, før det i realiteten finnes en trussel mot friluftsområdet. Dette vil være tilfellet for mine caseområder, kanskje særlig når det gjelder Mossemarka, ettersom det ikke er noe stort press på området i dag.

Hvilke juridiske virkemidler er til stede for å bevare Mossemarka og midtre Jeløy? Her skiller vi mellom lovverk, planer, retningslinjer og bestemmelser. PBL er kommunens viktigste verktøy for bevaring av områder, på den måten at de kan velge ikke å bygge i et område. Kommuneplanens arealdel er juridisk bindende. Formålet med arealdelen er at kommunen skal ha en plan for

2 Mange velforeninger har hjemmesider på internett som informerer om tiltak foreningen har gjort eller gjør for sitt lokalsamfunn.

framtiden når det gjelder sine arealer. Dette betyr at vedtak med betydning for arealer skal være i tråd med planen dersom dette skal oppnås. Det finnes svakheter ved kommuneplanens arealdel: Nyere reguleringsplaner vil gå foran de føringene som ligger i arealdelen, og det kan bli gitt dispensasjoner i forhold til arealdelen. I arealdelen har kommunen mulighet til å formalisere en markagrense. Denne grensen er også juridisk bindende. Kommuneplanens arealdel skal rulleres jevnlig. Dette betyr at et nytt kommunestyre kan endre planen, slette eller modifisere en markagrense dersom de ønsker det.

Det finnes andre lover ved siden av PBL som kan beskytte friluftslivets naturgrunnlag. I følge Bentsen (2001) er dette friluftsløven, naturvernloven (nå naturmangfoldloven) og skogbruksloven. På hver sin måte kan alle disse fire lovene beskytte friluftslivet direkte. Det finnes også flere sektorlover som kan beskytte naturgrunnlaget for friluftsliv indirekte, som for eksempel kulturminneloven, men denne type lovverk går jeg ikke videre inn på.

Selv om naturforvaltningen i stor grad er overlatt til kommunene, har regionale og nasjonale myndigheter også noe de skulle ha sagt. Det finnes blant annet bestemmelser og retningslinjer fra nasjonalt hold. Disse blir gjennomgått i kapittel 2.2. I tillegg kan berørte statlige og regionale organer fremme innsigelse mot kommuneplanens arealdel og reguleringsplan dersom disse strider mot nasjonale eller regionale føringer.

1.4. UNDERSØKELSESOPPLEGGET

1.4.1. Casestudie

Når en skal undersøke to markaområder, kalles dette et casestudie. Vi velger et eller noen få tilfeller og studerer disse nøye (Andersen 2003). Tilfellet en velger kan være unikt eller typisk, men formålet er å analysere. En vil ofte være opptatt av prosesser, hvordan noe forløper eller utvikler seg (ibid.), og i vårt case er vi opptatt av hvorfor noe skjer, nærmere bestemt hvorfor bynære markaområder bevares til friluftsmål. Casestudier assosieres ofte med a-teoretisk og kvalitativ metode. Kvalitative data kan fortelle oss om de ikke-tallfestede egenskapene om casen vi undersøker (Halvorsen 2008). Vi er ute etter å finne ut hvilke virkemidler som bidrar til å ta vare på områdene, og dette er data vi ikke kan telle og sette opp i tabeller. Ved hjelp av et casestudie, kan en samle inn data for mange variabler. Vi ønsker å beskrive grundig et *sosialt system*, som Halvorsen (2008) skriver på side 106, og utvikle en helhetsforståelse. Vi registrerer

data usystematisk, og analyserer og tolker materialet intuitivt (ibid). Vårt *sosiale system* handler om planlegging og forvaltning av markaområdene, og aktivitetene rundt disse. Både kommunens planlegging og folks egne oppfatninger inngår i dette systemet.

Ved hjelp av egnet metode, som i mitt tilfelle er dokumentgranskning og intervjuer, registreres, analyseres og tolkes data om planlegging og forvaltning av områdene, og om befolkningens forhold til områdene. I motsetning til et kvantitativt metodeopplegg, vil casestudiet ofte starte induktivt. Dette vil si at forskeren ikke starter med noen hypotese eller teoretisk relevans, men at dette dukker opp underveis i arbeidet (Andersen 2003). I dette tilfellet stemmer det delvis, fordi jeg har en hypotese som jeg ønsker å teste. Hypotesen lyder slik: Både formelle og uformelle virkemidler må være på plass for at bynære markaområder skal bevares. Vi har derimot lite empiri å støtte hypotesen til, men det håper vi at casestudiet vil bidra til å framskaffe. Tilnæringsmåten til denne oppgaven ligger dermed et sted mellom induktiv og hypotetisk-deduktiv tilnærming. Jeg starter ikke forutsetningsløst, fordi jeg har en klar problemstilling og en hypotese jeg ønsker å undersøke om stemmer. På en annen side har jeg ikke som formål å vurdere holdbarheten i bestemte teorier. Selv om induktiv tilnærming ofte blir forbundet med kvalitative metoder, sier Halvorsen (2008) på side 129 at en i forskningspraksis sjelden vil finne et skarpt skille mellom tilnæringsmåtene, og at en ikke vil utelukke den ene eller andre helt.

Et casestudie kan i følge Andersen (2003) benyttes med hensikt å generalisere. Andre ganger kan et casestudie være verdifullt i seg selv ved at det kan gi oss mye forståelse av andre kulturer, eller for å berike vår egen selvforståelse (ibid. s 12). Denne masteroppgaven gjennomføres ikke med tanke på å generalisere. Til dette brukes det for få case, i bare én kommune. De formelle virkemidler for planlegging og forvaltning av markaområder vil antakeligvis sammenfalle mye i ulike kommuner, mens de uformelle virkemidlene samt vilje til å bygge ut disse områdene varierer både mellom og innad i kommuner. I tillegg er vilje til bevaring av slike områder avhengig av hvilke tid vi lever i. Jeg håper derimot at oppgaven kan gi økt kunnskap om hvilke virkemidler som finnes for bevaring av friluftsområder.

1.4.2. Dokumentgjennomgang

En undersøkelse av ulike typer dokumenter hører inn under vårt casestudie av markaområdene. For enkelte typer data vil dokumentgjennomgang være den mest egnede og kanskje den eneste metoden å framskaffe disse på. Hvilke argumenter som brukes for bevaring av kommunens friluftsområder, vil være det sentrale fokuset i dokumentgjennomgangen. Om kommunens

planer fokuserer på folkehelse og biomangfold vil være sentrale indikatorer på hvilke status slike områder har i kommunens planer. Kommunens planer om utbygging, samt hvilke argumenter kommunen har for dette, kan fremskaffes. I tillegg til å få undersøkt argumentene for vern eller bruk av friluftsområder, blir en kjent med kommunen og kommunens planlegging gjennom et slikt studie. Av dokumenter som granskes kan jeg nevne blant annet kommunens planer, andre kommuners planer, servituttavtalen fra 1954 (se kapittel 4.3.2.), artikler og diskusjoner om tema eller caseområdene på internett, ulike velforenings hjemmesider på internett, samt stortingsmeldinger og informasjon fra Direktoratet for naturforvaltning.

1.4.3. *Semistrukturert intervju*

Det viktigste grunnlaget for analysen vil være intervjuene med sentrale informanter. Når kvalitativ metode brukes for å innhente informasjon, får vi tak på *fyldige* data om den eller det vi undersøker. Det betyr at vi kan forstå en situasjon eller en prosess forholdsvis grundig. Mellom de to ytterpunktene når det gjelder intervju typer: strukturert og ustrukturert intervju, finner vi semistrukturert eller delvis strukturert intervju. Intervjuene bygger på en eksisterende intervjuguide som ligger til grunn for alle intervjuene, men som tilpasses avhengig av hvem en snakker med. Formålet er å få stilt en del av de samme spørsmålene til alle informantene. Samtidig skal guiden bare være rettleidende. En streber etter å få intervjuet til å fungere mer som en samtale. Det kan være nyttig å få informanten til å snakke fritt og dermed komme med opplysninger en ikke hadde regnet med å få, eller å få belyst saken fra flere sider. Intervjuguiden er bygget på problemstillingene (Halvorsen 2008).

Selv om de er utformet som konkrete spørsmål åpnes det for en frihet når det gjelder svaret. Det er dette som etter min mening skiller et semistrukturert intervju fra et ustrukturert intervju. Ved et ustrukturert intervju kan en risikere å ikke få svar på alt en lurer på. Oppgavens empiri er samlet fra tre ulike typer intervjuer: noen intervjuer har ILP og NIBRs forskningsgruppe gjort før jeg ble koplet opp til prosjektet. Andre intervjuer har jeg deltatt på sammen med forskningsgruppa. Den siste typen har jeg gjort på egenhånd. Resten av prosjektgruppa har tilgang til mine referater på samme måte som jeg har fått tilgang til deres. I kapittel 4 og 5 er intervjuene og referatene likestilte med tanke på hvor verdifulle de er som kilder.

2. LOVVERK OG MÅL FOR FRILUFTSLIV OG AREALFORVALTNING

2.1. LOVVERK

Byplanlegging er en måte offentligheten kan styre byens utvikling på, som spenner over både geografiske og administrative nivåer. Formålet med byplanlegging er gjennomføring av ønskede byggeprosjekter samtidig som en vil at byggeprosjektene skal ha visse egenskaper. Men byplanlegging handler også om de fysiske omgivelsene generelt, for eksempel har en mulighet til å holde områder utbyggingsfrie ved å benytte seg av PBLs muligheter for bevaring av områder (Røsnes 2005).

2.1.1. Plan- og bygningsloven

PBL er det viktigste virkemiddelet vi har for bevaring av friluftsområder, da vi med loven i hånd kan avgjøre om et område skal bygges ut eller ikke. Det å velge å ikke bygge ut et område er også en form for vern. Første ledd i lovens formålsparagraf, § 1-1 lyder:

Loven skal fremme bærekraftig utvikling til beste for den enkelte, samfunnet og framtidige generasjoner.

Allerede i formålsparagrafen finner vi noe av det ansvaret planleggingen har i en bærekraftig utvikling. Kommunene tillegges mer og mer ansvar for miljøvern og en mer bærekraftig by- og tettstedsutvikling. Gjennom juridisk bindende planer, for eksempel en *markaplan*, kan kommunen hindre omdisponering til utbyggingsformål, og holde ved like et variert og rikt område for friluftsliv. En markaplan utarbeides som en kommunedelplan og kan derfor ha bestemmelser som er juridisk bindende. Samtidig er det hele tiden fare for at politikere omgjør vedtak ved rullering av kommuneplanen. På denne måten kan vedtak og bindende markagrenser oppheves etter et kommunevalg, eventuelt ved en omregulering av et område. En kan derfor spørre seg om kommunen gjennom PBL har god nok adgang til å verne markaområdene. I hvilken grad kommunen ønsker å prioritere friluftinteressene vil også være avgjørende for et eventuelt vedtak om bevaring av ubebygde områder (Bentsen 2001).

Områdene innenfor markagrensen i Moss kommune er LNF-områder, og Bentsen (2001) skriver om LNF-områder på bakgrunn av NOU 2001:7, Ot.prp. nr. 54 (1984-85) og Inst. O nr. 99 (1984-85): LNF er den eneste arealbrukskategorien for vern av *rene* friluftsinnteresser, jfr. PBL 85 § 20-4, 1. ledd nr. 2 (jfr. ny PBL § 11-7 nr. 5.) Kategoriens navn vitner om at det tradisjonelt har vært vanlig med flerbruk i forvaltningen av norske landbruks- og utmarksarealer. Dette er fordi det ofte knytter seg mer enn én interesse til slike områder. Kombinasjonen mellom landbruk, natur- og friluftsområder har derfor vært hensiktsmessig. Dette kan imidlertid skape problemer i bynære LNF-områder, da det ofte er en konflikt mellom friluftsinnteresser og for eksempel skogbruksinteresser. Eksempelvis har det lenge vært en slik konflikt mellom disse to interessene i Osloomarka (Bentsen 2001). En kan ikke i kommuneplanens arealdel spesifisere nærmere hvilken av interessene som skal være den viktigste innenfor LNF-formålet, men en prioritering kan gjøres ved hjelp av annet lovverk, som landbrukslovgivningen, naturvern- og friluftslovgivningen. Det vil på kommuneplannivå altså ikke være mulig å utelukke skogsdrift i et bynært markaområde med arealkategorien LNF. Kommunen kan imidlertid vedta reguleringsplaner i områder hvor det er interessekonflikter (Bentsen 2001).

Adgangen til å spesifisere underformål innenfor LNF-områder ved reguleringsplan er gitt i PBL § 12-5 (arealformål i reguleringsplan) som rommer den egnede arealkategorien *5. landbruks- natur- og friluftslivformål samt reindrift, samlet eller hver for seg*. Dette formålet *kan* vises hver for seg, slik at kommunen kan regulere, og dermed underdele et område til for eksempel friluftsliv eller skogbruk. Dette avviker altså fra det som er mulig i kommuneplanens arealdel. I følge Miljøverndepartementets kommentar til PBL, kommer dette av at det kan være hensiktsmessig å underdele i områder med store interessekonflikter. Miljøverndepartementets lovkommentar sier videre:

LNF(R)-områdene, som utgjør størstedelen av landets areal, berører grensesnittet mellom mange sektorlover og plan- og bygningsloven, og det er viktig at loven er tilstrekkelig nyansert til å kunne fange opp de ulike behovene for styring og tilrettelegging for vern og utvikling (Miljøverndepartementet 2009 s. 127).

Dermed ser vi at områderegulering kan være et nyttig redskap der hvor ulike bruksinteresser truer friluftslivet, blant annet i bymark og opparbeidete rekreasjonsområder, og planen blir da et viktig redskap for flerbruksplaner knyttet til bruk og vern. Muligheten til regulering av LNF-områder blir sjelden brukt. Reguleringsplaner brukes oftest i tettbebygde strøk. I tillegg er det

slik at kommunen har en frykt for erstatningskrav ved vernevedtak (Skjeggedal 2000 s. 123). Som nevnt tidligere, er «vern» etter PBL midlertidig fordi LNF-områder kan endres til en annen arealbrukskategori ved rullering av kommuneplanens arealdel. Langsiktig tenkning fra politikernes side, faglig dyktighet hos kommunens administrasjon, samt klare signaler fra statlig hold kan være skritt i riktig retning. Langsiktig tenkning er avhengig av at kommunen faktisk ønsker et vern av de bynære markaområdene (Bentsen 2001).

Markaplan og markagrense

Direktoratet for naturforvaltning har utarbeidet håndbøker for kommuner som har tettstedsnære friluftsområder, både utenfor og innenfor tettstedsgrensene. Veilederne er utarbeidet på en slik måte at de henvender seg til forvaltning på lokalt nivå. Kommunene blir oppfordret til å utarbeide planer for friluftslivet med hjemmel i PBL. Planer som ikke er behandlet formelt etter PBL, eller uten rettsvirkning etter PBL, som for eksempel et *notat* eller et *strategidokument* vil ikke ha den samme virkningen som en juridisk bindende kommunedelplan, og det vil være lettere å avvike fra disse type dokumenter (Direktoratet for naturforvaltning 2003). Markaveilederen er en omfattende håndbok og gir grunner for hvorfor og hvordan planlegge og forvalte markaområdene, i tillegg til å gi eksempler på god planlegging og forvaltning. Den gir også en god veiledning i planprosessen for en markaplan. Håndboka definerer blant annet begrepet *markagrense* og forklarer måter grensa kan settes på.

En markagrense er nyttig for å skille markaområder fra kommunens øvrige arealer, for å fastsette en varig grense mot byggesonen. Samtidig skal grensa fungere som en grense for mål og rammer som skal gjelde for områdene innenfor grensa. Friluftslivsinteressene er ikke alene nok til å fastsette denne grensa, og avveining av utbyggingsretninger, drikkevannskilder, vern og estetikk bør være med på å forme grensa. For at grensa skal være bindende, må arealene innenfor angis som LNF-områder i kommuneplanens arealdel (Direktoratet for naturforvaltning 2003).

2.1.2. Friluftsloven og naturmangfoldloven

Friluftsloven er loven som sikrer allemannsretten ved siden av naturgrunnet for friluftsliv. Formålsparagrafen, § 1 lyder:

Formålet med denne loven er å verne friluftslivets naturgrunnlag og sikre almenhetens rett til ferdse, opphold m.v. i naturen, slik at muligheten til å utøve friluftsliv som en helsefremmende, trivselskapende og miljøvennlig

fritidsaktivitet bevares og fremmes.

§ 2 hjemler retten til å ferdes, dog hensynsfullt, i utmark hele året, og loven regulerer dermed forholdet mellom grunneierinteresser og friluftsjnteresser. Lovens formål er todelt: For det første skal den verne friluftslivets naturgrunnlag, altså sikring av områder. For det andre skal den beskytte enhvers rett til å bevege seg i disse områdene, slik at grunneiere og andre ikke hindrer ferdselen. Friluftsløven er derimot ikke til hinder for at en grunneier kan dyrke eller på annen måte omdisponere tidligere utmark (Bentsen 2001).

Selve naturgrunnlaget for å drive friluftsliv kan også tas vare på ved hjelp av andre juridiske virkemidler enn PBL: Naturmangfoldloven (som nylig har blitt erstattet av naturvernloven) er et slikt juridisk virkemiddel. Formålsparagrafen i nevnte lov er viktig for friluftslivets arealgrunnlag da den hjemler at naturen skal vernes blant annet fordi naturens rekreative verdi er viktig for menneskenes helse og trivsel.

§ 1. Lovens formål er at naturen med dens biologiske, landskapsmessige og geologiske mangfold og økologiske prosesser tas vare på ved bærekraftig bruk og vern, også slik at den gir grunnlag for menneskenes virksomhet, kultur, helse og trivsel, nå og i fremtiden, også som grunnlag for samisk kultur.

En viktig premiss for naturmangfoldloven ligger i grunnlovsbestemmelsen om miljø (§ 110 b), som lyder slik:

Enhver har Ret til et Milieu som sikrer Sundhed og til en Natur hvis Produktionsævne og Mangfold bevares. Naturens Ressourcer skulle disponeres ud fra en langsiktig og alsidig Betragtning, der ivaretager denne Ret ogsaa for Efterslægten. For at ivaretage deres Ret i Henhold til foregaaende Led, ere Borgerne berettigede til Kundskab om Naturmilieuets Tilstand og om Virkningerne af planlagte og iværksatte Indgreb i Naturen. Statens Myndigheder give nærmere Bestemmelser til at gennemføre disse Grundsætninger.

Naturen skal tas vare på, ikke bare av etiske og økologiske grunner, men også for menneskenes helse og trivsel nå og i framtida. Grunnlovsbestemmelsen om miljø er tydelig på at den muligheten vi i dag har til å nyte godt av naturen, skal bevares for våre etterkommere.

2.1.3. Andre juridiske virkemidler

I tillegg til kommunal planlegging etter PBL og bruk av annet lovverk som nevnt i forrige avsnitt finnes det også andre juridiske virkemidler for å sikre områder for friluftslivet: Dette er først og fremst planlegging etter PBL på statlig og regionalt nivå, samt statlig sikring som erverv, servituttavtaler, avhending av statlig eiendom, eller kommunalt erverv (Stokke 2009). Dersom det ikke er mulig å oppnå frivillige avtaler med grunneier i områder for friluftsliv, er ekspropriasjon mulig, dersom forholdene ligger til rette for dette (Direktoratet for naturforvaltning 2003).

2.2. RETNINGSLINJER OG NASJONALE MÅL

Her følger en meget kort oversikt over de viktigste dokumentene som gir retningslinjer og veiledning for bevaring av områder for friluftsliv. Jeg begrenser meg til å nevne stortingsmeldinger og noen av Direktoratet for naturforvaltnings veiledere. Disse beskriver på en god nok måte at muligheten til å drive friluftsliv er et uttalt mål i Norge. Stortingsmeldingen for friluftsliv *St.meld. nr. 39 (2000-2001) Friluftsliv – en veg til høyere livskvalitet* poengterer viktigheten av å bevare slike områder, i et miljø- og folkehelseperspektiv. Aktiviteten som foregår i områdene er lite preget av konkurranse, og det meste er miljøvennlig. Det er viktig å ta vare på friluftslivet som et velferdsgode som skal fordeles jevnt utover befolkningen som et bidrag til økt livskvalitet, trivsel, bedre folkehelse og bærekraftig utvikling. At områder av verdi for friluftsliv skal sikres slik at det fremmer blant annet miljøvennlig ferdsel og at naturgrunlaget blir tatt vare på, er et nasjonalt mål for friluftslivet. (St. meld. nr. 39 (2000-2001)).

St. meld. nr. 29 (1996-1997) Regional planlegging og arealpolitikk omhandler blant annet bærekraftig by- og tettstedsutvikling. I denne meldinga er fortetting kombinert med planlegging og sikring av grønnstruktur en strategi, blant annet for å ivareta natur-, landskaps- og friluftslivsverdiene i byer og tettsteder. Fortetting og bevaring av grønnstruktur er også viktig for utviklingen og foredlingen av stedets karakter og identitet (St. meld. nr. 29 (1996-1997)). *St.meld. nr 22 (2001-2002) Bedre miljø i byer og tettsteder* poengterer blant annet at sammenhengen i grøntmiljø og vannmiljø skal sikres på overordnet nivå, på linje med regionalt utbyggingsmønster og transportsystemer. Ellers henviser denne mye til St. meld. nr. 39 (2000-2001) (St. meld. nr. 22 (2001-2002)). I *St.meld. nr 26 (2006-2007) Regjeringens miljøvernpolitikk og rikets miljøtilstand* lister regjeringen opp en rekke tiltak for å møte miljøutfordringene vi står overfor. Bevaring av naturens mangfold og friluftsliv er et av kapitlene i denne stortingsmeldinga, og de nasjonale målene for friluftslivet lyder:

- *Friluftsliv basert på allemannsretten skal holdes i hevd i alle lag av befolkningen.*
- *Barn og unge skal gis mulighet til å utvikle ferdigheter i friluftsliv.*
- *Områder av verdi for friluftslivet skal sikres slik at miljøvennlig ferdsel, opphold og høsting fremmes og naturgrunnlaget bevares.*
- *Ved boliger, skoler og barnehager skal det være god adgang til trygg ferdsel, lek og annen aktivitet i en variert og sammenhengende grønnstruktur med gode forbindelser til omkringliggende naturområder (s 90).*

Friluftsliv er et fellesgode som må sikres som kilde til god livskvalitet, økt trivsel, bedre folkehelse og bærekraftig utvikling. Friluftsliv gir gode naturopplevelser og økt miljøkunnskap og er et viktig bidrag til bærekraftig bruk og vern av natur- og kulturarven (St. meld. nr. 26 (2006-2007) s. 89).

3. STEDSIDENTITET OG MOBILISERING

Dette er et teorigapittel som tar for seg litteratur som bakgrunn for å forstå stedsidentitet og mobilisering som virkemiddel for å bevare bymark. Kapitlet baserer seg på tre hovedkilder: Fimreite & Medalen har redigert et verk som omhandler *Governance i norske storbyer – mellom offentlig styring og privat initiativ* (2005), hvor det særlig er artikkelen Urbane aktivitsnettverk: Effektive og eksklusive av Aars & Kvalvåg som blir brukt for å forstå mobilisering. Relps *Place and placelessness* (1976) og Hague & Jenkins *Place identity, participation and planning* (2005) danner utgangspunkt for delkapitlene om stedsidentitet.

3.1. MOBILISERING GJENNOM NETTVERK

Nettverk, partnerskap eller *governance* er et bredt tema, og må avgrenses. I denne oppgavens sammenheng handler det om følgende spørsmål: Er nettverk et virkemiddel for bevaring av bynære markaområder? I dette kapitlet vil jeg gjennomgå mobilisering fra sivilsamfunnet, og kontakt mellom sivilsamfunnet, offentlige myndigheter og politikere.

De seinere åra har det vært skrevet mye om begrepet *governance*, og at dette er en ny, eller supplerende styringsform i tillegg til *government*. *Government* er den mer tradisjonelle styringsformen, for eksempel når få folkevalgte styrer på vegne av velgerne. I all litteraturen som finnes om begrepet viser det seg at vi kan bruke begrepet *governance* om mye, alt fra internasjonal politikk og markeder, til fylkesplanlegging og helt ned på kommune- og organisasjonsnivå. I følge Fimreite & Aars (2005 s. 127) definerer Rhodes (1997) begrepet slik:

(...), governance refers to self-organizing, interorganizational networks characterized by independence, resource exchange, rules of the game and significant autonomy from the state.

Med andre ord sier Rhodes at nettverkene organiserer seg selv i nettverk, står på egne bein og deler informasjon og ressurser med hverandre ved hjelp av fastsatte spilleregler. Nettverkene har autonomi fra det offentlige.

Jeg vil trekke fram to måter nettverk kan være et verktøy for bevaring av bynære markaområder. Den ene måten handler om samarbeid mellom to eller flere av følgende aktører: Kommunen,

fylkeskommunen, fylkesmannen, private organisasjoner, private aktører og innbyggere, hvor det skjer en «arbeidsfordeling». Samarbeid mellom for eksempel kommunen og private aktører eller privatpersoner kan legge til rette for en aktiv deltakelse fra innbyggerne. Fellesskapsverdier kan ivaretas, selv om den politiske styringen ikke er tilstede fortløpende. Kommunen kan da opptre som en arrangør, og tilrettelegge for andre slik at andre aktører kan gjøre jobben (Fimreite et al. 2005). Når kommunen kontrollerer nettverket ved tilrettelegging og regulering, men ikke deltar direkte selv, kalles dette *meta-governance* (Sørensen 2002 og Sørensen & Torfing 2005, i følge (Fimreite & Aars 2005)). Tilrettelegging i bymarkområder ved lag og foreninger kan være et eksempel på et samarbeid, hvor frivillige tildeles kommunale midler og bruker disse til å opparbeide og vedlikeholde stier og skilt. Nettverk og samstyring kan øke ansvarsfølelse hos befolkningen. Den andre måten nettverk kan være et godt verktøy for bevaring, er når private aktører (sivilbefolkningen) mobiliserer seg og danner nettverk uten kommunen som organisator.

Mobiliseringsnettverk kan være et verktøy for bevaring av bynære friluftsområder. Når aktører, for eksempel en gruppe innbyggere i en by, danner uformelle sammenslutninger på grunn av en enkeltsak, kan det kalles mobilisering. Dette er altså en type nettverk som dannes ved konflikter som omhandler verdier for befolkningen. I byene dreier det seg ofte om at folk blir engasjerte på grunn av en areal- eller lokaliseringskonflikt (Aars & Kvalvåg 2005). Det dannes aksjonsnettverk som har til hensikt å forebygge. Aars & Kvalvåg (2005) skriver at aktivister (grupper som er spesielt engasjerte i politiske saker) sammen med partier og frivillige organisasjoner er *linkage actors* mellom valgte politikere og den velgende befolkningen. Blant areal- og lokaliseringskonfliktene finner Aars og Kvalvåg ulike typer konfliktlinjer som ofte skaper mobilisering:

- Konflikten mellom bevaring og fornying
- Lokalisering av viktige bygg
- Vern

Lokaliseringssakene er i følge Aars og Kvalvåg de sakene som kanskje har størst folkelig mobiliseringskraft.

Hvordan «aktivistnettverk» oppstår, framstår og jobber er basert på artikkelen Urbane aktivistnettverk: effektive og eksklusive? skrevet av Aars & Kvalvåg (2005) fra boka *Governance i norske storbyer*. Artikkelen peker på to case hvor mobilisering gjennom nettverk har vært viktig i lokaliseringskonflikten: Bygging av et stort fotballanlegg i et naturområde i Bergen kommune,

og tunnelbygging i sentrum av Bergen by. Gjennom studiet av disse to lokaliseringskonfliktene, samt nettverksteori hentet fra Rhodes (1997), forklarer Aars og Kvalvåg oppbyggingen til disse nettverkene, samt deres forhold til det politiske systemet. Jeg vil bruke denne artikkelen til å forklare hvordan og hvorfor mobilisering gjennom nettverk kan være et nyttig verktøy for bevaring av markaområder.

Rhodes utviklet et klassifikasjonssystem av ulike nettverkstyper. Rhodes systematiserte nettverkene etter to skalaer:

1. Hvor stabile og tett integrerte er nettverkene?
2. Hvilke typer interesser dominerer i nettverket? Hva er innholdet i de beslutningene nettverket produserer?

Aars og Kvalvåg lager et forenklet skjema etter Rhodes (1997):

Figur 3. Skjema som viser nettverkens ytterpunkter

	Politisk fellesskap	Énsaksnettverk
Medlemskap	Få medlemmer og regulert medlemskap	Mange medlemmer og liten eller ingen regulering av medlemskap
Integrasjon	Hyppig og tett kontakt mellom medlemmene	Skiftende kontakthypighet og ulikheter i kontakt mellom medlemmene
Verdimessig basis	Omfattende konsensus	Saks- og tidsavgrenset konsensus
Ressurser	Alle medlemmer bidrar med viktige ressurser: Bytteforhold mellom medlemmene	Skjev ressursfordeling mellom medlemmene

Skjemaet viser de to ytterpunktene *politisk fellesskap*, et relativt formelt og stabilt nettverk preget av konsensus, og *énsaksnettverk* som er mer uformelle, ustabile og avgrenset til en sak om gangen. Dersom et nettverk har kjennetegn til et politisk fellesskap, øver det større innflytelse og vil lettere nå fram med sine budskap enn et énsaksnettverk. Rhodes kategoriserer også nettverkene etter hvilke aktører som utgjør kjernen i nettverket (profesjonelle nettverk, næringsnettverk

og myndighetsnettverk). Jeg velger å utelate denne dimensjonen, da det er engasjementet fra sivilsamfunnet som er viktig i denne oppgaven. Videre følger en kort oppsummering av de to sakene som er beskrevet i artikkelen. Formålet er å vise noen trekk ved ulike nettverk, samt å vise at det er vanskelig å putte ulike nettverk i en av Rhodes sine båser.

I artikkelen beskrives to lokaliseringssaker fra Bergen. Både fotballsaken og tunnelsaken beskrives som konflikter med flere dimensjoner. I fotballsaken er det konflikt mellom anlegg og naturområde, og mellom breddeidrett og toppidrett. I tunnelsaken er det flere konfliktdimensjoner: bygge tunnel eller ikke, samt hvor innslagspunktene skal komme. Her er det både kulturverninteresser, miljøinteresser og lokalmiljøinteresser. Nettverkene dannes altså på grunnlag av om de er for eller i mot, eller hvorfor de er for. Nettverkene i fotballsaken var enkle å identifisere for forskerne. Motstanderne av anlegget dannet et énsaksnettverk, hvor noen aktører var tett integrert, mens flere var løsere tilkoplede. Motstanderne av anlegget var enige om hvorfor de var motstandere, og det var lett å skille mellom motstandere og tilhengere av anlegget. Nettverket forsøkte også å kople saken opp mot bydelsdemokratiet, med formål å undersøke hvor godt dette fungerte. Dermed økte grunnlaget for samarbeid fordi en konfliktutvidelse vil involvere flere aktører.

Tilhengerne av anlegget hadde trekk av politisk fellesskap, med formelle møteplasser og delegert beslutningsmyndighet. Dette nettverket var stabilt. Nettverket var allerede i gang før saken ble en konflikt. I tunnelsaken var nettverksmønsteret mer innviklet. Det ble etablert en rekke delnettverk, og forskerne fant ingen samhandling mellom disse. Motstandernettverkene hadde stor tro på «den faglige argumentasjonens kraft». Det ble funnet et nettverk av næringsinteresser og fagbevegelse som var for tunnelutbyggingen. Dette nettverket hadde allierte i plan- og samferdselsmyndighetene, men integrasjonen var ikke like høy i dette nettverket som i nettverket som var for fotballanlegget.

Vi ser at det ikke er lett å putte nettverkene i en bestemt bås, men vi kan likevel se kjennetegn som gjør at vi kan plassere dem under den ene av nettverkstypene. Nettverkene kan bevege seg mer mot den ene eller andre siden. Motstandere av fotballanlegget dannet énsaksnettverk, mens nettverket for anlegget hadde kjennetegn av politisk fellesskap. Når det gjelder tunnelsaken er det vanskeligere, men etter min mening minner både nettverkene for og i mot, mer om politiske fellesskap enn énsaksnettverk. Dette gjelder spesielt nettverket for tunnel, som hadde kontakter på et høyere nivå, og dermed kunne bruke dette som en viktig ressurs. Jo mer komplekst et nettverksmønster er, jo vanskeligere vil det antakelig være å kategorisere et nettverk.

I følge Aars og Kvalvåg er det slik at jo mer nettverket ligner et politisk felleskap, jo lettere er det for nettverket å nå fram og prege de politiske beslutningene. Disse nettverkene vil ha en større grad av beslutningsautonomi. Hva er så ulike typer nettverks sterke og svake sider når det gjelder handling og evne til å bli hørt? Selv om et énsaksnettverk mangler den formelle beslutningsautonomi, er slike nettverk oppstått spontant av mennesker som går sammen for å kjempe for eller mot noe. Dermed har denne type nettverk evner til å mobilisere og handle effektivt. Ingen institusjonaliserte handlingsnormer eller rutiner stopper nettverket fra å nå ut med sine politiske meninger. De får et stort handlingsrom og mange arbeidsstrategier. «Motnettverket» kan dermed oppleve å få sjokkbehandling som i artikkelens eksempel, hvor det var nettverket for anlegg som var det antatt sterkeste. Sterke mobiliseringsnettverk vil selvfølgelig være avhengig av ressurssterke ledere. Nettverk kan være offentlighetsorienterte eller myndighetsorienterte. Offentlighetsorienterte nettverk vil ofte søke kontakter på politisk nivå. Nettverk som er mer myndighetsorienterte er ofte ute etter tettere kontakter, og leter etter disse på administrativt nivå. Nettverk kan ha kontakt med det politisk-administrative systemet, gjennom kanaler åpne for alle. Ofte mangler énsaksnettverk et formelt møtepunkt mellom nettverket og det politisk-administrative systemet.

Som Aars og Kvalvåg skriver i konklusjonen, ser det ut til at nettverk blir viktigere og viktigere. Deltagelse i valg og i kollektive organisasjoner ser ut til å synke, mens deltakelse i aksjoner øker. Dette gjelder særlig i større byer. Tyder dette på at styringssystemet vi har begynner å stivne til? Hvordan folk deltar ved å mobilisere seg kan gi viktige signaler om at denne type «medvirkning» kan være et godt alternativ til regelstyrt deltakelse. Det negative ved denne formen for deltakelse er imidlertid at den domineres av den sosiale eliten, noe som tyder på at det krever ressurser for å mobilisere seg. *Nettverksorganiseringen betyr at politikken stykkes opp og organiseres rundt tyngdepunkter av aktører (s 181)*. Dette kan både skape vekst og innovasjon, men mennesker som blir holdt utenfor dette fellesskapet får ingen mulighet til deltakelse. Forfatterens konklusjon er derfor at *nettverk neppe er i stand til å fylle den formidlingsfunksjonen som politiske partier og frivillige organisasjoner har ivaretatt (s 182)*. Vi må ikke ha for store forhåpninger om en demokratisk fornyelse nedenfra (Aars & Kvalvåg 2005). Etter min mening er det heller ikke nødvendig.

3.2. STEDSIDENTITET

Som forklart i kapittel 1.3 Hypotese, tror jeg det er slik at bak viljen til å mobilisere seg for å bevare et område, ligger stedsidentitet. At et friluftsområde har identitet eller verdi, er med andre ord

grunnen til at noen ville mobilisert seg dersom dette friluftsområdet sto i fare for å bli utbyggt. Stedsidentitet er utgangspunktet for mobilisering. I dette delkapitlet forklares hvordan et sted kan ha identitet.

Christian Norberg-Schulz åpner sin *Mellom jord og himmel: en bok om steder og hus* med et utdrag fra Tarjei Vesaas novelle *Siste-mann heim*. Knut vandrer i skogen han er født i og vært så mange ganger før. Plutselig får han en sterk følelse av virkelig å høre til. Han får følelsen av å være hjemme. Knut opplever skogens konkrete egenskaper, og han finner seg selv, nettopp nå og nettopp her (Norberg-Schulz 1992). Norberg-Schulz bruker utdraget fra novellen om Knut til å forklare hvordan vår *identitet* er knyttet til et bestemt sted, og hvordan vi bruker stedet som referanse når vi «identifiserer» oss selv. *Mellom jord og himmel: en bok om steder og hus* er et klassisk verk om sammenhengen mellom natur og bebyggelse. Stedets egenart var viktig for Norberg-Schulz, og hans «stedsteori» har blitt sitert i flere senere verker om stedsidentitet og sense og place. Elementene som er stedets konkrete egenskaper, danner til sammen et landskap. Landskapet med sin atmosfære og karakter danner en romstruktur som kjennetegner et sted. *Rom og karakter* utgjør den helheten vi kaller sted. Dersom menneskene åpner seg for omverdenens egenart eller ånd, stedets *genius loci*, kan vi oppnå rotfeste i tilværelsen, og føle tilhørighet til stedet (Norberg-Schulz 1992).

I likhet med Norberg-Schulz påpeker Relph (1976) på side 37 at den personlige opplevelsen av et sted henger sammen med å kjenne og føle seg hjemme på dette stedet. Det er denne tilknytningen som utgjør «our roots in place». En føler et bånd til stedet som involverer både en detaljert kunnskap om, og omsorg og bekymring for stedet. Relph siterer Simone Weil for å beskrive et av menneskets viktigste behov. Hun sier at tilknytning, virkelige røtter, er et grunnleggende behov, kanskje det viktigste behovet mennesket har. En utvikler disse røttene gjennom aktiv deltakelse i et samfunn eller et fellesskap, med visse forventninger om hva framtiden vil bringe. Alle mennesker har behov for å danne seg et nettverk av røtter (Weil 2002).

Det å ha røtter på et bestemt sted betyr å ha en trygg plass som en kan observere resten av verden fra. En kan føle plassen som *sin* på en spirituell, psykologisk måte. Å føle tilknytning til et sted handler ikke bare om å bry seg om det, fordi en har opplevd noe akkurat her, og har forventninger i forhold til dette stedet i framtiden. Det handler også om å respektere stedet, og å respektere hva det betyr både for deg selv og for andre. Du har ansvar for å ta vare på det (Relph 1976). Vycinas (1961) sa i følge Relph: «Å beskytte er grunnlaget for menneskets forhold til verden». Slik jeg

tolker Relph beveger han seg inn i det økologiske perspektivet ved å ta vare på steder. Økologisk, ikke bare når det gjelder mer eller mindre uberørte områder, men også bygde miljøer. En må ha en toleranse for disse miljøene, bygge og kultivere i den grad de tåler det. En må være villig til å la noen steder være i fred og ikke forandre de vilkårlig eller utnytte de.

Et sted er et sted fordi det har en identitet. Identiteten skapes gjennom følelser, betydning, minner og hendelser. Lokalisering er ikke det samme som et sted. En koordinat er ikke et sted før vi kaller det eksempelvis for Ås. Da blir dette punktet på kartet, lokaliseringen, et sted (Hague & Jenkins 2005). Hague og Jenkins mener at måten vi opplever et sted på ikke bare er spontan og subjektiv slik som Norberg-Schulz beskriver det. Å identifisere et sted som *et sted* handler om erfaring og har gjennom vår sosialisering blitt filtrert gjennom blant annet klasse, alder, kjønn, etnisitet, nasjonalitet og utdanning. Å kjenne stedets identitet kan hjelpe oss med å forvalte og forandre eksisterende steder i tillegg til å planlegge nye, gode steder. I følge Relph (1976) er stedsidentitetens tre grunnelementer:

- den statiske, fysiske settingen
- aktivitetene som foregår
- stedets betydning

De to første punktene sier seg selv, men punkt tre krever kanskje en forklaring. Betydningen henger sammen med de fysiske egenskapene og aktivitetene som foregår, men er ikke knyttet fysisk til stedet slik som de to øverste punktene. Betydningen er knyttet til menneskets hensikt og erfaringer. Når du kommer til et sted, kan stedet virke betydningsløst. Men med en gang du oppdager at det er vakkert eller stygt, eller du forbinder stedet med en hendelse, får det en betydning. Betydningen vil selvfølgelig variere fra person til person, eller fra elementer til elementer, men kort sagt: *Et sted har en identitet så fort det betyr noe for noen.* Jeg vil forklare stedsidentitet ved å benytte meg av Relphs tre grunnelementer for stedsidentitet på tre kjente steder i Norge:

Rondanes identitet:

- Den fysiske settingen i Rondane er den vakre naturen og de majestetiske fjellene
- Aktiviteten som foregår i dette fjellandskapet kan for eksempel være fjellfloraen som vokser der, dyrene som lever der og menneskene som går fjelltur
- Betydningen kan være å bevare urørt natur, herunder flora og fauna. I tillegg har den rekreative effekten den har på turistene betydning: Det en ser er vakkert, og en hører

kun vinden og turkameratene sine

Frognerparkens identitet:

- Settingen er et stort friareal midt i den store byen, med plener, blomster, skulpturer og frisk luft
- Av aktivitet finner vi for eksempel mennesker som går tur med hunden, eller ligger i gresset og slapper av
- Frognerparken er et viktig grøntareal for Oslos befolkning. Vigelands skulpturer er en del av vår kulturarv, og parken bidrar til å gjøre skulpturene tilgjengelige for alle.

Gågata i Lillehammers identitet:

- Settingen er en lang gågate med kafeer og butikker hvor folk gjør nødvendige innkjøp
- Aktiviteten er ofte handlende, travle mennesker på en lørdag formiddag, turister som vil se OL-byen eller glade mennesker som går inn på en kafé
- Gågata er en viktig pulsåre i byen, en motkraft mot kjøpesenteret, en møteplass og turveg

Eksemplene viser tre ulike steder med sterk identitet. Settingen og aktivitetene utgjør til sammen muligheten for at stedet kan få en mening for oss. Finnes det en fysisk setting og en aktivitet av noe slag, har stedet betydning eller verdi for noen eller noe: Villreinen, barnehagen på tur i parken, eller han som trenger ny jakke.

Marka som «mentalt anker»

Hågvar & Huse (2005) skriver om det amerikanske paret Rachel og Steven Kaplan som gjennom omfattende og grundige vitenskapelige forsøk kunne bevise at tilgang til naturelementer øker menneskers trivsel og livskvalitet. Kaplan og Kaplan kom fram til mange spennende konklusjoner.

En av konklusjonene var følgende: For forsøkspersonene var det viktig å vite at de hadde et naturområde i nærheten som de kunne besøke når de ville. Områdene lå et lite stykke unna, og de besøkte ikke områdene ofte, men bevisstheten om at området lå der og når som helst kunne benyttes, var svært viktig. Av mange ble slike områder verdsatt aller høyest. Når slike områder med nær natur ble bygget ut, følte mange et sterkt tap, og det gikk opp for dem hvor verdifullt det hadde vært. Noen følte et personlig forhold til et sted, som de hadde opplevelser og minner fra. Mange gleder ble forbundet med slike bostedsnære områder, blant annet det å observere og lytte.

Et sted for barn å boltre seg fritt, og ikke minst et sted å roe tankene. Naturen har vært menneskets hverdagsmiljø gjennom evolusjonen. Det er relativt nylig at mennesket har blitt «sivilisert». Da er det kanskje ikke så overraskende at naturkontakt oppfattes av mange som grunnleggende og viktig. Ved å besøke et rekreasjonsområde, for eksempel et bostedsnært markaområde, kan vi hvile vår rettede oppmerksomhet, og heller benytte oss av den spontane oppmerksomheten, slik at stresset forsvinner og vi føler oss uthvilte (Hågvar & Huse 2005).

3.3. STEDSIDENTITET OG PLANLEGGING

I dette kapitlet gjennomgås sammenhengen mellom stedsidentitet og planlegging. Det blir vist et eksempel på hvordan bevisstgjøring av et hjemsteds identitet gav en lyst til å være med på å planlegge dette stedets framtid. Dette er et eksempel på hvordan stedsidentitet kan legge grunnlaget for mobilisering. Mobilisering er et uformelt virkemiddel som spiller på folks følelser, og som har hatt effekt i flere sammenhenger, både i Moss, når det gjelder Mosseskogen Søndre Jeløy, og i andre kommuner. Når det gjelder Mosseskogen er dette et markaområde i Moss som nylig har blitt utsatt for byggepress, og hvor befolkningen har mobilisert seg, kanskje først og fremst som velforeninger, og skapt sterk motstand mot utbyggingen. Mosseskogen er et godt eksempel på hva mobilisering kan bidra til, og vil bli brukt seinere i oppgaven. Samtidig som bevisstgjøring av innbyggere gjennom deltakelse i planleggingen kan være et godt hjelpemiddel, ser vi også at planlegging *for* en sterkere stedsidentitet er en realitet. Forberedelsene til OL i London 2012 er ikke bare en prosess for å få byen i orden til et stort idrettsarrangement, men en prøver også å gi Londons østlige bydeler et løft, en mer positiv identitet (Neal 2009).

Hague og Jenkins (2005) skriver på side 8 at planlegging er en form for stedsbygging, og et mål er å lage, produsere og omforme steders identitet gjennom å manipulere fysiske elementer, aktiviteter, følelser, eller stedets betydning, som sammen utgjør stedets identitet. Selv om planleggere er de som mer enn noen andre «danner» steder, har ikke planleggerne makt eller monopol til å si hva stedsidentitet er, eller til å si hvilke steder som har identitet. Planleggeren er nødt til å forholde seg til politikere, økonomer, innbyggere og alle andre medlemmer av det sivile samfunn. Alle har ulike meninger om hvilke steder som har identitet, og hva slags identitet de har. Planleggeren må legge til rette for deltakelse blant befolkningen, derfor henger stedsidentitet, deltakelse og planlegging nøye sammen (Hague & Jenkins 2005). Jeg beveger meg inn i det som er selve kjernen i problemet: På hvilke måte danner stedsidentitet et grunnlag for mobilisering for

å bevare bynære markaområder?

Til nå har jeg sett på hva stedsidentitet er. Vi har sett at naturen har en verdi i seg selv, og at den har en rekreativ verdi og en opplevelsesverdi for oss. Dette gjør oss i stand til å forstå hvorfor mennesket kan oppleve at ulike typer områder har en identitet. I tillegg til dette har jeg gjort rede for hvordan mobilisering kan skje gjennom ulike typer nettverk og hvordan disse fungerer. I det følgende skal jeg undersøke sammenhengen mellom stedsidentitet, deltakelse og planlegging. Cliff Hague og Paul Jenkins (2005) har redigert ei bok som forklarer denne sammenhengen. I dette verket bruker Hague og Jenkins et «samfunnsgeografisk» begrep: *Narratives*. Begrepet er vanskelig, for det første å oversette til norsk, og for det andre kan det være vanskelig å forstå for noen uten grunnleggende forståelse for samfunnsgeografi. Men for å forstå boka *Place identity, participation and planning* må vi forstå ordet *narratives: a description of events, especially in a novel* (Hornby et al. 2000). I utvidet betydning kan vi forstå det som et steds historie eller fortelling. Et sted er hva det er fordi det har foregått noe der.

Vi kan bruke Dalen i Tokke kommune som eksempel. I en av oppgavene i faget LAA 360 Strategisk landskapsplanlegging, jobbet studentene i grupper med landskapsressursanalyse av Telemarkskanalen og områdene i tilknytning til denne. Gruppen jeg var en del av tok for seg de øvre deler av kanalen, og vi fikk mye kunnskap om blant annet tettstedet Dalen. Dalen eksisterer i dag på grunn av den store kraftutbyggingen på 50-tallet. Før dette var Dalen en gruppe gårder i enden av innsjøen Bandak. Dalen var et knutepunkt, men det var ikke grunnlag for å anlegge et tettsted her før kraftutbyggingen på 50-tallet. Med andre ord: det er ikke sikkert Dalen tettsted hadde eksistert uten kraftanleggene omkring. (Det kunne selvfølgelig skjedd noe annet som grunnlag for tettstedsutviklingen.) Slik det er i dag, eksisterer Dalen på grunn av kraftutbyggingen på 50-tallet, og mye av Dalens identitet er selvfølgelig knyttet til dette. Kraftutbyggingen er derfor Dalens *narrative of identity*, eller identitetshistorie.

Kirk (2005) eksemplifiserer i boka *Place identity, participation and planning* hvordan en kan bli bevisst på sitt hjemsteds identitetshistorie, samt hvordan overordnet planlegging kan skape ny identitet. En av byene som ble undersøkt er den svenske byen Tidaholm, en by ofte beskrevet som kjedelig og traust. Tidaholm har rundt 8000 innbyggere og var tidligere en viktig industriby. I dag går det dårlig med industrien. Byen har lavt utdanningsnivå, og ungdom flytter og får seg høyere utdanning, men kommer ikke tilbake. Tidaholms identitetshistorie handler stort sett om industri. Forfatteren spør om stedets identitet har hatt fokus i oversiktsplanleggingen (det vi kan kalle kommuneplanlegging

på norsk). Har oversiktsplanleggingen skapt en ny identitet? På 1990-tallet ønsket kommunen å sette fokus på deltagelse i planlegging og bærekraftig utvikling av lokalsamfunnet. De satte først i gang et «by og land»-prosjekt som senere ble overtatt av LA21³. Det ble dannet grupper av politikere, administrativt ansatte i kommunen, næringsliv, organisasjoner, skoleelever etc, som sammen kom med innovative forslag til kommunens oversiktsplanlegging. Når det ble lagt fram forslag til kommunens utvikling, deltok byens befolkning aktivt, ikke passivt. Gjennom arbeidet i gruppene med fokus på lokal deltagelse og bærekraftig utvikling, ble det dannet ny stedsidentitet. Gruppene fant fram til stedets egenart, og måter å utvikle denne på: Tidaholms kvalitet er at byen ligger i et ruralt og lokalt miljø basert på landbrukstradisjoner. Stedet har gode miljøkvaliteter. Den grønne infrastrukturen og vannsystemene knytter by og land sammen og legemliggjør «det naturlige». Tidaholms bekymringer gikk på mangelen på økonomisk utvikling gjennom industri, energi og IT.

Prosjektet skapte entusiasme og nytenkning blant befolkningen i Tidaholm. Derimot har mengden informasjon og «urealistiske» visjoner skapt en vanskelig oppgave for kommunen med å implementere visjonene i oversiktsplanen. Etter at jeg har lest sammendrag av dette prosjektet fikk jeg følelsen av at innbyggerne i Tidaholm om ikke annet satt igjen med en økt bevissthet om byens kvaliteter og identitet, samt hvilke elementer som bidrar til å gi byen negativ identitet.

Resultatet av undersøkelsen av Tidaholm, samt en annen svensk «rural» by, viser at det er vilje til kollektiv deltagelse i planleggingen av hjemstedet når diskusjonen handlet om stedets identitet og identitetshistorie. Innbyggerne viste et engasjement for stedets framtid. Denne typen engasjement i planleggingen skjer ofte utenfor de lovpålagte rammene for deltagelse, og det viser seg at slikt arbeid er en god måte for å få innbyggere til å tenke over sitt hjemsteds identitet, men også for å skape ny identitetshistorie (Kirk 2005).

Undersøkelsene i de svenske byene forteller oss at vi mennesker er villige til å bidra i planleggingen dersom stedet det planlegges for har en identitet. Dette kan bety at også forholdene for bevaring av bynære friluftsområder ligger til rette dersom forutsetningene er tilstede. Har området en identitet, og er viktig for en del av befolkningen, kan dette være tilstrekkelig for å påkalle myndighetenes oppmerksomhet. I de to svenske byene ble befolkningen gjennom ulike arbeidsgrupper satt til å beskrive med ord hvilke kvaliteter hjemstedet har. Deltakerne måtte dermed tenke gjennom

3 Agenda 21 er en handlingsplan utviklet under FN's konferanse om miljø og utvikling i Rio i 1992. Den utfordrer alle lokalsamfunn til å lage sin egen Lokal Agenda 21 for en bærekraftig utvikling av sitt samfunn, ved å tenke globalt og handle lokalt.

hvilke betydning stedet har og hva stedet kan fortelle om sin fortid. Mange av disse hadde kanskje ikke tenkt konkret på dette noen gang. I denne prosessen ble nok mange av deltakerne klar over en stedsidentitet de ikke var oppmerksomme på tidligere. I eksempelet overfor ble prosjektet initiert av kommunen, først gjennom et «by- og land»-prosjekt, deretter gjennom LA21-arbeidet. Det er ikke dermed sagt at et slikt prosjekt må settes i gang av kommunen. Forutsetningen for å sette i gang et slikt prosjekt er at det finnes individer som på forhånd er klar over sitt forhold til et bestemt sted.

4. CASE: MOSSEMARKA OG MIDTRE JELØY

I dette empirikapitlet oppsummerer jeg de viktigste funn gjennom dokumentgranskingen og intervjuene. Jeg vil først presentere Moss kommune og de to caseområdene, først og fremst på bakgrunn av intervjuene, men også fra dokumentstudiet. Deretter gjennomgås kommunens planstatus og hvilke juridiske virkemidler kommunen har for bevaring av friluftsområder. Til slutt presenteres resultatene av intervjuene i forhold til stedsidentitet og mobilisering.

4.1. MOSS KOMMUNE

Moss kommune ligger i Østfold fylke, ca 60 km sør for Oslo, og består av Jeløy, fastlandet mellom Vansjø og Mossesundet, samt Dillingøy i Vansjø. Kommunen har et areal på 58,0 km², og hadde 30 030 innbyggere 1. januar 2010 (Statistisk sentralbyrå 2010). Regionalt sett strekker tettstedet Moss seg inn i Rygge kommune og hadde i 2008 40 309 innbyggere. Moss er både et viktig industristed og handelssentrum, og kommunens folkemengde økte med 11,1 % mellom 1995 og 2005 (Thorsnæs 2009). Kartet i vedlegg 2 viser bosettingsmønsteret i Moss kommune. Kartet viser en kommune med en forholdsvis konsentrert befolkning i tettstedene: sentrum, på Jeløy og nordover mot Kambo. På fastlandet består berggrunnen av grunnfjell som danner et småknauset landskap som er skogkledd og relativt jevnhøyt. Fastlandet skiller seg mye fra Jeløy som geologisk sett tilhører Oslofeltet, og har lavabergarter med underliggende sedimenter (Spjeldnæs 2010).

De store ulikhetene mellom Jeløy og fastlandet skyldes forkastningen langs Mossesundet ved slutten av perm, da østlige deler av landskapet i Moss hevet seg 2000 m. i forhold til de vestlige delene. De yngre lagene er derved erodert bort i øst. Permiske lavaer på Jeløy danner de høyeste åsene i kommunen, med Ramberghøgda (Rambergåsen, se figur 5) (138 m.o.h.) som den høyeste. Jeløy har en spesielt rik flora. Raet som går tvers over kommunens sørlige deler, demmer opp Vansjø og gjør Jeløya landfast. Kanalen ble utgravd for båttrafikk. Strendene langs Vansjø er vernet som naturreservat og innsjøen brukes som drikkevannskilde for Moss og kommuner rundt. På Jeløy ligger Søndre Jeløy landskapsvernområde som er 4 km² og er vernet på grunn av herregårdslandskapet og edelløvskogene (Thorsnæs 2009).

Figur 4. Kart over Moss kommune

Kart over Moss kommune. Kartgrunnlaget tilhører Statens kartverk, er hentet fra <http://kart.fmos/turkart/index.jsp> (lest 29.03.10) og er redigert i Adobe Illustrator.

4.2. CASEOMRÅDENE

4.2.1. Midtre Jeløy

Jeløy har en annen geologisk sammensetning enn fastlandet, og dermed en annen flora. Dette gjør Jeløy til en naturperle i Østfold. Landskapsvernområdet på Søndre Jeløy består av herregårdslandskap, edelløvsoger og alleer. Utgangspunktet for landskapsvernet begynte på 60-tallet ved at kommunen ønsket å verne et bynært friluftsområde. Norges Landbrukskole

beskrev landskapsverdier i 1971, og foreslo et vern. Forslaget ble sendt fra Moss kommune til Miljøverndepartementet i 1980. Området ble formelt vernet etter Kgl. res. av 23. desember 1983 med det formål å bevare det egenartede natur- og kulturlandskapet på Søndre Jeløy (Falleth 2002).

Vedlegg 3, kartet fra Direktoratet for naturforvaltnings *Naturbase*, viser at det finnes både viktige naturtyper, statlig sikret friluftsområde og naturreservat på midtre deler av Jeløy. Vegetasjonen består av blandingsskog ved siden av noe jordbruksarealer. Skogen har fra middels til høy bonitet og er tett. Enkelte steder finnes edelløvskog av bøk og lerk, i tillegg til eik, ask og lind som blir satt stor pris på av flere informanter. Området preges av Rambergåsen (se figur 5), som er høyeste punkt i Moss. Midtre Jeløy er et viktig friluftsområde for Moss sine innbyggere.

De aller fleste informantene, enten det gjelder administrativt ansatte i kommunen, representanter fra ulike foreninger eller politikere, trekker fram Jeløys biologiske mangfold som helt spesielt. Enkelte påpekte også at det finnes kulturminner i området. Skogen er enkelte steder forholdsvis tett, og et nettverk av stier bidrar til at en kan oppleve området uten å treffe andre. Topografien gjør også at området egner seg til teknisk trening for ulike idretter. Området brukes mye til turgåing og til annen trening, og det er lett tilgjengelig. I intervjuene beskrives denne delen av Jeløy som et område for det daglige friluftslivet. En legger ikke den lange søndagsturen hit, men Jeløys innbyggere bruker det til sine daglige lufteturer.

Informanter sier at det har vært verneinteresser i disse områdene i lang tid, og at det er et engasjement og en politisk enighet om bevaring av de midtre delene av Jeløy. En politiker fortalte om en diskusjon som gjaldt områder lenger nord på Jeløy. Diskusjonen omhandlet vern av områder. Diskusjonen ble imidlertid lagt på is på grunn av politisk enighet om bevaring ved hjelp av sikring gjennom PBL. Resultatet kan fortelle noe om den tverrpolitiske enigheten om bevaring av områdene på Jeløy. Underskriftkampanjer og tiltak, som for eksempel utredning av verneverdiene, viser lokalt engasjement om Jeløy.

Selv om områdene på midtre og nordre Jeløy forutsettes holdt byggefritt i kommuneplanens arealdel 2007-2019, er flere informanter imidlertid engstelige for at nye politiske konstellasjoner fører til et mindre engasjement om naturvern og friluftsliv. Dette er en engstelse flere informanter har gitt uttrykk for. Vel-, natur- og friluftslivsforeninger er i følge enkelte mindre aktive her enn i andre deler av Moss. Dette er i følge en administrativt ansatt fordi det ikke har vært noe behov for «vaktbikkjer». Det har jo vært bred politisk enighet om bevaring. Usikkerheten omkring nye

politiske konstellasjoner, kommer fra flere informantgrupper, og en må da sette spørsmålsteget ved hvor sikkert vern planlegging etter PBL kan bidra med.

Figur 5. Kart over midtre deler av Jeløy

Kart over midtre deler av Jeløy. Kartgrunnlaget tilhører Statens kartverk, er hentet fra <http://kart.fmos/turkart/index.jsp> (lest 29.03.10) og er redigert i Adobe Illustrator.

Det er også usikkert hvor formell markagrensa på Jeløy er. Den er inntegnet i kommuneplanens arealdel, men informanter i kommunen sier at den er mindre formell enn markagrensa i Mossemarka. Det er imidlertid et ønske om å formalisere den. Det finnes private reguleringsplaner på Rosnes og Kjellandsvik. Et område på Rosnes, sør for markagrensa, er avsatt som utbyggingsressurs for bolig i kommuneplanen. Som arealplankartet viser (vedlegg 1), ligger deler av dette området innenfor Rikspolitiske retningslinjer for planlegging i kyst- og sjøområder i Oslofjordregionen. Enkelte informanter poengterer at det skjer noe lobbyvirksomhet omkring dette området, og at

politikere er uenige om området framtid. Det ble også nevnt at en utbygging på Rosnes kan åpne for videre utbygging på midtre deler av Jeløy, noe som uroer flere.

Figur 6. Foto midtre Jeløy

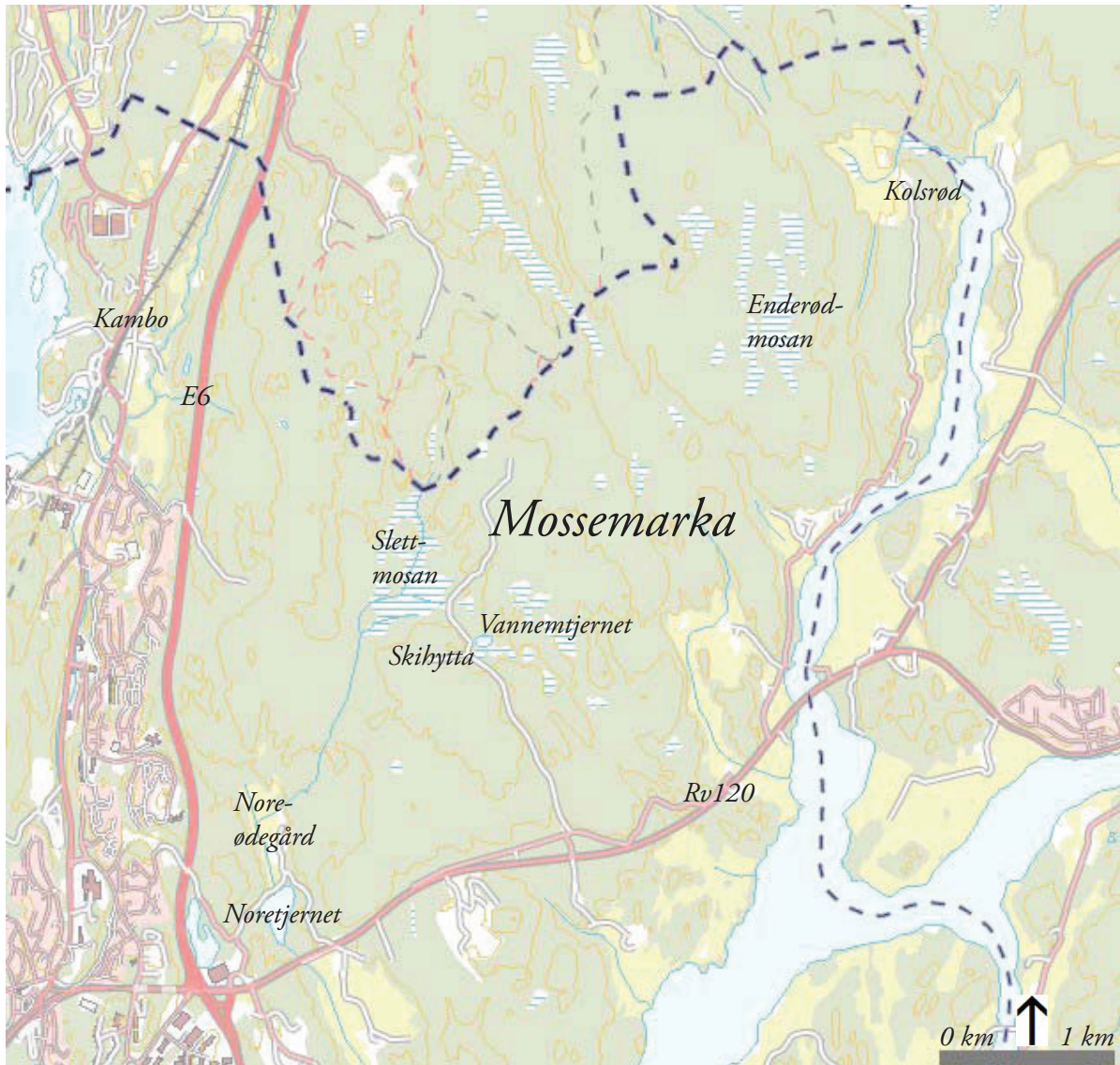

Bildet er tatt fra Rosnes på Jeløy over til Moss by en iskald vinterdag (se figur 5. Kart over midtre Jeløy) Foto: Kirsti Mobraaten Gundersen

Enkelte informanter har påpekt at brua mellom fastlandet og øya kan være en hindring for videre utbygging på Jeløy. At brua og vegarealet i tilknytning til brua ikke er dimensjonert for økt trafikk er imidlertid ikke verifisert fakta. Andre informanter påpekte at kø i en halv time i bruområdet i rushtiden bare må godtas. Intervjuene viser ulikheter i synet på om det er et utbyggingspress i Moss eller ikke, og om midtre deler av Jeløy er i faresonen for utbygging. Flere nevner et utbyggingspress på Rosnes (med planer om 150 boliger) og i Kjellandsvik, mens andre mener at et byggepress ikke eksisterer, og at området på Rosnes bare er en utbyggingsreserve. Men mye ligger til rette for utbygging av småhusbebyggelse på Jeløy, blant annet med mulighet for attraktive tomter. En administrativt ansatt i kommunen sa at det i løpet av 40 år kan komme til å flytte mange til Moss. Jeløy må da diskuteres som et område for attraktive tomter.

4.2.2. Mossemarka

Figur 7. Kart over Mossemarka

Kart over Mossemarka. Kartgrunnet tilhører Statens kartverk, er hentet fra <http://kart.fmos/turkart/index.jsp> (lest 29.03.10) og er redigert i Adobe Illustrator.

Mossemarka er et stort markaområde som strekker seg inn i flere nabokommuner. Kartet fra *Naturbase* i vedlegg 3 viser at marka inneholder nasjonalt og regionalt viktige naturtyper, samt enkelte artsfredninger. Området består stort sett av blandingsskog, som har lavere bonitet enn på midtre Jeløy, med unntak av et område nordover langs E6 som har høy bonitet. På grunn av de geologiske forholdene er mangfoldet i Mossemarka lavere enn på Jeløy, og skogen beskrives som en vanlig innenlands barskog. Biologisk sett vil det derfor være lettere å prioritere Mossemarka bort når det gjelder vern av områder.

Marka er et friluftsområde primært for innbyggerne i Moss, Våler og Vestby, og det foregår mange aktiviteter her både sommer og vinter, men området ser ut til å være mest brukt vintertid. Mossemarka er mindre tilgjengelig enn områdene på Jeløy: en kommer seg dit via gangveger under E6. Det er en uenighet blant informantene hvor mye Mossemarka brukes. Utsagn varierer fra «marka brukes mye» til «marka brukes mindre enn ønskelig». Generelt kan en slå fast at Mossemarka er svært populær i snørike vintre, og at det blir gjort en stor innsats for å holde løypenettet ved like. Blant de ulike aktivitetene som foregår i marka kan en nevne ski, orientering, sykling, ridning, trening med hunder og mye annet. Sentralt i marka holder skiklubben og jeger- og fiskerforeningen til, hvor de har sine klubbhus. I tillegg er Mossemarka kjær for både soppsakere og bærpellere. Det har i følge en informant vært større rovdyr her, og er man heldig kan en oppleve litt skikkelig «villmark». Marka oppfattes i følge flere informanter som «hellig» blant deler av befolkningen i Moss.

Ødelegges marka flytter jeg fra Moss

- bruker

Området har i følge bruker og politiker en sterk status, som ikke forvitrer. Et tegn på dette er den store dugnadsinnsatsen som blir lagt ned i marka, av ulike organisasjoners medlemmer. Marka blir dermed tatt godt vare på: En ønsker ikke å ødelegge noe en selv har vært med på å skape. Det finnes en servituttavtale for Mossemarka som blir gjennomgått grundig under avsnittet om juridiske virkemidler.

Ingen av informantene trekker fram at det er utbyggingspress på Mossemarka. Brukere av området er imidlertid engstelige for at utbygging kan komme på sikt, mens administrativt ansatte og politikere ikke har tro på utbygging i dette område over hodet. At området ikke er attraktivt for boliger, at det er lav etterspørsel etter eneboliger, og at ingen utbyggere er interesserte i området, har kommet som utsagn fra enkelte informanter.

Ønsker man en stor tomt i naturskjønne omgivelser er Våler et godt valg.

- administrativt ansatt i kommunen

Figur 8. Foto Mossemarka

Skiløype i Mossemarka, ved Noreødegården Foto: Kirsti Mobråten Gundersen

Det har blitt lagt fram noen forslag til utbygging i nærheten av Mosseporten, men fylkesmannen har varslet innsigelse hver gang. Oppfatningen om behovet for eneboliger i Moss er tydelig delt. Kommunen har gitt uttrykk for at det er et behov for dette, for å tiltrekke seg «attraktive» innbyggere, som småbarnsfamilier. Selv om Mossemarka ser ut til å være det minst attraktive området for boliger, kan området i framtiden bli aktuelt for utbygging? Mossemarka har ikke blitt sett på ennå, fordi det ikke har vært aktuelt med utbygging her. Flere av informantene mener imidlertid at ved en befolkningvekst, må både Jeløy, Mosseskogen (se figur 4) og Våler vurderes før en kan begynne å tenke på Mossemarka som utbyggingsalternativ.

Området har historisk sett vært viktig som friluftareal, men tidene forandrer seg, og med nye mossinger som ikke er klar over Mossemarkas historiske betydning, kan saken fort endre seg. Samtidig sier en bruker at dette området har en sterk status som ikke forvitrer. En politiker uttrykker noe av det samme ved å si at når Moss kommune den gangen bevarte området for friluftsliv, kan vi ikke være noe dårligere nå, ved å løsne på denne servituttavtalen, se kapittel 4.3.2.

Når det gjelder det rent juridiske, sier de fleste at avtalen er et formelt hinder, men at nye trender eller nye politiske konstellasjoner kan gjøre denne avtalen verdiløs.

Konfliktene i marka ser ut til å handle om ulike friluftsinnteresser, ulike organisasjoners bruk og rettigheter til marka. Mange informanter forteller om at forholdene mellom organisasjoner med ulike interesser er i ferd med å bedre seg.

4.2.3. *Generelle trekk ved friluftsområdene i Moss*

Politisk er ansvaret for friluftslivet delt mellom skole-, oppvekst- og kulturutvalget (spillemidler og anlegg) og teknisk utvalg (forvaltning av områder). Administrativt er det teknisk forvaltning og byingeniøren som har det praktiske ansvaret for friluftslivet, mens på plansiden er det Plan- miljø- og byggesaksavdelingen som har ansvaret. Landbruksforvaltningen har ansvaret for skogbruket, noe som må samorganiseres med friluftslivsinteressene, så disse ikke kommer i konflikt med hverandre. Tema folkehelse faller naturlig under Helse- og sosialutvalget, samt at det finnes en administrativ samordningsgruppe. Kommunens folkehelsekomité er forankret i regional strategi. Kommunen har utarbeidet en handlingsplan for folkehelse, og dette er også et av temaene i arbeidet med den nye sømløse interkommunale planen, ved siden av miljø og energi, areal og transport samt næringsutvikling. Utvalgene for miljø- og samferdsel, kultur og teknisk/landbruk blir trukket fram som aktuelle i forhold til forvaltningen av rekreasjonsområder på politisk nivå.

Selve miljøaspektet tas også vare på i rulleringen av kommuneplanen, ved at det utarbeides en egen grønnstrukturplan. Kommuneplanen skal ha fokus på fortetting og knutepunktbasert utvikling. Kunnskapsgrunnlaget for denne planen vil være en kartlegging av friluftslivsinteresser fordi mange av områdene står sterkt og er mye brukt. Kartlegging av biologisk mangfold og vilt, basert på ny og gammel kunnskap, blant annet fra velforeningers kartlegginger er også en del av kunnskapsgrunnlaget.

Synet på friluftslivets status er delt mellom ulike informanter. Det kan være sårbart fordi friluftsnemda ikke eksisterer lenger. Den ble erstattet av miljøutvalget på 90-tallet, og er i dag politisk underlagt miljø- og samferdselsutvalget. Friluftslivets status behøver ikke å være svekket på grunn av en svekket organisering. Brukere av friluftsområdene mener at kommunen er den viktigste aktøren i forvaltningen av friluftsområder, og at den har gjort en god jobb med dette.

De trekker fram innføringen av markagrensa som et svært viktig virkemiddel for bevaring, og har tro på denne. Den fungerer både som et juridisk virkemiddel og som et verktøy for å si klart i fra til potensielle utbyggere hva kommunen ønsker med områdene. Ved hjelp av markagrensa slipper en å ta opp diskusjonen om utbygging hver gang dette kommer opp. Samtidig er de fleste bevisst på at markagrensa er sårbar ved nye tider og politiske konstellasjoner. Markagrensa er derfor et formelt hinder i dag, men kanskje ikke i morgen. En må derfor ta opp til diskusjon hvor sikker PBL er for vern av områder, samtidig som en må stille spørsmål om PBL er egnet nettopp fordi en ikke låser seg til et bestemt arealformål, og kan vedta noe annet på et seinere tidspunkt.

Blant de fleste informanter blir velforeninger trukket fram som en av de viktigste aktørene for forvaltningen av markaområdene.

Velforeninger er sterke aktører i forvaltningen av friluftsområdene

- felles uttalelse fra de fleste informanter

Naturvernforbundet har også en sentral rolle, og har evnen til å trekke folk med seg i konkrete saker. Idrettsforeninger, DNT Vansjø og Båtforeningen trekkes også fram, sammen med enkeltpersoner og naboer. Av noen informanter trekkes også en eller flere av følgende fram: kommunen med teknisk utvalg, skole-, oppvekst- og kulturutvalget og landbrukskontoret, Natur og ungdom, Landskapsvernets venner (Jeløy), Fylkesmannens miljøvernnavdeling, landbrukets organisasjoner og grunneiere. Forkjemperne for å ta vare på disse områdene ser ut til å være godt organisert, men de oppstår også lett ad hoc. Enkelte informanter sier at noen organisasjoner samarbeider, for eksempel idretts- og friluftsansjoner. Det er uenighet om kommunen og idretts- eller friluftsansjoner samarbeider, annet enn ved utdeling av midler.

Som nevnt er det ikke samsvar mellom de ulike informanters oppfatning av om det er byggepress i Moss eller ikke. Flere mener at det er mye «grå arealer» egnet for transformasjon i kommunen. Derfor er det ingen fare for friluftsområdene i dag. Det er planlagt 8 km² utbyggingsområder i regionen, men det sies at det vil være et fokus på fortetting og bevaring av grønnstrukturen. Samtidig sier andre at det er et overskudd av leiligheter og et behov for eneboligområder. Det finnes faktorer som kan øke behovet for småhus, for eksempel beliggenheten og nærheten til Oslo. Områder som tiltrekker seg attraktive innbyggere, er også de områdene som er mest attraktive å verne, sier en politiker. Dette er Mosseskogen og Molbekk et meget godt eksempel på (se figur 4. Kart over Moss kommune): Et område med flott beliggenhet, men som velforeningen har sloss

for å få vernet. Området er tatt ut av kommuneplanen som utbyggingsområde, og det ser ut til at området foreløpig blir bevart. Dette viser at friluftsområdene i Moss har en sterk status, sier en administrativt ansatt i kommunen.

Midtre deler av Jeløy ser ut til å være det området, ved siden av deler av Mosseskogen, som er både mest attraktiv å bevare og bygge ut. Mossemarka ser ut til å være lettest å prioritere bort både når det gjelder bevaring og utbygging. Brukerne av områdene er ikke redd for sine friluftsområder per dags dato, men er klar over at byspredning kan komme til å skje. Byspredning er irreversibelt og da vil friluftsområdene være tapt for alltid. Omlegging av veier og flatehogst blir også sett på som negativt for områdene. Brukerne mener at det er store selskaper med utbyggingsinteresser som er friluftsområdenes største trussel. Markaområdene legger til rette for alle slags friluftaktiviteteraktiviteter, og er derfor svært viktige å ta vare på. Disse områdene er også følelsesmessig viktige for befolkningen, mener flere informanter.

4.3. KOMMUNENS PLANSTATUS OG JURIDISKE VIRKEMIDLER

4.3.1. Planstatus

Kommuneplanens samfunnsdel 2007 – 2019

I kommuneplanens samfunnsdel blir behovet for å bevare friluftsområdene uttrykt gjennom folkehelseiltak og befolkningens mulighet til å drive variert fysisk aktivitet. På tross av Moss kommunes befolkningsøkning er ikke bærekraftig byutvikling eller fortetting en eksplisitt strategi når det kommer til å møte befolkningsveksten på 1 % årlig. Derimot henvises det til arealdelen for de områdene som forutsettes holdt byggefrie:

- Området på midtre og nordre Jeløy
- Mossemarka
- Vansjø/Mosseelva
- Deler av området i Mosseskogen/Molbakk-området
- Åsdragene rundt byen bevares mot utbygging, herunder Blåbæråsen

Behovet for småhusområder er heller ikke nevnt i kommuneplanen, men følgende sitat beskriver

en del av kommunens boligpolitikk:

Mosseregionen ligger nærmest Oslo og er for mange førstevalget i Østfold for utflytting fra Oslo-området. Ved å bygge attraktive, kystnære boliger kan Moss og Rygge få nesten den befolkningsveksten de ønsker, og det bør en trolig benytte seg av. En noe høyere vekst enn det framskrivingen angir ville sannsynligvis være gunstig (s 9).

Det legges vekt på å utvikle et regionalt plansamarbeid, hvor folkehelse er et av satsingsområdene. Planen vil fokusere på å styrke faktorer som bidrar til bedre helse og svekke de faktorer som forverrer folkehelsen. Kommuneplanen beskriver at folkehelsearbeidet bør ha fokus på universell utforming, fysisk aktivitet, kosthold, tobakk, rusmidler og levende og trygge lokalsamfunn. Kommunen nevner i denne planen hvor viktig grønnstrukturen er for å gjøre Moss til en attraktiv hjemkommune for innbyggerne sine. Samtidig slår planen fast at planlegging med tanke på miljø- og naturkvaliteter vil være et område å satse på framover. Kommunens variasjoner innen biotoper og landskapselementer skal være en god grunn for folk til å fortsette å bo i Moss, og tiltrekke seg nye innbyggere. LNF-områder, grønnstruktur og friområder skal sikres gjennom en restriktiv utbyggingspolitikk. En utfordring er å opprettholde åpne kulturlandskap og levende gårdsmiljø. Det er opprettet en komité for folkehelse som består av politikere, representanter fra lag og foreninger samt ildsjeler. Komiteen skal prøve å mobilisere befolkningen til helsefremmende tiltak, og være en arena for drøfting og informasjon, herunder medvirkning i kommunalt planarbeid. Videre henvises det til kommunedelplanen for idrett og fysisk aktivitet for prioriteringer innenfor dette området (Moss kommune 2007c). Fortetting vil være et viktig punkt i arbeidet med ny kommuneplan.

Kommuneplanens arealdel 2007 – 2019

I forrige kommuneplan ble det innført markagrenser for å bevare store markaområder både på Jeløy og i Mossemarka. Dette skjedde samtidig som kommunen opplevde utbyggingspress og gjennomførte en bevisst fortetting og utbygging av ledige arealer. Det ble også vernet en bred strandsone langs Vansjø og Mosseelva, noe som videreføres i arealdelen 2007 – 2019. I forordene til planen legges det stor vekt på ytterligere vern i deler av disse områdene i det videre arbeidet med kommunedelplanene. Kommunedelplaner skal utarbeides for følgende områder:

- Området nordover mot Kambo begrenset av E6 i øst, mot Kambobukta i nord,

Mossesundet i vest og Mosseelva og Innfartsveien i syd.

- Områdene østover fra Mosseporten mot kommunegrensen til Våler kommune ved Rødsund bro, begrenset av Rv120 i nord, Mosselva/Vansjø i øst/syd og E6 i vest.

Disse områdene er unntatt fra rettsvirkning i arealdelen. I tillegg er det utarbeidet en konsekvensutredning av Rosnes på midtre Jeløy, og følgende foreslås:

- Småbåthavn med opplag på ca 25 da.
- Friluftsområde på ca 23 da. mot Mossesundet (På plankartet er dette en del av et større friluftsområde på i alt 93 da.
- Utbyggingsområde på ca 31 da. for boliger

Det er ikke tillatt med fradeling eller oppføring av ny bebyggelse i LNF-områder. (Moss kommune 2007b). Områdene nordover mot Kambo (Mosseskogen) er som nevnt i et tidligere avsnitt tatt inn igjen i kommuneplanen, og deler av området vurderes vernet.

Kommunedelplan for idrett og fysisk aktivitet 2007 - 2018

Planen er ment å være et styringsverktøy i forbindelse med bygging og rehabilitering av idretts-, friluftslivs- og nærmiljøanlegg, både offentlig og privateide. Den utarbeides også for å tilfredsstille kravene for å kunne søke statlige spillemidler og avklarer samtidig prioriteringsrekkefølgen for slike midler. Kommunedelplanen er en tematisk plan og har ingen juridisk bindende arealdel. Det er allikevel naturlig at kommunens ulike delplaner henger sammen med kommuneplanen, og at planens beskrivelse av idrettens og friluftslivets arealbehov blir tatt med ved rulleringen av kommuneplanens arealdel. Handlingsprogrammet som hører til planen er bindende for kommunens prioritering av søknadene om spillemidler, og skal rulleres årlig. Sikring av eksisterende og framtidige arealer til idretts- og friluftslivsformål skjer gjennom kommuneplanen og reguleringsplaner.

For å bedre den generelle folkehelsen legger kommunedelplanen vekt på å legge til rette for egenorganiserte mosjons- og treningsaktiviteter. Derfor er det viktig å ha lett tilgang til skog og mark. Ved siden av å beskrive behovet for tiltak og anlegg i forhold til idrett og fysisk aktivitet, sier planen også noe om behovet for at barn, unge og voksne skal drive med fysisk aktivitet. Det er dette punktet, samt den delen av planen som går direkte på bevaring av arealer til formålet jeg har fokus på i denne gjennomgangen. Jeg henviser også til definisjonen av friluftsliv og dens fokus

på ikke-konkurranspreget og natur- og miljøvennlig aktivitet. I den forbindelse må det nevnes at den uorganiserte fysiske aktiviteten har stor nytte av et samarbeid med den organiserte idretten da det ofte er denne som i samarbeid med kommunen tilrettelegger for eksempel løypenettet i marka. Moss karakteriserer seg selv som en kommune hvor det er store muligheter for å drive et allsidig friluftsliv i variert fjord- og innlandsnatur. Planen trekker fram befolkningsutviklingen, samt aktuelle forskningsresultater når det gjelder vektøkning og synkende aktivitetsnivå i befolkningen. Fysisk aktivitet i et folkehelseperspektiv handler om å gi mennesker mulighet til å være i bevegelse i hverdagen. Dette betyr at alt fra kommunens arealdisponering og kommunal planlegging til befolkningens kunnskap om egen helse har betydning for bedre levevilkår. Kommunedelplanen forankres blant annet i St. meld. nr. 39 (2000-2001) Friluftsliv: ein veg til høgare livskvalitet (St. meld. nr. 39 (2000-2001)). Rikspolitiske retningslinjer og Fylkesdelplanen for fysisk aktivitet. Jeg henviser i den forbindelse til kapittel 5 og avsnittet om lovverk og retningslinjer.

I 1954 betalte Moss kommune en erstatning til en del av grunneierne i Mossemarka, og inngikk en servituttavtale for å sikre befolkningen, særlig barn og unge, et friluftsområde hvor de kunne ferdes fritt sommer og vinter. Moss kommune eier eiendommen Noreødegården, mens resten av Mossemarka eies av flere private grunneiere. Kommunen har ikke noe driftansvar i området, men gir et tilskudd til skiklubben for at de skal holde løyper og skihytta ved like. Videre kommenterer planen en utfordring i forbindelse med fysisk aktivitet. En av utfordringene er problemene friluftslivet har med å heve seg i debatter om idrettsanlegg og anlegg for fysisk aktivitet. Kommunen er klar over at mange av brukerne av friluftsområdene er uorganiserte og «stille» brukere av det som blir igjen av offentlige områder etter at den organiserte idretten har fått sine spesialanlegg. For friluftinteresserte er det areal som er viktig, ikke anlegg. Derfor er det opp til kommunen å sikre arealer til friluftsliv gjennom god arealplanlegging (Moss kommune 2007a).

Arbeid med kommuneplanen 2010 - 2022

Kommunen har varslet oppstart av arbeid med kommuneplanen 2010 - 2022. Kommunestyrene i Moss, Rygge, Råde og Våler har vedtatt felles planstrategier og planprogram for kommuneplanarbeidet.

Planstrategiene omfatter satsingsområdene:

1. Levekår og folkehelse
2. Miljø og energi
3. Verdiskapning og kompetanse
4. Arealdisponering og kommunikasjoner

4.3.2. *Andre juridiske virkemidler*

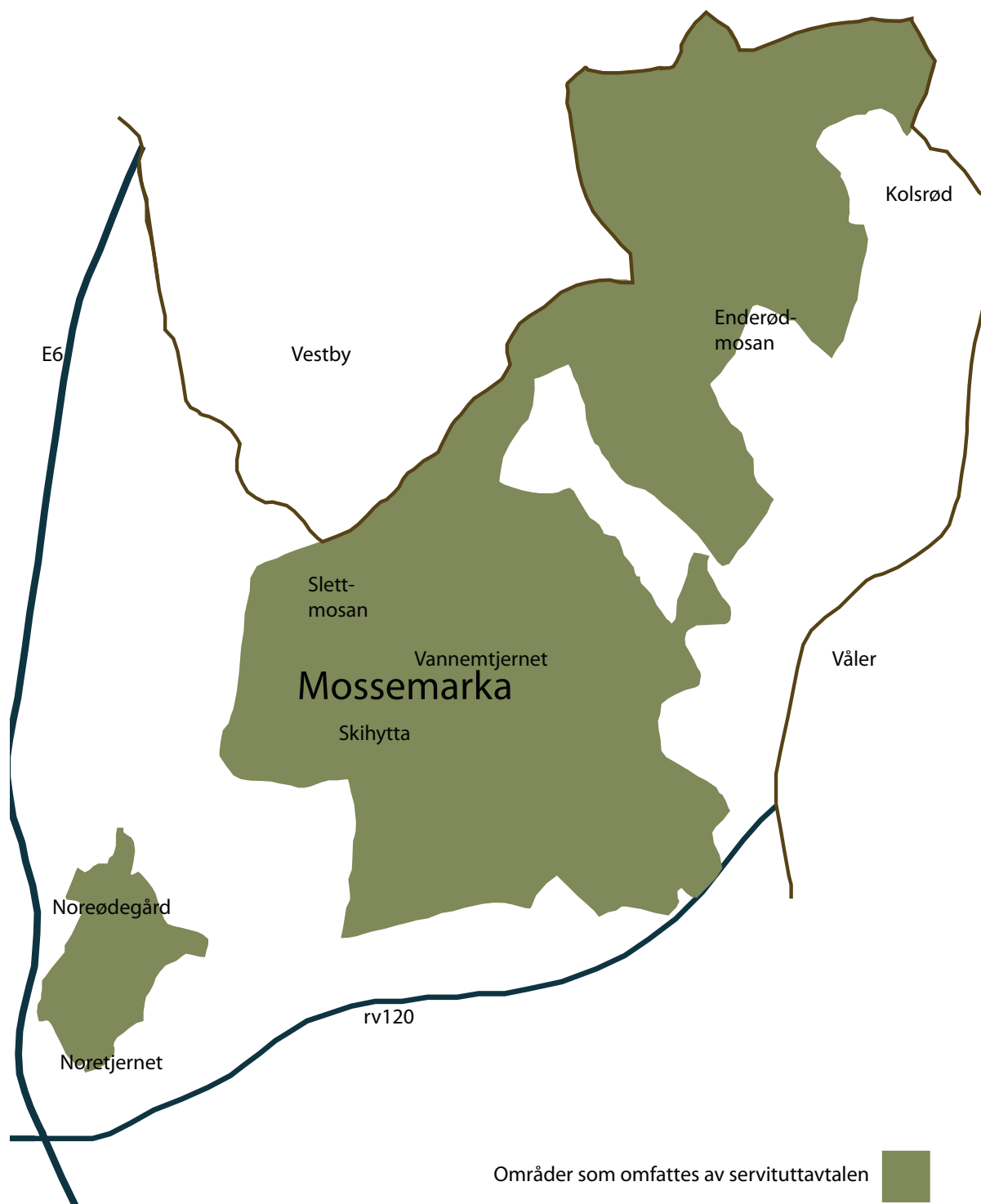
Kommunens markaområder er merket av som LNF-områder i kommuneplankartet. Mossemarka og Midtre Jeløy har også markagrenser, som skiller LNF-områdene fra bebyggelsen. Denne markagrensa er juridisk bindene fordi den er avmerket i plankartet. Det er imidlertid slik at enkelte informanter har uttrykt at markagrensa i Mossemarka er vanntett, mens markagrensa på Jeløy ikke er like fast som tilfellet er i Mossemarka. På midtre Jeløy finner vi to små statlig sikrede friluftsområder. Det ene området ligger utenfor den avgrensningen jeg har laget for midtre Jeløy, se vedlegg 3 og kartet over midtre deler av Jeløy, figur 5. Jeg vil kommentere både markagrensa og sikrede områder i kapittel 5.

Servituttavtalen om Mossemarka

Forvaltningsorganer og grunneiere kan inngå privatrettslige avtaler, som for eksempel en servituttavtale, dersom forvaltningsorganet ikke truer med å bruke offentlig myndighet om avtalen ikke kommer i stand. Ellers vil ikke avtalen være privatrettslig. Som oftest vil ikke den private parten inngå avtalen uten noen form for kompensasjon. En servituttavtale kan være en mulighet for vern når det ikke er hjemmel i lov for å bruke tvang (Bentsen 2001).

Etter initiativ fra en komité bestående av konsul H. B. Peterson, tidligere Rådmann Arne Magnussen (representant for Moss kommune), bestyrer Asbjørn Oset og verksmester Th. Kristiansen (som representanter for Moss Skiklubb og idrettsfolk i Moss), ble en servituttavtale underskrevet mellom kommunen og grunneierne i Mossemarka 12. oktober 1954. Komiteen arbeidet for å skaffe byen en «*lunge*» - *et friluftsansreal sikret mot den voldsomme ekspansjon som foregår rundt vår by*. Avtalen ble inngått med inspirasjon fra avtalen mellom Løvenskiold-Vækerø og Oslo kommune om Oslomarka. Klausulen sikrer et 13 400 mål stort skogsområde mot bebyggelse og utstyking, og mot at eierne bygger veier, slik at sportsungdom kan benytte seg av området. Avtalen gjelder for 99 år, fordi ikke alle grunneierne ble enige om at avtalen skulle være evigvarende. Det var uansett usikkerhet

Figur 9. Kart over områdene i Mossemarka som omfattes av servituttavtalen

Kartet er en illustrasjon som viser hvilke områder i Moss kommune som omfattes av servituttavtalen. Se også kartet over Mossemarka i kapittel 4.2.2.

om Mossemarka i overskuelig framtid kom til å bli utsatt for nedbygging, da de hadde tro på at bebyggelsen ville bre seg sydover og vestover, og ikke innover mot marka. Kommunen betalte 5 kr pr mål, til sammen 65 000 kr hvorav 24 000 kr ble betalt til konsul H. B. Peterson, som han satte inn i Konsul H. B. Petersons Fond til Idrettens Fremme i Moss (Moss kommune 1954)

Servituttavtalen omfatter 18 eiendommer i Moss, Vestby og Våler fordelt på 13 grunneiere samt kommunen som grunneier. Når det gjelder kartgrunnlaget som viser grensene for det servituttbelagte området, ble det oppgitt i 2003 at det gamle kartbilaget som skulle følge saken i 1954 har gått tapt. Det finnes imidlertid et kart datert 1966, samt en opptegning av dette datert 11. november 2003. Kartet jeg har laget en versjon av til denne oppgaven (figur 9) er fra 2005, og ser noe ulikt ut, men ut i fra listen over grunneiere som har fått erstatning er det dette kartet som virker korrekt. Kartet har også de mest nøyaktige eiendomsgrensene.

4.4. STEDSIDENTITET

Det er et sterkt forsvar i befolkningen mot utbygging i Mossemarka, men nye innflyttere tar nok lettere på det

- politiker

I 2005 gjennomførte NIBR en undersøkelse om byers attraktivitet, hvor Moss var en av casebyene. Formålet var blant annet å øke byenes tiltrekningskraft for næringsetablering, bosetting og besøk/turisme, ved å undersøke byenes særtrekk og potensial. I den forbindelse ble det gjennomført en telefonundersøkelse av 600 potensielle innflyttere fra Oslo og Akershus, hvor de ble satt overfor en rekke påstander de skulle si seg enige eller uenige i. Påstanden flest var enig i, var at Moss har fine naturomgivelser (Vestby 2005).

Det som undersøkelsen imidlertid ikke sier noe om, er hvordan Moss sine innbyggere beskriver sin by, og om de ser på naturomgivelsene som en like viktig del av byen. Det å forstå hva innbyggerne i byen setter pris på, og hva som kunne vært bedre, ville jeg tro var en meget viktig indikator på særtrekk og potensial. Det byens innbyggere setter pris på, vil vel også potensielle innbyggere sette pris på? Det en imidlertid kan lese ut fra undersøkelsen er at naturomgivelsene er en av Moss sine sterkere sider sett utenfra, selv om dette ikke på noen måte betyr at folk kunne tenke seg å flytte til Moss av den grunn. Marka er et gode som mange norske byer har til felles, og er ikke noe unikt for Moss.

Når det gjelder intervjuene, viser alle sammen, enten implisitt eller eksplisitt, at markaområdene i Moss kommune er viktige, for biomangfold, folkehelse, estetikk og bokvalitet. Dette uttrykkes også i kommunens planer, særlig når det gjelder folkehelse. Dette ser jeg på som et klart og tydelig tegn på at markaområdene i Moss har en stedsidentitet.

4.5. MOBILISERING

Mobilisering har en sterk effekt på hvor det er ok å bygge ut

- administrativt ansatt i kommunen

En informant forteller at det lønner seg å fokusere på biomangfold og kulturminner når en skal gå inn for å prøve å bevare et område. Friluftsliv er vanskeligere å måle enn biomangfold og kulturminner, som er håndfaste bevis på at et område er bevaringsverdig. Biomangfold og kulturminner ble brukt som argumenter i ønsket om å bevare Mosseskogen, sammen med blant annet underskriftskampanjer. Det viser seg at mobilisering som dette har en sterk effekt på hvor det er greit å bygge ut. Mobilisering preger politikerne. De ønsker heller å ivareta befolkningens interesser enn én grunneiers ønsker, sier en informant. Det er lokal motstand som stopper utbyggingen i Mosseskogen, sier en annen informant. Motstanden kommer først og fremst fra velforeninger, men også fra Naturvernforbundet og Framtiden i våre hender. Sterk lokal motstand mot utbygging finnes også på Jeløy, selv om det blir sagt at en ikke er like godt organisert her som i Mosseskogen.

Er det noe som engasjerer befolkningen så er det Jeløya

- politiker

Når det gjelder Mossemarka, har det som nevnt tidligere ikke vært nødvendig å vise engasjement fordi det aldri har vært behov for å se på Mossemarka som et potensielt utbyggingsområde. Allikevel er det flere informanter som sier at det er et sterkt forsvar blant befolkningen mot utbygging i Mossemarka. Mossemarka som et område avsatt til friluftsområde gjennom historien har bidratt til at den har fått en sterk og «hellig» status. En kvier seg for å gå løs på Mossemarka, sier en informant fra kommunen. «Vaktbikkjer» som ville trått til dersom det skulle bli nødvendig finnes. Skiklubben, O-klubben, Kambo vel, og Naturvernforbundet trekkes fram som de viktigste, i tillegg til befolkningen i Moss generelt. Mobilisering er en fullt mulig aksjonsmåte blant Moss sine

innbyggere, sier brukerne. Dette finnes det også eksempler på: både på Jeløy og i Mosseskogen har aksjonerende grupper mobilisert seg for å få fram budskap. Om markagrensa i Mossesmarka, som alle informantene er klar over at kan forsvinne ved ny politisk konstellasjon, sier en informant følgende: *Det er så mange som bryr seg om marka, så den grensa er det ikke bare å fjerne.* Dugnadsånden er levende i marka, og en vil ofte jobbe for å ta vare på noe en selv føler seg en del av.

Velforeninger er en viktig form for mobilisering, og foreningene blir trukket fram som viktige for friluftsområdene av de fleste informanter. Det ser ut til at dette er en vanlig og effektiv form for mobilisering i Moss, og jeg vil derfor diskutere velforeningen som mobiliseringstype videre i oppgaven. Det finnes velforeninger i Moss som har oppnådd resultater og som har blitt lyttet til. Foreningene driver noe ulikt, men det ser ut til at flere av de har en felles egenskap: De mobiliserer seg når det trengs. De kan altså ligge mer eller mindre brakk når det er stille og rolig i deres lokalmiljø, og blomstrer opp når det dukker opp en sak som engasjerer.

Organiseringen og hvordan en slik forening jobber, kan gi et svar på om velforeningen som mobiliseringstype kan bidra til bevaring av markaområder. I kapittel 5 vil jeg diskutere dette i forhold til teorien som er presentert i kapittel 3.

5. HVORDAN FUNGERER VIRKEMIDLENE SAMMEN?

I dette kapitlet analyseres og drøftes empirien i kapittel 4 i forhold til teorien i kapittel 3. Kapitlet innledes med å nevne noen av de truslene som finnes mot friluftsområder. Deretter drøftes de virkemidlene som bidrar til at Mossemarka og midtre deler av Jeløy er holdt utbyggingsfritt. Sammenhengen mellom virkemidlene, og hvordan de uformelle og formelle virkemidlene fungerer sammen er et gjennomgående tema i hele kapitlet. Hva betyr de juridiske virkemidlene for bevaringen av midtre Jeløy og Mossemarka? Det diskuteres også om mobilisering er et potensielt virkemiddel for bevaring.

Empirien viser tydelig at områdene blir satt pris på av befolkningen i Moss. Hvor stor del av befolkningen som er engasjert i områdenes framtid er imidlertid et spørsmål hvis svar krever en annen metode enn den som er brukt her. Formålet med denne oppgaven er ikke å lage en statistikk over hvor stor del av befolkningen som er motivert for mobilisering. Ved hjelp av kvalitativ metode kan en likevel danne seg et bilde som viser hvilke virkemidler som bidrar til at områdene bevares til friluftsliv, og om mobilisering fra sivilbefolkningen kan være et av disse. De engasjerte informantene, som er kunnskapsrike enten i kraft av sin stilling eller sin interesse, har noe varierende men svært ofte sammenfallende svar. En kan med en gang slå fast at områdene sees på som verdifulle hos alle, både hos administrasjonen i kommunen, politikere og engasjert befolkning.

I dette kapitlet vil jeg også trekke sammenlikninger til tidligere forskning som omhandler planlegging og forvaltning av friluftsområder. Det er ikke mange forskningsprosjekter som behandler friluftsliv og forholdet til planlegging og forvaltning, mens mange berører dette indirekte (Stokke et al. 2006). Det er særlig to forskningsprosjekter gjennomført av forskere ved Norsk institutt for by- og regionforskning det vil være nyttig å trekke sammenlikninger til. Det ene hadde fokus på planlegging av bynære friluftsområder i Bodø og Kristiansand (med henvisninger til Stokke et al. (2008) og Skår et al. (2008)), det andre hadde fokus på planbehandling av bynære turområder i ti kommuner (med henvisninger til Langmyhr (1991)). Disse prosjektene er sentrale å nevne i denne forbindelse ettersom forskerne undersøkte både formelle virkemidler, samt hvordan enkeltpersoner og organisasjoner dannet nettverk for forvaltningen av områdene.

Finnes det noe tydelig bilde av hva som er truslene mot friluftsområder?

I følge Langmyhr (1991) er det gradvis urbanisering og utbyggingspress i randsonene, samt konflikter i forhold til skogsdrift som er de største truslene mot friluftsområder. Deretter kommer spredt utbygging (dispensasjoner) og konflikter i forhold til idrettsanlegg/opparbeiding av løypetraseer eller intensiv fritidsbruk. Selv om undersøkelsen er fra 1991, forteller seinere undersøkelser av caseområder at dette fortsatt stemmer delvis. Både Stokke et al. (2008) og Skår et al. (2008) nevner byspredning som en trussel, men bymarkene eksempelvis i Kristiansand, ser ut til å bli bevart i større grad enn strandsoner og grønne korridorer. Stokke et al. (2008) nevner konflikter mellom ulike friluftsinnteresser i Kristiansand. Vi finner konflikter mellom friluftsinnteresser også i Moss, men disse konfliktene er ingen trussel mot friluftslivet. Når det gjelder skogbruk ser det ikke ut til at dette er en nevneverdig trussel mot friluftslivet i undersøkelsen av Kristiansand og Bodø, noe det heller ikke ser ut til å være i Moss. Disse konklusjonene er basert på få casestudier, så det Langmyhr (1991) beskriver som trusler kan stemme bedre med dagens virkelighet enn det en får inntrykk av i denne presentasjonen.

Når det gjelder spredt utbygging i LNF-områder, skriver verken Stokke et al. eller Skår et al. direkte at dette er en trussel i caseområdene. Skjeggedal skriver imidlertid i artikkelen Arealplanlegging og virkelighet i LNF-områdene (2000) at *fragmenteringen* av landskapet har økt, og at dette kan ha ulike konsekvenser for økologien i «restkategorien» LNF. Det ser ut til at det er lite dispensasjoner i Moss sammenlignet med andre kommuner i Østfold, og at Moss dermed i liten grad tillater spredt utbygging.

Bevaring av grønne lunger i byen er også en trussel mot markaområdene. Det er fordi en streng markagrense gjør at en nødvendigvis må fortette innenfor byens grenser. En kan derfor diskutere om markagrensa bidrar til byer med god bokvalitet, eller om den faktisk bidrar til at byens virkelige bostedsnære områder bygges ut. Dette er en interessant diskusjon, som ikke hører hjemme i denne oppgaven.

5.1. KOMMUNEPLANLEGGING

5.1.1. *Kommuneplaner som virkemiddel for bevaring*

Strategisk planlegging er en aktivitet kommunen gjør for å danne seg helhetlige bilder av framtida, for å kunne møte situasjoner, enten ønskede eller uønskede, på en best mulig måte (Kleven 1998).

Kommuneplanen vil være resultatet av en prosess hvor kommunens viktigste mål for utvikling blir kartlagt. Moss kommune bruker kommuneplanens samfunnsdel til å beskrive forholdet mellom friluftsområder og folkehelse, og henviser til arealdelen når det gjelder de ulike friluftsområdenes planstatus. Det ser ut til at Moss kommune har et reelt fokus på folkehelse. Samtidig sier også sitatet om kommunens boligpolitikk i kapittel 4.3.1. noe om utfordringen ved prioriteringen mellom vern og bruk. Det har blitt uttrykt at Moss kommune har dårlig økonomi, og det er klart at det frister å tilby attraktive tomter. Problematikken med at det ser ut til at attraktive områder for bevaring også er attraktive for utbygging, tas opp under avsnittet om attraktivitet, kapittel 5.3.

Enkelte informanter sier at det er byggepress på midtre Jeløy. Det kan virke som at både velforeninger og den politiske enigheten om bevaringen av midtre Jeløy står sterkt. Mitt inntrykk er at byggepresset ikke er spesielt stort. Av konkrete saker som jeg kan nevne ut i fra dokumentstudie og intervju, er det kun to: de eldre reguleringsplanene på Rosnes, samt et tilfelle hvor en velforening bidro til bevaringen av naturområder, på byggesiden av markagrensa. Status for friluftsområdet midtre Jeløy kan oppsummeres i følgende setning: Midtre Jeløy har et visst byggepress på seg, men det er bred politisk enighet om bevaring av området, og mobilisering fra sivilbefolkningen bidrar til bevaring. Samtidig kan også samferdsel være et virkemiddel for bevaring, ved at broen og omkringliggende vegnett ikke kan tåle økt trafikk.

Status for Mossemarka som friluftsområde kan oppsummeres slik: Dette er tilsynelatende et område med mindre press en midtre Jeløy, og når det kommer opp forslag om utbygging, varsler fylkesmannen innsigelse med markagrensa som grunnlag.

En kan slå fast at caseområdene i dag ikke står i fare for å miste sin status som friluftsområder. Begge områdene blir stemplet som viktige områder for friluftsliv av de aller fleste informanter. Ser vi bort i fra Rosnes på midtre Jeløy, se figur 4, er det ikke planlagt utbyggingsområder i Mossemarka eller på midtre Jeløy. Dersom det blir utbygging på Rosnes, vil dette skje på den måten at de viktigste områdene bevares eller opparbeides til friområder. Undersøkelsen av friluftsområdene i Kristiansand viste samme tendens: Markaområdene ble utsatt for et forholdsvis svakt byggepress. Både Kristiansand og Moss var tidlig ute med «grønne» planer. Moss fikk friluftspan i 1967-1968, som ble et forbilde for andre kommuner og fylkeskommuner. Et eksempel fra Kristiansand er generalplanen fra 1979 som gjorde rede for markaområdene og viktigheten av miljøvern. I Kristiansand fant forskerne at det var lite press på bymarkene, selv om kommuneplanen for 2005 - 2016 har lite fokus på markaområdene. De mener at lite utbygging i friluftsområdene på

tross av utbyggingspress i kommunen, tyder på at generalplanen og de andre planene har fungert som de skal. De har gitt en felles forståelse for vern av markaområdene (Stokke et al. 2008). Jeg mener at vi ser likhetstrekk mellom Kristiansand og Moss når det gjelder dette: Mye av årsaken til at det ikke er et så stort press på caseområdene i Moss i dag finner vi i de tidlige planene som fokuserer på friluftsliv og miljø, samt at dagens planer fokuserer på folkehelse og til en viss grad friluftsområdene i seg selv. Disse planene har gitt en felles forståelse for vern av markaområdene.

5.1.2. *Kommuneplanleggingens svakheter*

Et vedtak er et vedtak bare til det kommer et nytt vedtak

- politiker

Dette er i høyeste grad en påstand som stemmer overens med bevaring ved hjelp av PBL. PBL er som nevnt et godt virkemiddel for bevaring dersom kommunen *ønsker* en bevaring av sine friluftsområder, på den måten at de ser viktigheten av å bevare slike. Men bevaring ved hjelp av PBL er ikke en langvarig form for vern. Det har kommet fram av intervjuene at det å bruke PBL som et virkemiddel for bevaring både er positivt og negativt. Det kan være positivt for politikere, fordi en ikke låser seg til en bestemt arealutnyttelse ved at vedtaket om ikke-utbygging kan oppheves ved en anledning dette er ønskelig. Det kan være negativt for brukere av friluftsområder, ettersom disse *låner* et område inntil kommunen ønsker å bruke det til noe annet. Bevaring etter PBL er med andre ord midlertidig, og flere faktorer vil være med på å bestemme varigheten av bevaringen:

- Befolkningsvekst og behov for utbyggingsområder
- Nye politiske konstellasjoner
- Liten interesse for fysisk aktivitet og friluftsliv
- Minkende respekt for markaområdenes status som friluftsområder (særlig Mossemarka, se kapittel 5.3.3) ved at nye mossinger ikke blir gjort oppmerksomme på dette

Mye av ansvaret for arealforvaltningen og dermed også naturforvaltningen, er lagt til kommunene. Betyr det at kommunen i for stor grad kan velge selv om de ønsker å ta vare på friluftsområdene eller ikke? I Mossemarka ser vi at fylkesmannen har benyttet seg av retten til å varsle innsigelse, jf. PBL § 5-4. Denne bestemmelsen hjemler at berørt statlig og regionalt organ kan fremme innsigelse til forslag til kommuneplanens arealdel og reguleringsplan i spørsmål som er av nasjonal eller vesentlig regional betydning. Her har altså myndighetene benyttet seg av retten til å overstyre

kommunens selvstyre, ettersom planene ikke er i samsvar med overordnede føringer. Se forøvrigt kapittel 2.2 Retningslinjer og nasjonale mål for friluftslivet, samt avsnittet *Bruk av innsigelser* i kapittel 5.2 Andre juridiske virkemidler.

Organiseringen av planleggingen og forvaltningen av friluftslivet i kommunen, som ble nevnt av enkelte informanter, kan også trekkes fram som en svakhet ved kommuneplanleggingen. I undersøkelsen av Bodø og Kristiansand ble det avdekket ulikheter mellom disse kommunene når det gjaldt organiseringens stabilitet. Kristiansand har en gammel og stabil organisering, og ansvarsfordelingen i kommunen er tydelig (Stokke et al. 2008). Bodø har gjennomgått en omorganisering på lik linje med Moss med en nedlagt friluftslivsnemd, og har lite ressurser til å forvalte friluftslivet (Skår et al. 2008).

I Moss er friluftslivet på mange måter organisert på flere enheter, som i Kristiansand og Bodø. Men som i Bodø, virker organiseringen i Moss noe utydelig. Både folkehelse og skogbruk, to viktige tema som angår friluftslivet, har en tydelig organisering, som nevnt i kapittel 4.2.3. Det ser imidlertid ut til at hovedansvaret for friluftsliv ligger i teknisk avdeling, som jo er avdelingen for arealforvaltningen. Om Moss kommune har en dårlig organisering eller om de har få ressurser for friluftslivet, krever en grundigere undersøkelse. Det trengs en sammenligning mellom flere kommuner. Noen informanter har imidlertid sagt at det er få midler til forvaltningen av friluftsområder, og til friluftaktiviteter. Noen organisasjoner får en viss sum penger som brukes til for eksempel oppkjøring av løyper. Kommunen bevilger penger, mens det er organisasjonene som bruker midlene til ulike forvaltningstiltak. Ingen friluftsområder er vel bortskjemte med midler fra kommunen.

Forskerne fant også ut at interessen for Bodømarka var synkende. Det ser ut til at Mossemarka har en god forvaltning takket være sine brukere. Medlemstallet i enkelte organisasjoner som bruker marka er økende. God forvaltning fra brukerne kan være en konsekvens av lite forvaltning fra kommunens side, men det er ikke nødvendigvis negativt. Mange vil nok si at områdene forvaltes dårlig fra kommunens side, enten ved dårlig organisering, eller ved få ressurser, men når området forvaltes i stor grad av sine brukere, vil dette kanskje føre til at brukerne føler at området er «deres», noe som nødvendigvis fører til økt stedsidentitet. Informantene som benytter seg av områdene til ulike friluftaktiviteter, er engasjerte og arbeider for å forvalte områdene. Dette er en personlig innsats, og det foregår mye dugnadsarbeid i markaområdene. Oppkjøring av løyper, vedlikehold av skilter, turstier og klubbhus er bare noe av det informantene nevner som reint

dugnadsarbeid. Jobben med å skaffe organisasjonene sponsorer, ikke bare for å få tak i penger, men også billigere materialer til vedlikehold og opparbeiding, er en stor jobb. Dugnadsarbeidet og den personlige innsatsen som blir lagt ned sier noe om den betydningen områdene har for sivilbefolkningen, og at disse områdene har en sterk identitet. Hadde sivilbefolkningen følt et like stort «eierskap» til områdene dersom kommunen hadde hatt mer av ansvaret for forvaltningen?

5.1.3. *Markagrensa*

Det ser ut til at informantene er bevisste på markagrensa og dens eksistens. Den ser ut til å være et viktig virkemiddel for forståelsen av markaområdene og deres betydning. Men markagrensa er etter min mening en «grå» strek på et kart, for å bruke et bilde på noe som er vanskelig å beskrive med få ord. En kan si det slik at markagrensa er en byggegrense, men også en forsterkning av det vernet PBL bidrar med. Med andre ord: Markagrensa tydeliggjør PBLs funksjon som naturforvalter. LNF-kategorien og bestemmelsene til dette formålet i kommuneplanens arealdel sier noe om hva som tillates av utbygging og virksomhet i disse områdene. Dette er altså ikke nok, og for å tydeliggjøre kommunens planer for områdene, legger de en markagrensa inn i kommuneplanens arealdel. Samtidig bidrar ikke markagrensa med noe sterkere vern enn det PBL, juridisk sett gjør i seg selv. Markagrensa er et *vedtak*, og som alle andre vedtak kan dette erstattes av et nytt vedtak. Kanskje dette vedtaket nettopp er en oppheving av markagrensa? Et slikt forslag ville imidlertid mest sannsynlig fått fylkesmannen til å reagere og varslet innsigelse. Den har derfor stor betydning både som juridisk bindende byggegrense, og som symbolsk «naturvern»-grense.

Jeg vil etter dette påstå at det er like mye prosessen bak markagrensa, og den symbolske betydning som *grense*, som gjør den sterk, og ikke nødvendigvis vedtaket i seg selv. En grense på et kart syns bedre, og føles strengere enn den lyse grønne fargen som viser til LNF-kategorien i kommuneplanens arealdel. Fylkesmannen bruker markagrensa som grunnlag for innsigelser når det kommer utbyggingsforslag i Mossemarka. Dette betyr at markagrensa *har* betydning for om markaområdene blir holdt utbyggingsfrie. Det er et vedtak, på lik linje med andre vedtak, og kan erstattes av et nytt vedtak. Men vedtak om en slik grense har kanskje større symbolsk betydning enn andre kommunale vedtak, ettersom mange har meninger om den.

De aller fleste informanter ser på markagrensa i Mossemarka som et viktig virkemiddel for å bevare marka for framtiden, mens markagrensa på midtre Jeløy ikke blir tillagt like mye oppmerksomhet. Det er faktisk slik at enkelte informanter uttrykker at markagrensa på midtre Jeløy er mindre formell enn den i Mossemarka. Dette på tross av at den har lik formell status i kommuneplanens arealdel.

I Kristiansand var det slik at det var blitt bygget opp en felles forståelse for en «markagrense» før den i det hele tatt var formalisert på kommuneplankartet. Denne «usynlige» markagrensa har gitt ett sterkt vern mot utbygging i bymarkene i Kristiansand (Stokke et al. 2008). Ser vi samme tendensen på midtre Jeløy? På midtre Jeløy er det en felles forståelse for bevaring, blant politikere og andre. Her er betydningen som friluftsområde en viktig årsak til bevaringen. Da har en forholdsvis ny markagrense noe mindre betydning i forhold til den viktige *forståelsen* for bevaring, som har eksistert lenge før markagrensa kom. En kan derfor spørre seg om det er markaområdenes status og betydning som friluftsområde heller enn den formelle markagrensa som virkelig har betydning for om området er blitt holdt utbyggingsfritt.

Annen forskning på området viser at markaområder tradisjonelt har blitt sett på som «allemannseie». For mange er markaområder forbundet med friluftsliv, eller de kan ha andre funksjoner, for eksempel som vannreservoar. Slike områder har ofte sterke interesser. Dette kan være i form av lag og foreninger som er med på å hindre utbygging (Skår et al. 2008). På tross av at bymarkene formelt har en svakere juridisk beskyttelse enn strandsonen, ser det ut til at vernet av denne er sterkere enn kystsonens vern. Når marka trues av nedbygging mobiliserer folk seg fordi den er gjenstand for felles glede og rekreasjon (Stokke et al. 2008). Dette trekker også enkelte Moss-informanter fram, blant annet en politiker som kan fortelle at dispensasjon fra LNF-formålet på Jeløy *sitter langt inne*.

Selv om jeg er av den oppfatning at markagrensa har like mye symbolsk betydning som formell betydning, så betyr ikke det at jeg avskriver den formelle, juridiske betydningen den vil få i framtiden, dersom Moss opplever en sterk befolkningsøkning. Vi ser at fylkesmannen bruker markagrensa i Mossemarka som grunnlag for varsel om innsigelse. Det er stor sjanse for at grensa på midtre Jeløy også vil bli brukt til dette, dersom det blir befolkningsvekst og presset på midtre Jeløy øker.

5.2. ANDRE JURIDISKE VIRKEMIDLER

5.2.1. *Servituttavtalen*

Det er et prosjekt i seg selv å undersøke i hvilken grad servituttavtalen (se kapittel 4.3.2.) har en formell, juridisk betydning for bevaring av Mossemarka. Det er i hovedsak to grunner til at jeg ikke kan finne noe svar på dette. Etter det jeg har forstått ut ifra intervjuer og dokumentstudier, har

det ikke vært noe byggepress på områdene som omfattes av avtalen, bare områder i Mossemarkas randsoner. Moss kommune er også restriktive når det gjelder spredt utbygging i LNF-områder. En kan dermed ikke konkludere med at avtalen har betydning eller ikke. Etter det jeg erfarer, finnes det ingen høyesterettsdom som tar for seg servituttavtaler i friluftsområder. Dermed har vi heller ingen rettspraksis som kan gi oss en pekepinn på hvordan slike eldre servitutter oppfører seg i møte med ny reguleringsplan. Det finnes imidlertid noen høyesterettsdommer som omhandler negative servitutter i boligstrøk.

Høyesterett avsa den 11. mars 2008 en dom som er sentral for forholdet mellom eldre servitutter og nyere reguleringsplaner. Saken gjaldt spørsmål om en strøkservittutt om blant annet villamessig bebyggelse hadde falt bort som følge av en reguleringsplan for den aktuelle eiendommen. Dommerne var uenig i denne saken, noe som gjør dette tema noe usikkert. Flertallet på tre dommere mente at den negative servituttten ikke kunne anses bortfalt som følge reguleringsplanen. Mindretallet på to dommere la vekt på at slike servitutter vanligvis faller bort når de er til hinder for utbygging som samsvarer med reguleringsplanen, blant annet fordi eldre servitutter ofte er lite tilpasset dagens behov.

Denne høyesterettsdommen handler om utbygger kunne bygge moderne leiligheter i et område beregnet på villamessig bebyggelse, og kan derfor ikke overføres direkte til vårt spørsmål om servituttavtalen i Mossemarka gir en formell beskyttelse eller ikke. Enkelte sentrale personer i friluftsförvaltningen som har vært med i denne undersökelsen, mener de i liten grad kjenner til servituttavtalen om Mossemarka, noe som skulle tilsi at den har mindre juridisk betydning. Men høyesterettsdommen konkluderer med at servituttten ikke faller bort. Høyesterettsdommen omhandler en servittutt som er til hinder for å bygge etter dagens behov og önsker, og den faller ikke bort. Mossemarkas servittutt omhandler et allment gode, nemlig tilgangen på store friluftslivsarealer, og burde derfor ikke falle bort som følge av en reguleringsplan.

På den annen side har servituttavtalen en tidsbegrensning på 99 år. En skulle tro at en slik avtale ville ha en mer positiv effekt på markaområdet etter hvert som byene vokste, noe initiativtakerne tok høyde for ved undertegnelsen av avtalen. Dersom Moss vokste i denne retningen, ville byen fortsatt ha en grønn lunge. Det kan dermed virke noe spesielt at avtalen har en tidsbegrensning på 99 år, og ikke er evigvarende. 99 år etter at avtalen ble undertegnet, skulle en tro at det var mer *behov* for avtalen. Bidrar tidsbegrensningen til at avtalen får mindre juridisk tyngde enn den kunne hatt dersom den var evigvarende? DN's håndbok 16 *Friluftslivsområder – offentlig sikring og forvaltning*

poengterer at en servituttavtale bør være evigvarende (Direktoratet for naturforvaltning 2001). Dette kan også tyde på at avtalen har mindre formell betydning enn den kunne hatt. Dette bringer meg videre inn i diskusjonen om hvilke skjebne servituttavtalen har etter dens formelle utløp.

Intervjuene avdekket en respekt for dette området som et friluftsansesone. Jeg vil tro at den symbolske effekten avtalen har, vil gjøre avtalen gjeldende selv etter dens utløp. Selv om det viser seg at det er forholdsvis lite kunnskap om avtalen blant folk, så er bevisstheten om at den eksisterer tilstede. Tema, både om dens formelle betydning og om dens skjebne etter utløpet, blir vanskelig å diskutere ettersom avtalens utløp, og et eventuelt press på området ligger langt fram i tid. Informantene har heller ikke gitt uttrykk for noe som kan peke i den ene eller andre retningen, annet enn at dens symbolske betydning er sterk. Jeg vil likevel komme med en antakelse. Ettersom Mossemarka har en sterk status som friluftsområde, og at servituttavtalen har en sterk historisk forankring, vil jeg tro at avtalen vil legge restriksjoner på bruken av område selv etter dens utløp. Mossingene var forutseende, og tok initiativ til å bevare en grønn lunge for fremtiden. Dagens mossinger kan ikke være *dårligere*, ved å tillate bygging i dette området ved en seinere anledning. Men betydningen avtalen eventuelt vil få, er ikke *juridisk* og *formell*, men *symbolsk*.

En må være realistisk og bruke ordet *dersom* og ikke *når*, om vi skal snakke om utbygging av Mossemarka, ettersom Moss har andre områder som er mer aktuelle til utbygging enn Mossemarka. Dersom det noen gang vil bli behov for å bygge i avtalens områder, vil jeg tro at servituttavtalen er et formelt hinder for dette. Det en uten tvil kan slå fast er avtalens symbolske verdi. Sammen med planer som omhandlet området, har avtalen gitt Mossemarka en høy status som friluftsområde, og det vil kanskje være denne betydningen av servituttavtalen som vil være det tyngstveiende argumentet for å ikke bygge ut i disse områdene. Jeg har etter dette følgende konklusjon når det gjelder servituttavtalen: Avtalen har en stor symbolsk verdi og vil være avgjørende for om området bygges ut eller ikke, dersom det skulle bli vurdert i fremtiden.

Jeg tror ikke at avtalen har fått en slik betydning helt av seg selv, men med hjelp fra tidligere planer. Jeg nevnte at tidligere planer har gitt miljø og friluftsområder en sterk betydning i kommunen, i likhet med den betydningen planer i Kristiansand har hatt for forståelsen av viktigheten av grønne områder. Her ser vi tydelig at sammenhengen mellom stedsidentitet og planlegging bevarer friluftsområder. En kan si at planlegging har bidratt til et steds identitet. En sterk identitet bidrar til å gi området en status som friluftsområde.

5.2.2. Statlig sikret friluftsområde

På midtre Jeløy er det som sagt to statlig sikrede friluftsområder. Det ene området ligger utenfor den avgrensningen jeg har laget for midtre Jeløy. Selv om områdene er små, velger jeg allikevel å kommentere denne formen for bevaring av friluftsområder, ettersom det er en økende form for bevaring. Antall sikringssaker øker, og dermed *kan* det også bli mer aktuelt å benytte seg av denne metoden på Jeløy. En av grunnene til dette er at en ikke kan verne et område etter naturvernloven på grunn av friluftsjakter alene.

En stor del av vår bilbruk er knyttet til å komme seg til og fra fritidsaktiviteter og friluftsområder (Direktoratet for naturforvaltning 2003). I tillegg bor stadig flere i og nær byer. Dette er de to viktigste årsakene til at staten ved Direktoratet for naturforvaltning kjøper opp, og dermed sikrer bynære friluftsområder. Direktoratet for naturforvaltning både erverver og forvalter disse områdene. Erverv av slike områder skjer ofte i kystnære strøk, og mange nye områder har i det siste blitt sikret på kysten fra Østfold til Hordaland. De fleste ligger i nærheten av tett befolkede områder. Erverv skjer ved at staten enten kjøper området, eller inngår en avtale om varig bruksrett, en servituttavtale. Det nærmer seg nå 2200 sikringssaker på landsbasis (Direktoratet for naturforvaltning 2010). Vi finner flere slike områder på Jeløy, hvorav ett ved Rambergåsen på midtre Jeløy, og ett langs kysten vest for bebyggelsen på grensen mellom søndre og midtre Jeløy. Begge områdene kan sees på kartet over midtre Jeløy i vedlegg 3. Direktoratet for naturforvaltning skriver på sine nettsider at det er kommunen som i utgangspunktet skal sikre områder for friluftsliv gjennom PBL. Dette har sammenheng med at allemannsretten og friluftsløven i utgangspunktet skal ta vare på retten til å ferdes i utmark, og at det derfor ikke skal være nødvendig med statlig sikring.

Bentsen (2001) konkluderer i sin avhandling med at det er mye som tyder på at dagens regelverk ikke gir gode nok muligheter til å sikre bymarkområdene mot inngrep som kan komme i konflikt med friluftsjakterne. Med regelverk mener Bentsen PBL, friluftsløven, naturvernloven (nå naturmangfoldloven) og skogbruksloven. Hun diskuterer også muligheten til å inngå avtaler om bruk av bymarkområder. Bentsen er på mange måter kritisk til avtaleinngåelsen, blant annet fordi det kan være vanskelig å få grunneiere med på frivillige løsninger uten økonomisk kompensasjon, og at det gir et svakere vern enn etter naturmangfoldloven. Jeg mener imidlertid at avtaler om bruk av friluftsjakter på mange måter er en god løsning. Antall sikringer på landsbasis (enten oppkjøp eller avtalesikring) er forholdsvis høy. Dette tror jeg sier noe om at denne typen sikring av områder er en god form for vern. Bak dette store antallet sikringer, ligger enten samarbeidsvillige

grunneiere, eller en velvilje fra staten til å bidra økonomisk med å verne områder. Det tyder også på at målene som omhandler retten til å drive friluftsliv i stortingsmeldingene ikke bare er store ord, men at staten også ønsker handling.

Jeg har tidligere diskutert PBL som virkemiddel for bevaring av bymark, og at dette lovverket har svakheter. Dersom det er slik at kommunene ikke klarer å ha en sterk og langsiktig politikk når det gjelder bevaring av friluftsområder må en ty til andre virkemidler for å ta vare på disse, for eksempel statlig innblanding. Derfor mener jeg at en ikke kan være kritisk til oppkjøp eller avtaleinngåelse når det gjelder friluftsområder.

Offentlig sikring og forvaltning av friluftsområder er ved siden av å være en måte å bevare områder på, også en måte å gjøre kommune og innbyggere oppmerksomme på eksistensen av friluftsområdet. Dette betyr at både respekt for området og bruken av det øker. Respekt for og bruk av områder er noen av faktorene som bidrar til at stedet får identitet.

5.2.3. *Bruk av innsigelse*

Når det kommer forslag om utbygging i Mossemarka, varsler fylkesmannen innsigelse jf. PBL § 5-4. Fylkesmannen bruker markagrensa som innsigelsesgrunnlag. Utbyggingsforslagene strider altså mot overordnede føringer. I likhet med Moss, bruker blant annet fylkesmannen retten til å fremme innsigelse for å verne kulturlandskapet omkring Værne kloster i Rygge kommune (Stokke 2002). Dette forskningsprosjektet undersøkte Rygge kommunes arealplanlegging og –forvaltning med kulturlandskapet ved Værne kloster som case. Det ble satt spørsmålstejn ved om «PBL-regimet» er i stand til å ta vare på dette kulturlandskapet som har et sterkt byggepress. Dette kulturlandskapet er av nasjonal betydning, og Stokke (2002) setter også spørsmålstejn ved «PBL-regimets» legitimitet, da innsigelsesretten brukes så aktivt som den gjør her. Burde staten ta ansvar for slike verdifulle områder som er utsatt for et så sterkt utbyggingspress?

Det viser seg at i Moss er varsel om innsigelse også et effektivt virkemiddel for å «holde potensielle utbyggere unna». Varsel om innsigelse er nok til at de potensielle utbyggerne forkaster sitt forslag. Jeg mener at innsigelsesystemet er et godt virkemiddel for bevaring av bymark. Dette trenger ikke å være et tegn på «PBL-regimets» mangel på integritet. Dersom antallet varsler om innsigelser øker i Moss, kan det tyde på at en markaplan kunne vært et enda tydeligere signal til potensielle utbyggere enn markagrensa og forbudet mot utbygging i LNF-områder. Dersom markaplanen utformes som en plan med formell juridisk tyngde, inneholdende mål og retningslinjer fra statlig

og regionalt hold, hadde det kanskje ikke vært nødvendig for fylkesmannen å varsle innsigelse. Innsigelsesmuligheten er et sterkt virkemiddel for å bevare friluftsområder, som ikke må undervurderes. Med dette mener jeg at for eksempel nye politiske konstellasjoner vil kunne få problemer med å gjennomføre vedtak på bekostning av friluftsområder, dersom de ønsker det.

5.3. STEDSIDENTITET

Om et sted har identitet kommer an på om mennesket har et forhold til stedet eller ikke. Vi kan slå fast at både Mossemarka og midtre deler av Jeløy er steder med identitet. Mange mossinger har sterke forhold til caseområdene, og det viser seg at det er bred enighet om bevaring av begge områdene, uavhengig av om det er byggepress på de eller ikke.

5.3.1. *Kvaliteter og bruk av områdene*

Bruken av Mossemarka, bruken av midtre Jeløy og folks forhold til områdene gjør at stedenes identitet utarter seg på ulike måter. Jeg har inntrykk av at Mossemarka blir brukt på en mer «systematisk» måte. Med det mener jeg at bruken er mer organisert her enn på midtre Jeløy. Når midtre Jeløy er området for det daglige friluftslivet, er Mossemarka området for lengre turer, idrett og et mer omfattende friluftsliv. Her er det mange ulike organisasjoner som holder til, og området ser ut til å være perfekt for svært mange aktiviteter. Ski, sykkel, løping, skyting og tur er bare noen av de aktivitetene som Mossemarka er som skapt for.

Brukerne av Mossemarka viser et stort engasjement for området, og den blir nok brukt på en annen måte enn Jeløy, slik at den har flere *aktive* forsvarere, i formelle organisasjoner, enn det midtre deler av Jeløy har. Med aktive mener jeg brukere av marka som ville sagt klart i fra dersom området deres sto i fare for å bli ødelagt. På Jeløy er det kanskje «stillesittende» forsvarere, velforeninger og liknende, som nødvendigvis ikke bruker områdene for friluftsliv slik som brukerne av Mossemarka gjør.

Informanter har også fortalt at det er lite engasjement på midtre Jeløy, i forhold til engasjementet eksempelvis på Søndre Jeløy og i Mossemarka. Det kan være flere grunner til at velforeninger, miljøorganisasjoner og liknende ikke er like aktive her som andre steder. For det første kan lite engasjement være et tegn på at befolkningen har tiltro til kommunen, ved at det opparbeides gode friområder selv om det skjer utbygging. For det andre kan det være at befolkningen ikke

føler det store behovet for å bevare områdene ettersom de kan bruke Søndre Jeløy som sitt nærfriluftsområde. For det tredje kan det være slik at befolkningen føler seg trygg på at området ikke bygges ut, at de ikke føler et behov for å engasjere seg. Men det må være en grunn til at det er en så bred politisk enighet om å bevare området. Derfor tror jeg at befolkningen ikke føler at det er noe behov for et stort engasjement, ettersom byggepresset ikke er så stort. Andre informanter igjen, har sagt at det ikke er noe som engasjerer befolkningen som Jeløy. Dette kan bety at mobiliseringskreftene er sterke. Dersom det skulle bli behov for et større engasjement i befolkningen, tror jeg at det er et potensial for det. Dette vil jeg diskutere i kapittel 5.4.

Midtre deler av Jeløy har andre kvaliteter enn Mossemarka: Biologisk mangfold, estetisk landskap og svært bostedsnær beliggenhet er kvaliteter som Mossemarka mer eller mindre mangler. Selv om bruken og attraktiviteten til de to områdene er ulike, har begge områdene identitet. Identiteten kommer kanskje av ulike grunner. Hvorfor områdene har identitet kan oppsummeres i to punkter:

- Mossemarka er et bynært markaområde som er som skapt for, og blir brukt til de fleste friluftaktiviteter.
- Midtre deler av Jeløy er et svært bynært markaområde som har stort biologisk mangfold og som har et spennende og til tider estetisk vakkert landskap.

Mossemarka er kanskje ikke det området en bruker for en kort joggetur. Området er litt for perifert og vanskelig tilgjengelig for den korte luftturen. Til denne typen friluftsliv er nok både midtre Jeløy og Mosseskogen bedre egnet. Det er mange organiserte foreninger og idretter med tilholdsted i eller som bruker Mossemarka. Jeg har derimot fått det inntrykket gjennom intervjuer at Jeløy benyttes i større grad til det daglige friluftslivet, og at det er færre organiserte aktiviteter her. Dette er imidlertid et inntrykk jeg har, og jeg kan ikke vise til tall på dette. Det finnes medlemstall i ulike idretts- og friluftorganisasjoner, og disse har over 7 500 medlemmer. I tillegg er det flere friluftorganisasjoner i Moss som ikke er registrert i Moss idrettsråd og som dermed ikke omfattes av denne statistikken. Eksempler på slike friluftslivsorganisasjoner er speidergrupper, 4H-grupper og løps- og turgrupper (Moss kommune 2007a). Dette er organisasjoner med mange medlemmer. Konklusjonen er at Moss kommune har organisasjoner og idrettslag med store medlemsmasser som benytter seg av markaområdene, og som kunne komme til å mobilisere seg dersom arealgrunnlaget for deres aktiviteter sto i fare for å forsvinne.

Av organisert aktivitet i Mossemarka kan jeg blant annet nevne skiklubb, orienteringsklubb,

sykkelklubb, familiedag, turer arrangert av Moss frivillighetssentral og Skautravernes klubb, med formål å fremme interessen for friluftsliv og turaktiviteter for barn og voksne. Det er mer usikkert, og mindre synlig, hva som finnes av organiserte aktiviteter på midtre Jeløy, annet enn det velforeninger arrangerer og daglig trening.

I Kristiansand har frivillige lag og foreninger vært med på å forhindre utbygginger i marka ved å engasjere seg i plansaker. Disse jobber ad hoc. I tillegg skal foreninger og lag få mye av æren for å ha styrket markas status i byen, ved å tilrettelegge, vedlikeholde og sette i gang arrangementer (Stokke et al 2008). I Bodø ser det ut til at foreningslivet sliter med rekrutteringen. Foreningene kjennetegnes av sporadisk engasjement i planprosesser, men også her tilrettelegges marka av foreninger (Skår et al 2008). Studien av Bodø og Kristiansand viste alt i alt at lokalt engasjement nytter, spesielt i forsvaret av bymarkene, men et slikt frivillig arbeid krever engasjerte ressurspersoner.

Dokumentstudiet og intervjuene viser at mange bruker områdene og at de blir satt pris på, som områder med en bruksverdi, eller som et område som ligger der, klar til bruk. Som Kaplan og Kaplan beviste i følge Hågvar & Huse (2005), er bevisstheten om å ha et bostedsnært område for rekreasjon svært viktig. Kanskje midtre deler av Jeløy er et slikt område, som ligger der som en ressurs for befolkningen. Dette sier noe om at bruk ikke behøver å være den eneste grunnen til å holde et område utbyggingsfritt. Markaområdet som en framtidig ressurs, en reserve både for biomangfold og seinere bruk i en eller annen form kan også være en viktig grunn.

Rom og karakter utgjør den helheten vi kaller sted, skriver Norberg-Schulz (1992). Områdenes karakter ble oppsummert i to punkter overfor. Rom og karakter kan sammenlignes med den fysiske settingen og aktivitetene som foregår der, karakteren gir rom for bruk. Når en opplever et sted som sitt, på en psykologisk måte, og en åpner opp for de kvalitetene som stedet har, føler en tilknytning til stedet. En vil også føle et ansvar for det. Det er dette som tilsynelatende skjer i Mossemarka. Her er det grupper av aktive brukere som har tatt initiativ til å forvalte og tilrettelegge marka for bruk. Dugnadsånden er sterk, og følelsen og opplevelsen av tilknytning vil være tilsvarende.

Det er vanskelig å fastslå om det samme er tilfelle for Jeløy. Intervjuene sier ingen ting om dette. Det ser ut til at den organiserte bruken av området ikke eksisterer på samme måte som i Mossemarka. Dette kan ha noe med størrelsen på området å gjøre, eller det kan ha noe med den symbolske effekten som servituttavtalen har: Det er Mossemarka som er *friluftsområdet* i Moss. Mossemarka er et typisk vinter-friluftsområde, mens Jeløy blir mest brukt om sommeren. Selv om Mossemarka

er *friluftsområdet nummer én* i Moss, ser det ut til at midtre Jeløy blir mest brukt, ikke bare på grunn av tilgjengeligheten til områdene, men også fordi flere kanskje kommer seg ut vår, sommer og høst. Områdets gode tilgjengelighet inviterer til det daglige friluftslivet. Både i Mossemarka og på midtre Jeløy er det henholdsvis foreninger og velforeninger som setter i gang aktiviteter for blant annet å øke interessen for marka og friluftslivet. En informant sier også med egne ord at aktiviteter for store og små i områdene øker både kunnskap om eget sted, folk i nærmiljøet blir glade i området og dette skaper en sterk stedsidentitet.

5.3.2. *Attraktivitet*

Det er flere intervjuer som er gjort som kan tyde på at områder som er attraktive for bevaring også er attraktive for boliger. Motsatt kan det tyde på at områder som ikke er attraktive for boliger heller ikke er attraktive for bevaring. Det kan virke som at det er tendenser til dette i Moss kommune sine friluftsområder. Attraktivitet handler både om å være egnet for utbygging og å være egnet for bevaring. Intervjuene kan fortelle at Mosseskogen er svært attraktiv for boligbygging, samtidig som den er svært attraktiv for bevaring. På midtre Jeløy ligger mye til rette for en boligbygging, også utover det som er planlagt på Rosnes. Samtidig er det en felles forståelse for bevaring. Mossemarka er tydelig det friluftsområdet som er lengst ned på lista over prioriterte utbyggingsområder. Det er også det området som virker som det er minst interesse for et formelt vern. Området ser ut til å være nedprioritert for vern av tre grunner:

- «Sikret» gjennom servituttavtale og markagrense
- Vanlig blåbærgranskog med middels biomangfold
- Lite attraktivt for boliger

Hva gjør området lite attraktivt for boliger? En kan jo bygge ut deler av området uten at verdien for friluftslivet reduseres betraktelig. Mangler Mossemarka identitet eller har en bare bestemt seg for at området er lite attraktivt å bo i? Mener kommunen at området er utilgjengelig slik at det blir for dyrt å bygge infrastruktur? Det er lett å komme seg ut på E6 fra området og dermed er det enkelt å pendle til Oslo, som en økende del av befolkningen i Moss gjør. Samtidig kan en påstå at det finnes tilsvarende tomter med denne typen kvaliteter nærmere Oslo. Det har vært vanskelig å få noe konkret svar av informantene på hvorfor det ikke har vært så mye snakk om Mossemarka som område til for eksempel boligbygging. De informantene som har hatt noe å si i denne sammenhengen har svart noe liknende dette: *Nei, Mossemarka er ikke aktuelt som utbyggingsområde,*

Figur 10. Mossemarka

Godt brukte skispor i Mossemarka en dag i en snørik vinter. Foto: Kirsti Mobråten Gundersen

bortsett fra næringsaksen sør for Rv120. Deretter skifter informantene samtaleemne til noe de synes er et mer aktuelt å snakke om.

Har midtre Jeløy opparbeidet seg en annen type identitet enn Mossemarka siden det ikke har vært det store utbyggingspresset i Mossemarka? Jeg tror at dersom det ikke hadde vært en så bred enighet om bevaring av midtre Jeløy, ville byggepresset vært svært stort. Midtre deler av Jeløy er etter mine begreper et attraktivt utbyggingsområde. Det har kommet fram av intervjuer at kommunen kunne tenkt seg områder for småhusbebyggelse eller villabebyggelse, noe kommuneplanen også sier. Bygges midtre deler av Jeløy ut, har kommunen mulighet til å regulere området til dette formålet. Prinsippet om samordnet areal- og transportplanlegging overholdes ved utbygging i dette området, spesielt ved økt satsing på kollektivtrafikk. Økt satsing på kollektivtrafikk, som ikke er godt utbygd på Jeløy i dag, øker attraktiviteten betraktelig. Moss ønsker seg småbarnsfamilier, og unge mennesker blir mer og mer opptatt av miljøvennlig transport, og å kunne ta bussen til byen med barnevogna for å gå på kafé og gjøre innkjøp.

5.3.3. *Stedsidentitet og planlegging*

Det har blitt uttrykt gjennom intervjuer at Mossemarka historisk sett har vært et viktig friluftsområde, kanskje spesielt på grunn av servituttavtalen. Den tryggheten Mossemarka har i dag, ved at den ikke har noe utbyggingspress på seg, kan med andre ord forsvinne når de som er viktige for planlegging og forvaltning av friluftsområdene i Moss tas over av «historieløse» nye innflyttere, som en informant uttrykte det. Nye mossinger kan mangle den bagasjen som gjør at Mossemarka holdes utbyggingsfri. For at Mossemarka skal opprettholde den status den har i dag, som et ikke-emne i diskusjonen om byutvidelse, er det viktig at kunnskapen om Mossemarkas *narrative*, identitetshistorie, gjøres kjent i befolkningen, i større grad enn i dag. Begrepet *narratives* ble gjennomgått i kapittel 3.3. Å gjøre Mossemarkas identitetshistorie kjent i befolkningen, er det i størst grad kommunen som har ansvaret for. Organisasjonene som bruker Mossemarka i dag, gjør allerede en jobb for å gjøre befolkningen kjent med området. Eksempler er Skiklubben som arrangerer barneskirenn og Moss og Omegn Jeger- og Fiskerforening som arrangerer diverse aktiviteter bare for jenter.

Både Mossemarka og midtre Jeløy har *narratives*. For Mossemarka er det kanskje spesielt historien med å bevare Mossemarka som en grønn lunge for framtiden og underskrivingen av servituttavtalen som er identitetshistorien. Selv om servituttavtalen juridisk sett, i seg selv, ikke har noen verdi i dag, har avtalen en veldig stor verdi når det gjelder markas stedsidentitet. Uten

denne avtalen, og bevisstheten rundt Mossemarka som et friluftsområde, ville ikke marka hatt den høye statusen som friluftsområde som den har i dag. Det vil være viktig for nye mossinger å forstå hvorfor grunneierne og kommunen skrev under denne avtalen i sin tid, for å fortsette å ha respekt for statusen som friluftsområde. På midtre Jeløy har det bodd folk i tusenvis av år. Her er det kulturminner og naturelementer som befolkningen bør være oppmerksomme på. Som en informant selv sa: Aktivitet i, og bruk av området, kombinert med kunnskap om historie, øker stedsidentiteten, og befolkningen blir mer glade i området.

Kommunen viser viktigheten av å ta vare på markaområdene, men i for liten grad sammenhengen mellom for eksempel folkehelse og bevaring av områder for friluftsliv. Oppegård kommune laget en leservennlig kortversjon av kommuneplanen 2007-2019 med blant annet et stort fokus på helse og miljø. Her kommer også sammenhengene mellom folkehelse og friluftsliv tydeligere fram enn i Moss sin kommuneplan. I denne kortversjonen av kommuneplanen beskrives også tiltak som er gjennomført i forbindelse med utarbeidelsen av planen. Denne virksomheten minner mye om arbeidet i den svenske byen Tidaholm (se kapittel 3.3 Stedsidentitet og planlegging). I følge ordføreren i Oppegård har arbeidet med kommuneplanen vært en åpen prosess hvor skoleelever, lag, foreninger, myndigheter, utbyggere og enkeltpersoner har engasjert seg blant annet gjennom møter. Det ble også arrangert temadager på skolene (Oppegård kommune 2007). Kortversjonen av kommuneplanen ble et dokument med god oversikt over kommunens mål og strategier, ikke minst når det gjelder helse og arealpolitikk.

Når innbyggernes kunnskap om kommunen, hva som er kommunens styrker og svakheter øker, øker også bevisstheten om at de ulike stedene kan bidra til økt livskvalitet.

I Kristiansand har planer og veiledende planer hatt mye å si for å holde marka utbyggingsfri. Stokke et al (2008) skriver at en mulig medvirkende årsak til dette, er at en av de viktigste veiledende planene for bevaringen av bymarkområdene, grøntstrukturanalysen fra 1995, ble utarbeidet i et samarbeid mellom flere ulike aktører.

Dette kan ha medvirket til en ansvarliggjøring av flere interesser og muliggjort et eierforhold til dokumentet fra flere hold. Alternativet kunne vært et mer toppstyrt plandokument som trolig ville hatt mindre legitimitet blant politikere og utbyggingsinteresser (s. 70)

Relph (1976) sa at vi må respektere stedet, og hva stedet betyr for andre mennesker. Vi har et

ansvar for å ta vare på det. Dette fører oss over til mobilisering. Mobilisering fra sivilbefolkningen kan for eksempel skje når et sted med identitet står i fare for å bli bygget ut.

5.4. MOBILISERING SOM VIRKEMIDDEL?

En slående likhet blant informantene, er den vekten de legger på velforeninger og engasjement fra befolkningen. Nærmest alle informanter trekker fram velforeninger som en av de aller viktigste aktørene i forbindelse med planlegging og forvaltning av de bynære markaområdene. Det viser seg at mobilisering er en viktig årsak til at deler av Mosseskogen kanskje bevares, og engasjement fra befolkningen spiller en rolle i forbindelse med andre konflikter enn bruk og vern, for eksempel bynært skogbruk. Utgangspunktet for å verne Søndre Jeløy var lokale friluftsjakter, før naturverdiene fikk økt fokus. Vernet hadde oppslutning fra lokalbefolkningen (Falleth 2002). Det viser seg at velforeninger og andre former for mobilisering betyr mye. Mobilisering fra sivilsamfunnet, for eksempel i form av en velforening, får tiltro. De har autonomi, både fra politikere og befolkningen ellers. Lister over alle kommunens velforeninger er tilgjengelige i brosjyrer med faktaopplysninger om kommunen. Dette kan oppfattes som en «oppfordring» til nye mossinger om å oppsøke og delta i sin forening.

5.4.1. *Mobilisering i form av velforeninger og ad hoc-engasjement*

Informasjonen som intervjuene har gitt, kan tyde på at det oppstår to ulike typer mobiliseringer i Moss når det gjelder saker som omhandler bruk og vern av arealer. Den ene typen er relativt stabile velforeninger og miljøorganisasjoner, som eksisterer over lengre tid. Disse arbeider for å gjøre det best mulig for sitt avgrensede lokalsamfunn eller miljøet som helhet. Den andre typen er grupperinger som oppstår *ad hoc*. Det betyr at det dannes grupperinger som oppstår når det trengs, og som jobber med en eller noen få bruk- eller vernesaker. Arbeidet i slike *ad hoc*-grupper kan for eksempel ta form som underskriftkampanjer. Men som vi skal se seinere i oppgaven, kan velforeninger, som i utgangspunktet er stabile organiseringer, arbeide *ad hoc*. Dette er fordi de kan ligge i ro, og mobilisere kreftene i enkeltsaker. Den svært viktige gruppen av engasjerte brukere av friluftsområdene, faller inn under *ad hoc*-gruppen, samtidig som de også helt sikkert kunne engasjert seg i velforeninger dersom det gjaldt deres lokalmiljø.

Selv om velforeninger virker godt organiserte kan de ikke karakteriseres som rene politiske fellesskap. Ut ifra arbeidet med denne undersøkelsen vil jeg komme med et eksempel på hvordan

en velforening kan være organisert (figur 11).

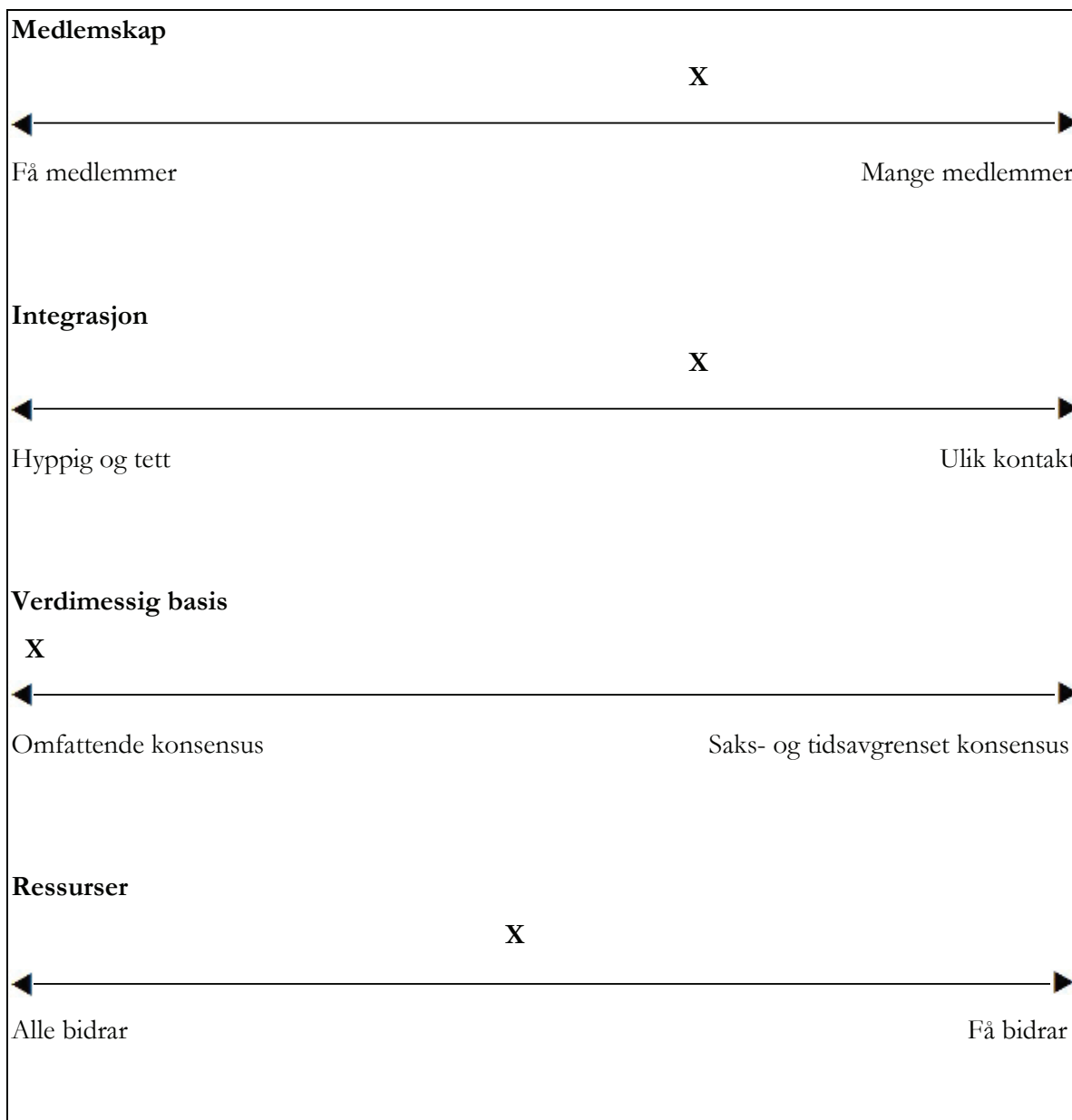
Min undersøkelse viser at velforeningen jeg var i direkte kontakt med har mange medlemmer, men med et styre som bidrar mest. Styret ber om hjelp fra medlemmene dersom det trengs. Medlemmene er aktive når det skjer noe, enten ved aksjoner eller andre arrangementer foreningen har. Foreningen er ikke aktiv når det ikke er en sak som engasjerer lokalmiljøet, og kan derfor minne om ad hoc, eller énsaksnettverk, men minner om politisk fellesskap når det gjelder enighet og konsensus om sakene som dukker opp, som figur 11 viser. Foreningen kommer raskt på beina om det skulle være nødvendig å mobilisere seg. Foreningen «dekker» et visst antall husstander, og har dermed ikke regulert medlemskap, noe som kjennetegner énsaksnettverk. Selv om velforeningen minner mye om et énsaksnettverk, er det ikke et slikt type nettverk, ettersom foreningen har flere saker som opptar lokalmiljøet. Figur 11 viser en analyse av en velforening og baserer seg på figur 3 i kapittel 3.1 som er hentet fra artikkelen *Urbane aktivitsnettverk: Effektive og eksklusive?* av Aars & Kvalvåg (2005).

Velforeningen jeg var i direkte kontakt med har godt samarbeid med politikere og administrasjonen i kommunen. Det har som sagt kommet fram at velforeninger har mye å si, og har stor gjennomslagskraft. Den gode kontakten med for eksempel politikere har nok mye å si for dette. I følge Aars og Kvalvåg (2005) er det slik at jo mer nettverket, i vår sammenheng velforeningen, likner et politisk fellesskap, jo lettere er det å nå fram for å prege politiske beslutninger. Det er tydelig at det er selve *organisasjonsaspektet* som gjør at velforeningen minner om politisk fellesskap, og som gjør at den har autonomi blant politikere og myndigheter. Med det mener jeg at et nettverk kanskje ikke hadde hatt så stor autonomi dersom den var mer ad hoc-preget og manglet organisasjonen med styret i bunnen.

Samtidig sier Aars & Kvalvåg (2005) at de mer aksjonspregede ad hoc-nettverkene også hadde overraskende autonomi. Vi ser at velforeningen jeg undersøkte har trekk fra begge nettverkstypene. Kanskje dette bidrar til å gi velforeningen som organisasjon ekstra styrke?

Velforeningen danner nettverk både med politikere og administrasjon, andre foreninger og enkeltpersoner. Foreningens organisasjonsform og måten det dannes nettverk på, gjør denne formen for mobilisering til et viktig virkemiddel for bevaring av bymark. Nettverksbygging skjer også ved å nyttiggjøre seg av andre foreninger og aktørers kunnskap, for eksempel om biologisk mangfold og kulturminner.

Figur 11. Eksempel på hvordan en velforening kan være organisert og arbeider

Figur 11 viser at en ikke kan sette velforeninger i den ene enden av skalaen når det gjelder nettverkstype. Se figur 11 i sammenheng med figur 3 i kapittel 3.1. Stedsidentitet.

På Jeløy er det lokalmiljøet som er de viktigste forsvarerne. Flere sterke velforeninger viser dette. I Mossemarka ser det ut til at det er brukerne og de som er organiserte gjennom idretts- og friluftsansjasjoner som er de potensielle forsvarerne. Det er, så vidt jeg kan skjønne, ingen velforening som dekker Mossemarka, men alle konfliktene som har vært i Mossemarka viser at engasjementet er tilstede også her. Det er et potensial for at befolkningen kan mobilisere seg om

nødvendig i begge områdene, både fordi velforeninger eksisterer allerede, og fordi områdene er viktige for mange, historisk og i dag.

Det er ikke uten grunn jeg vil anta at også Mossemarka vil få sivilbefolkningens hjelp ved et eventuelt utbyggingspress. Ved siden av organisasjonene som benytter seg av Mossemarka, vil Mossemarkas *narrative* få betydning. Markas *narrative* er et resultat av både planlegging og stedsidentitet.

Har midtre Jeløy sterkere forsvarere enn Mossemarka?

Selv om det finnes mange organisasjoner som bruker områdene til ulike friluftaktiviteter, vil jeg være forsiktig med å legge for stor vekt på brukerne som potensielle forsvarere av Mossemarka. Denne undersøkelsen er ikke grundig nok til at jeg kan påstå det. Jeg har heller ikke funnet annen forskning som tyder på at brukere, organisert i idretts- eller friluftorganisasjoner, mobiliserer seg for å bevare områder. Det er ofte velforeninger, «Markas Venner» og liknende som mobiliserer seg eller kommer med uttalelser til planer. Enkelte informanter har uttrykt at Mossemarka brukes i mindre grad enn ønskelig. Noen har også sagt at enkelte av organisasjonene drives av den eldre generasjon. Er disse påstandene tegn på at Mossemarkas status som friluftsområde er synkende? Satt på spissen: Vil et forsvar mot utbygging på midtre Jeløy ta form som velforeninger med god kontakt med politikere, og forsvaret mot utbygging av Mossemarka som en ad hoc-bevegelse bestående av en gjeng skiløpere?

Jeg tror at det er et potensial for mobilisering fra sivilbefolkningen i begge caseområder. Det jeg derimot er helt sikker på, er at områdene har stedsidentitet, og at stedsidentiteten må få utløp gjennom mobilisering fra sivilbefolkningen for å fungere som et virkemiddel for bevaring.

5.4.2. Det viktige samspillet mellom stedsidentitet, mobilisering og planlegging

Arbeidet med denne oppgaven har ikke bare vist at det er et samspill mellom planlegging og stedsidentitet som fører til bevaring av bymark. Dette samspillet er også viktig. I hovedproblemstillingen spurte jeg om hvordan formelle og uformelle virkemidler fungerer sammen for bevaring. En kan fastslå at planlegging og stedsidentitet har en sterk sammenheng ut ifra studiet av caseområdene Mossemarka og midtre Jeløy. Planlegging og stedsidentitet påvirker hverandre. Situasjoner fra andre friluftsområder, for eksempel Mosseskogen, viser at mobilisering kan være avgjørende for bevaring. Jeg tror at det er et potensial for mobilisering fra sivilbefolkningen dersom det skulle bli behov for det i et av caseområdene. Velforeningenes styrke

og de forholdsvis mange brukerne av friluftsområdene tror jeg er et bevis på dette. Men det er ikke til å komme bort i fra at det er flere faktorer som kan ha betydning for om markaområder holdes utbyggingsfrie eller ikke, slik som beliggenhet og befolkningsøkning.

I dette studiet har jeg ikke brukt caseområder som tydelig har blitt bevart fordi sivilbefolkningen har mobilisert seg og spilt en stor rolle, som tilfellet er i Mosseskogen. Tyngden i mitt funn blir derfor sammenhengen mellom stedsidentitet og planlegging, og hvor mye denne sammenhengen har gjort for caseområdenes identitet. For at denne identiteten skal være brukbar som et virkemiddel for bevaring, må den «kle seg ut» i mobiliseringsdrakt. Først da får identiteten gjennomslagskraft og kan bidra til bevaring. Stedsidentiteten kommer til live gjennom sivilbefolkningen som stedet har betydning for. Dette kan være i form av mobilisering, men ikke nødvendigvis som velforening. Om stedsidentiteten blir uttrykt i en eller annen form fra den befolkningen stedet har betydning og verdi for, eksempelvis som mobilisering, kan stedsidentitet være et virkemiddel for bevaring av bymark.

Stedsidentitet trenger ikke nødvendigvis komme til uttrykk i form av mobilisering fra sivilbefolkningen. Den kan også komme til uttrykk gjennom bruk og frivillig innsats. Men når det virkelig gjelder, og området er utsatt for utbygging, tror jeg at stedsidentiteten må komme til uttrykk gjennom en eller annen form for mobilisering.

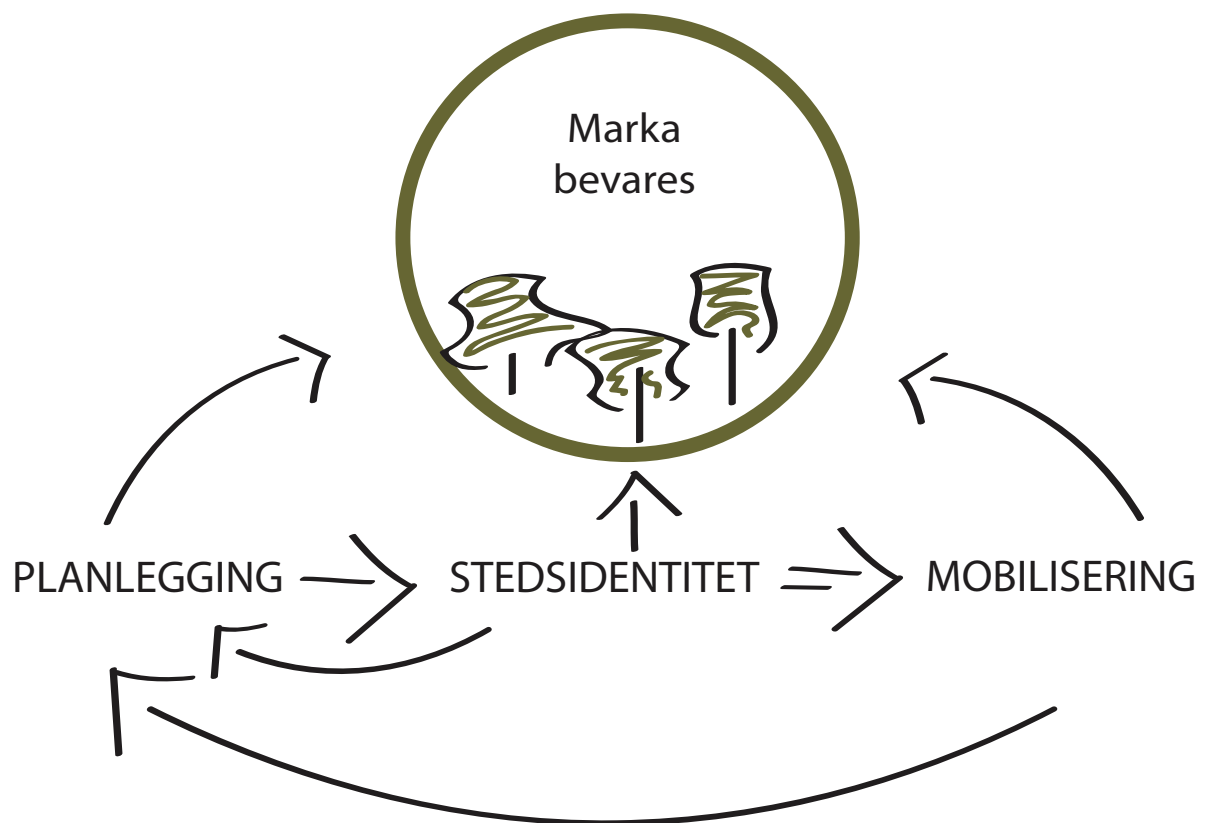
Bevaringen av bymarkområder har behov for forankring i det juridiske, men trenger ofte hjelp fra sivilsamfunnet for å gjennomføres. I Mossemarka kan en si at det er en sterk sammenheng mellom planlegging og stedsidentitet: Moss har hatt fokus på grønne områder i planer fra lang tid tilbake, noe som sammen med servituttavtalen og markas egnethet for friluftaktiviteter, gir den en sterk status. På midtre Jeløy ser vi i tillegg til en sterk identitet også at det finnes velforeninger med gjennomslagskraft og som blir hørt.

I kapittel 1.3 Hypotese ser jeg på de to uformelle virkemidlene for bevaring: stedsidentitet og mobilisering, som to relativt likeverdige virkemidler. Gjennom arbeidet med denne oppgaven, har jeg testet ut denne hypotesen, og kommet fram til at den i all hovedsak stemmer med mine funn, men den trenger å bli utviklet videre: For bevaring av friluftsområder er det behov for planlegging og stedsidentitet. Men for at stedsidentitet skal være et virkemiddel for bevaring, må den ta form som mobilisering. Sivilbefolkningen som friluftsområdet har betydning for, får krefter til å mobilisere seg gjennom friluftsområdets identitet. En kan med andre ord ikke se på

stedsidentitet og mobilisering som to ulike virkemidler: Mobilisering for bevaring av et område er noe som skjer på grunnlag av stedsidentitet. Dette viser figur 12. Når et sted har identitet ser det ut til at det påvirker kommuneplanleggingen. Når sivilbefolkningen mobiliserer seg for å bevare et område, vil det også påvirke planleggingen.

Figur 12, viser hvordan planlegging og stedsidentitet hører sammen, og at stedsidentitet fører til mobilisering. Den viser også at mobilisering og stedsidentitet påvirker planleggingen. Planlegging, stedsidentitet og mobilisering fører i fellesskap til at marka bevarer.

Figur 12: Sammenhengen mellom planlegging, stedsidentitet og mobilisering

5.5. DISKUSJON

Gjennom arbeidet med denne oppgaven, har jeg kommet fram til noen funn, som ikke er svært oppsiktsvekkende, men som jeg har satt ord på og har diskutert. Jeg har drøftet den viktige sammenhengen mellom planlegging, stedsidentitet og mobilisering. Jeg har også to funn, et for hvert caseområde, som kanskje er noe mer overraskende, i hvert fall uventede funn for meg:

- Midtre Jeløy:
Planlegging etter PBL betyr mindre for bevaring av markaområdet enn jeg på forhånd hadde trodd. Stedsidentitet betyr mer.
- Mossemarka:
Området holdes ikke bare utbyggingsfritt fordi det har høy status som friluftsområde, men også fordi det til nå ikke har blitt sett på som et attraktiv boligområde. Vi kan derfor ikke overvurdere stedsidentitetens betydning når det gjelder Mossemarka *i dag*. Sammenhengen mellom hvordan kommuneplanlegging har påvirket stedsidentiteten og stedsidentiteten har påvirket planleggingen kan vi imidlertid legge stor vekt på. Den symbolske betydningen servituttavtalen har, og hvordan kommunens planer virker inn på statusen til området er bevis på dette.

Sammenhengen mellom stedsidentitet og kommuneplanlegging kommer tydelig fram i begge caseområdene. For midtre Jeløy sin del, ligger alt til rette for en utbygging. Samferdsel blir av flere trukket fram som en flaskehals. Men broens og omkringliggende vegers kapasitet er ikke det argumentet som jeg tror holder midtre deler av Jeløy utbyggingsfritt. Stedsidentiteten og det «inngrodde» forsvaret mot utbygging, er derimot det argumentet som etter min mening veier tyngst. Dette er for meg et funn, og jeg hadde i oppstartsfasen ikke ventet at det var en slik tverrpolitisk enighet om å bevare midtre deler av Jeløy. Området åpner for svært flotte boligområder, og ville tiltrukket seg nettopp den befolkningen Moss ønsker seg. Jeg har tidligere nevnt utbyggingen på Rosnes (se kapittel 4.3.1 og 5.1.1.). Dette er to relativt gamle reguleringsplaner som i følge en administrativt ansatt i kommunen, utbygger ikke ville fått gjennomslag for i dag.

I mange kommuner blir arealplanleggingen ofte sett på som utbyggerorientert, og det er utbyggerønskene som blir bestemmende for kommunens planlegging. Et eksempel på dette er nabokommunen til Moss, Rygge, hvor mange mener at utbyggerinteresser har for mye å si for

planleggingen (Stokke 2002). Det er interessant at Moss, som i likhet med Rygge, har et visst byggepress, verner om et så flott potensielt boligområde som midtre Jeløy. Det er helt klart at det ikke bare er arealplanlegging som er det eneste virkemiddel for bevaring av midtre Jeløy.

Mossemarka derimot, er et «glemt» område. Grunnen til at jeg kaller området for «glemt» er at jeg gjennom intervjuer har fått inntrykk av at området verken er et interessant og spennende område for boligbygging, eller et interessant område å snakke om. Men det er også slik at området har en sterk status som friluftsområde. Dersom det i framtiden skulle bli aktuelt å bygge her, vil statusen som friluftsområde få betydning for om det bygges, eller hvor det bygges. De som benytter seg av området i dag får ha dette i fred. Det er attraktivitet, eller rettere sagt mangel på attraktivitet, som er det tyngstveiende argumentet for bevaring av markaområdet i dag. Når det har vært snakk om utbygging her, har fylkesmannen varslet innsigelse, og brukt markagrensa som innsigelsesgrunnlag. Om det er markagrensa i seg selv som juridisk virkemiddel, markagrensas symbolske betydning eller bevisstheten om Mossemarka som friluftsområde som er den reelle forsvareren her, er vanskelig å fastslå.

I Mossemarka har servituttavtalen gitt marka en beskyttelse og en høy status som friluftsområde. Markagrensa, kommunale planer (kommuneplanlegging) og servituttavtalen har i fellesskap påvirket statusen til friluftsområdet, og vil i framtiden, dersom utbygging skulle bli aktuelt, være et sterkt virkemiddel som vil være med på å bestemme områdetets framtid. Om det er et sterkt nok virkemiddel kan en kanskje ikke få svar på før det blir aktuelt.

I tillegg til de juridiske virkemidlene jeg har drøftet i denne oppgaven, er det det andre formelle virkemidler som finnes for bevaring av bymark. Dette kan være planlegging etter PBL på statlig eller regionalt nivå, statlig sikring av områder, for eksempel en servituttavtale (Stokke 2009), vern etter naturmangfoldloven, PBL og kulturminneloven.

6. AVSLUTNING

6.1. KONKLUSJON

I denne oppgaven har jeg undersøkt hvordan stedsidentitet og planlegging henger sammen, og hvordan dette kan føre til at bymark bevares til friluftsmål. Jeg har også undersøkt hvordan stedsidentitet kan komme til uttrykk gjennom mobilisering, først og fremst gjennom velforeninger ettersom velforeninger ser ut til å være en viktig kanal for mobilisering i Moss. Følgende avsnitt er en oppsummerende konklusjon over oppgavens viktigste funn og poenger.

En kan slå fast at verken Mossemarka eller midtre Jeløy står i fare for å miste sin status som friluftsområder. Mange er glade i, og bruker områdene til ulike aktiviteter, alt fra den daglige luftturen, til organiserte idretts- og friluftslivsaktiviteter. Byggepresset på caseområdene er ikke så stort. Mye av årsaken til dette finner vi i de tidlige planene som fokuserer på friluftsliv og miljø, samt at dagens planer fokuserer på folkehelse og til en viss grad friluftsområdene i seg selv. Disse planene har gitt en felles forståelse for bevaring av markaområdene.

Når det gjelder juridiske virkemidler, har *servituttavtalen* en sterk symbolsk betydning. Det vil den fortsette å ha etter avtalens utløp, eller dersom det blir aktuelt med utbygging i Mossemarka. Som flere av informantene påpekte, kan ikke PBL bidra med noe sikkert og langsiktig form for vern. Dette betyr at det på lang sikt trengs andre virkemidler i tillegg til *kommuneplanlegging* for å holde markaområdene byggefrie. Dette kan være statlig eller regional innblanding i den lokale planleggingen, eller uformelle virkemidler som stedsidentitet.

Markagrensa har i tillegg til formell betydning, også symbolsk betydning. Jeg vil påstå at det er like mye prosessen bak markagrensa, og den symbolske betydning som *grense*, som gjør den sterk, og ikke nødvendigvis vedtaket i seg selv. *Innsigelsesmyndigheten* jf. PBL § 5-4 må trekkes fram som et mulig virkemiddel for sikring av kommunale vedtak som beskytter friluftsområder.

Planlegging etter PBL betyr mindre for bevaring av midtre Jeløy enn jeg hadde regnet med, og *stedsidentitet* betyr mer. Mossemarka holdes ikke utbyggingsfri bare fordi det har høy status som friluftsområde, men også fordi det ikke har blitt sett på som et attraktivt boligområde. Vi kan derfor ikke overvurdere stedsidentitetens betydning når det gjelder Mossemarka. Dersom det

skulle bli aktuelt med utbygging i Mossemarka, vil både kommuneplanlegging og stedsidentitet ha betydning som virkemidler.

Undersøkelsen kan tyde på at det er forskjellige typer forsvarere i Mossemarka og på midtre Jeløy: Aktive friluftinteresserte brukere av Mossemarka, og «stillesittende» velforeninger og «lokalmiljøaktivister» på Jeløy. Velforeninger har mer ad hoc-preg enn jeg hadde trodd på forhånd. Representanten fra velforeningen jeg var i kontakt med, samt kunnskap om andre velforeninger snappet opp underveis i arbeidet, viste at de ofte ligger i ro og mobiliserer kreftene når det trengs. Velforeninger får autonomi og god kontakt med politikere og myndigheter.

Det faktum at velforeninger både har kjennetegn som énsaksnettverk og som politisk fellesskap, tror jeg gir foreningene ekstra styrke og autonomi. Mobilisering i form av velforening vil jeg derfor påstå er en sterk og effektiv form for mobilisering, og en viktig kanal for å vise et steds identitet og verdi.

Stedsidentitet og kommunal planlegging henger nøye sammen. Stedsidentitet kan være et virkemiddel dersom identiteten blir uttrykt på en eller annen måte, for eksempel gjennom *mobilisering fra sivilbefolkningen*. Mobilisering er strengt tatt ikke et virkemiddel for bevaring av bymark, men et uttrykk for noens ønske om å bevare et sted som har identitet og verdi. Mobilisering blir utløst først når et område har verdi eller identitet. Stedsidentitet kan også være et virkemiddel for bevaring, uten mobilisering som uttrykksform. Men da må stedsidentitet og planlegging ha en historie sammen ved at kommuneplanlegging har påvirket stedsidentiteten, og stedsidentiteten har påvirket planleggingen. Det må i tillegg finnes andre virkemidler som også bidrar til bevaring, som tilgjengelighet og lite attraktivitet som boligområde.

Mossemarka er et godt eksempel på hvordan kommuneplanlegging og stedsidentitet har påvirket hverandre. Mossemarka har tradisjon for å være Moss kommunes friluftsområde nummer én. Har Mossemarka en så sterk status som friluftsområde at området bevares ved hjelp av kommuneplanlegging og stedsidentitet alene, uten mobilisering fra sivilbefolkningen? Et spørsmål som egner seg for videre undersøkelser.

6.2. METODEKRITIKK, VALIDITET OG RELIABILITET

I denne oppgaven blir det undersøkt noen tema som kan være forholdsvis subjektive, noe som særlig gjelder den ene underproblemstillingen: *Er det potensial for mobilisering fra sivilsamfunnet som en faktor for bevaring av disse bynære markaoområdene?* Det kan oppstå noen utfordringer. For det første vil det alltid være en usikkerhet ved slike undersøkelser ved at den som foretar undersøkelsen får bekreftet det vedkommende ønsker å få bekreftet. Dette kan oppstå ved den metoden jeg har benyttet meg av i denne oppgaven, semistrukturerte intervju, ved at en intervjuer en gruppe informanter som er engasjerte. Enten som representanter for lokale lag og foreninger eller forvalter av kommunens eller statens interesser.

For det andre undersøker jeg to caseområder som ikke har hatt et så stort press på seg til at vi kan si at mobilisering fra sivilbefolkningen har bidratt til å holde områdene utbyggingsfrie. Det finnes imidlertid velforeninger på midtre deler av Jeløy, som har vært viktige i bevaringen av områder med utbyggingspress. Et svært godt eksempel på at velforeninger bidrar til bevaring, er Mosseskogen som jeg har nevnt tidligere i oppgaven. Denne masteroppgaven må sees i en større sammenheng, og er en del av et større forskningsprosjekt: Hovedundersøkelsen som gjennomføres av ILP og NIBR undersøker planlegging og mobilisering knyttet til Mosseskogen. Den lokale mobiliseringen har vært et viktig virkemiddel for at utbyggingsplanene i dette området har blitt stoppet.

Selv om jeg i oppgaven berører tema mobilisering i «overflaten», ved at jeg undersøker potensialet for mobilisering og ikke om mobilisering er et virkemiddel, ser jeg allikevel at dataene er relevante for problemstillingen, de er valide (Halvorsen 2008). Mobilisering er et potensielt virkemiddel av to grunner: Moss har tradisjonelt hatt en engasjert befolkning, og det er flere sterke velforeninger i kommunen. Områdene brukes, har mange forsvarere og har identitet. Identitet, eller verdi, er en forutsetning for at befolkningen skal mobilisere seg mot utbygging av områdene. Annen forskning viser også at denne type områder har høy status i befolkningen. De har stedsidentitet, og resultatene kan dermed overføres til andre bymarkområder.

At dataene er pålitelige betyr at de har høy reliabilitet, og at en ny tilsvarende undersøkelse ville gitt tilnærmet identiske resultater (ibid). Det vil være intervjuene som er det svake punktet i forhold til reliabilitet. Det virker imidlertid som at informantene har uttrykt seg selvstendig og uavhengig, med klare og entydige svar.

Halvorsen (2008) skriver på side 68 at tilfredsstillende reliabilitet og valide data er en forutsetning for å teste en hypotese som er stilt opp. Det betyr at de data som er samlet inn skal være relevante for problemstillingene i tillegg til at undersøkelsen som har blitt utført er pålitelig. Da vil en ved en senere anledning kunne teste ut den samme hypotesen som jeg har gjort i denne undersøkelsen. Når det gjelder mine tre problemstillinger, vil jeg påstå at jeg har brukt egnet metode for å samle inn valide og pålitelige data.

Når det gjelder tema mobilisering, kunne en ved å undersøke et tredje case, spurt følgende: Er mobilisering et virkemiddel for bevaring av friluftsområder? En kunne da ha slått fast at dette *er* effektivt, heller enn å bruke et annet friluftsområde som eksempel slik jeg har gjort i oppgaven, for å fastslå at det er *potensial* for mobilisering som et mulig virkemiddel. En masteroppgave på 30 studiepoeng setter krav til avgrensning, og jeg viser igjen til NIBR og ILPs forskningsprosjekt som blant annet undersøker Mosseskogen, hvor mobilisering konkret ser ut til å være en viktig faktor.

6.3. FORSLAG TIL VIDERE FORSKNING

I denne oppgaven har jeg beveget meg i overflaten på flere tema som egner seg til videre forskning, tema som jeg ikke har fått anledning til å undersøke grundig i denne oppgaven. En grundigere undersøkelse av hvordan stedsidentitet kommer til uttrykk gjennom mobilisering er på sin plass. Forskningsprosjektet (ILP og NIBR) undersøker mobilisering gjennom å studere Mosseskogen. Jeg har bare fått sjansen til å konstantere at stedsidentitet er et virkemiddel for bevaring av bymark, spesielt når det kommer til uttrykk gjennom mobilisering. Men jeg har ikke undersøkt områder som direkte bevares gjennom mobilisering. Hvordan planlegging kan gjennomføres for å øke innbyggernes identitet hadde også vært interessant å undersøke. Dette handler om aktiv medvirkning, utover det PBL krever.

Sense of place er et annet tema, et mer omfattende og «flytende» begrep enn stedsidentitet. Som Relph (1976) sier, er vi ikke helt ferdige med å forstå stedsidentitet før vi forstår *sense of place*. Hadde oppgaven vært mer omfattende, er *sense of place* definitivt et begrep jeg ville undersøkt mer nøye. Et eksempel: Er Jeløy et sted med *sense of place*, og Mossemarka ikke? Eller har Mossemarka *sense of place*, og er dette grunnen til at Mossemarka ikke snakkes om som et attraktivt område for utbygging, nettopp fordi det har en sterk status som friluftsområde? Hva har *sense of place* å si for planlegging og forvaltning av bymark?

Til slutt: Hva vil skje med Mossemarka dersom den blir utsatt for utbyggingspress? Hvilke virkemidler viser seg å være sterke til syvende og sist? Vil servituttavtalen og statusen som friluftsområde forvitre og kommunen tillate bygging i marka?

7. LITTERATUR

- Aars, J. & Kvalvåg, S. (2005). Urbane aktivistnettverk: effektive og eksklusive? I: Fimreite, A. L. & Medalen, T. (red.) *Governance i norske storbyer: mellom offentlig styring og privat initiativ*, s. 149-184. Oslo: Scandinavian Academic Press.
- Andersen, S. S. (2003). *Case-studier og generalisering: forskningsstrategi og design*. Bergen: Fagbokforlaget. 155 s.
- Bentsen, E. P. (2001). *Vern av bymarkområder*. Oslo: Universitetet i Oslo. 56 s.
- Direktoratet for naturforvaltning. (2001). *Friluftsområder: offentlig sikring og forvaltning: håndbok*. Trondheim: Direktoratet for naturforvaltning. 220 s.
- Direktoratet for naturforvaltning. (2003). *Marka: planlegging av by- og tettstedsnære naturområder: veileder*. Trondheim: Direktoratet for naturforvaltning. 111 s.
- Direktoratet for naturforvaltning. (2010). *Sikring og forvaltning av friluftsområder*. Trondheim: Direktoratet for naturforvaltning. Tilgjengelig fra: <http://www.dirnat.no/content.ap?thisId=980> (lest 26.03.10).
- Falleth, E. I. (2002). *Forvaltning av bruks- og verneinteresser på Søndre Jeløy landskapsvernområde i Moss kommune*. NIBR-notat. Oslo: Norsk institutt for by- og regionforskning.
- Fimreite, A. L. & Aars, J. (2005). Governance med kommunen som nav - tre nettverk i Kristiansand. I: Fimreite, A. L. & Medalen, T. (red.) *Governance i norske storbyer: mellom offentlig styring og privat initiativ*, s. 125-148. Oslo: Scandinavian Academic Press.
- Fimreite, A. L. & Medalen, T. (2005). *Governance i norske storbyer: mellom offentlig styring og privat initiativ*. Oslo: Scandinavian Academic Press. 269 s.
- Fimreite, A. L., Medalen, T. & Aars, J. (2005). By-governance. I: Fimreite, A. L. & Medalen, T. (red.) *Governance i norske storbyer: mellom offentlig styring og privat initiativ*, s. 7-34. Oslo: Scandinavian Academic Press
- Hague, C. & Jenkins, P. (2005). *Place identity, participation and planning*. London: Routledge. 249 s.
- Halvorsen, K. (2008). *Å forske på samfunnet: en innføring i samfunnsvitenskapelig metode*. Oslo: Cappelen akademisk forl. 316 s.
- Hornby, A. S., Wehmeier, S. & Ashby, M. (2000). *Oxford advanced learner's dictionary of current English*. Oxford: Oxford University Press. 1600 s.
- Hågvar, S. & Huse, S. (2005). *Vern og forvaltning av norsk natur: kompendium i faget NATF 200*. Ås: Landbruksbokhandelen. 184 s.
- Jensen, R. H. (1980). *Moderne norsk byplanlegging blir til: tanker og ideer som preget fremveksten av moderne norsk byplanlegging slik det særlig fremkommer i de tekniske tidsskriftene 1854-1919 med forenklet videreføring av vesentlige tendenser i 1920-30 årene*. Trondheim: Nordiska instituttet för samhällsplanering. 542 s.
- Kirk, K. (2005). Local participation and place identity. I: Hague, C. & Jenkins, P. (red.) *Place identity, participation and planning*, s. 139-157. London: Routledge.

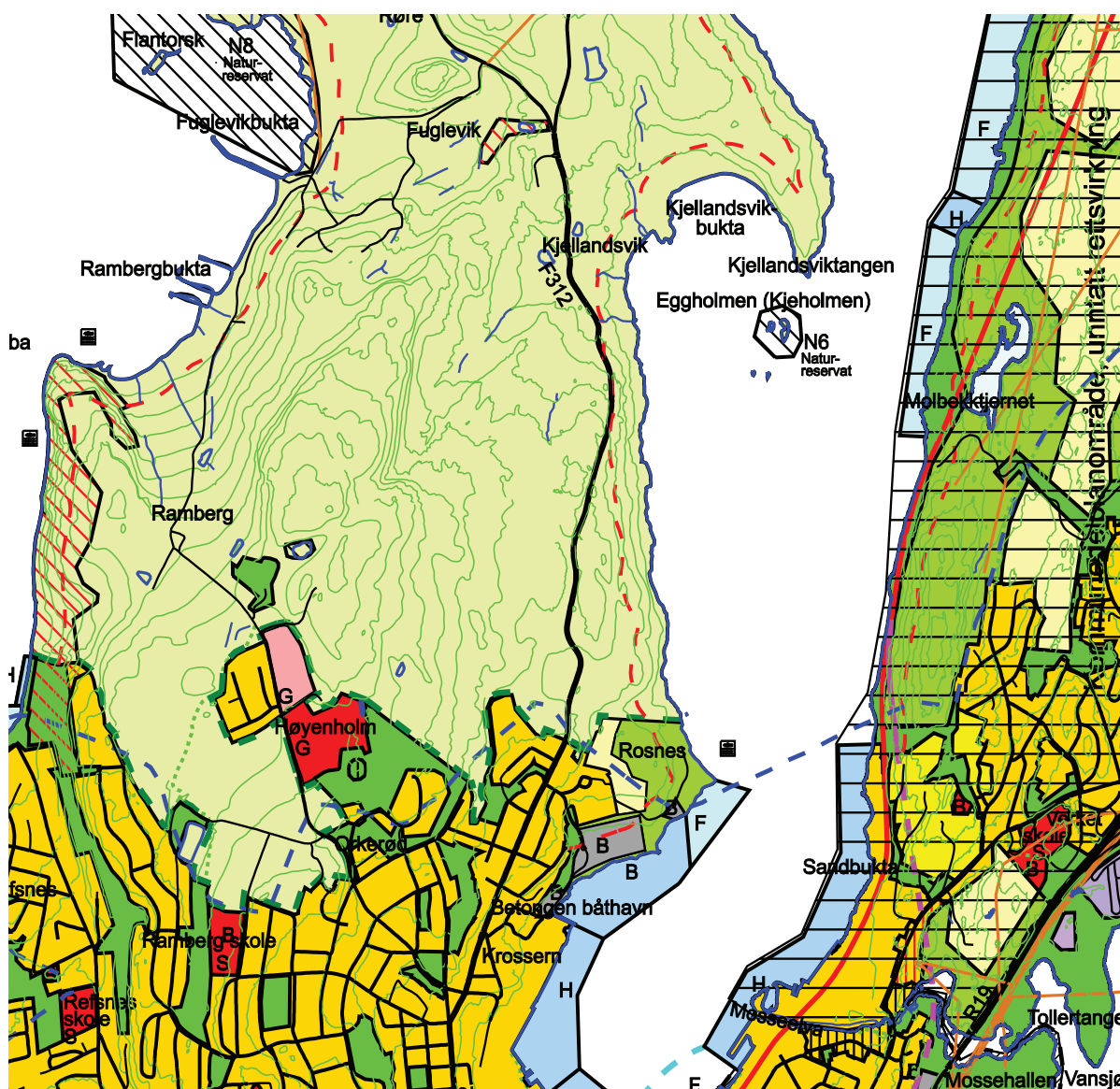
- Kleven, T. (red.). (1998). *Planlegging og handling: kommunal planlegging som grunnlag for politisk styring*. Oslo: Kommuneforlaget. 191 s.
- Langmyhr, T. (1991). *Bynære turområder: planbehandling i ti norske kommuner*. NIBR notat. Oslo: Norsk institutt for by- og regionforskning. 62 s.
- Miljøverndepartementet. (2009). *Lovkommentar til plandelen av ny plan- og bygningslov*. Miljøverndepartementet. Oslo. 160 s.
- Moss kommune. (1954). *Erstatning for bruk av "Mossemarka": vedtak i bystyret 12. oktober 1954*. Moss: Moss kommune.
- Moss kommune. (2007a). *Kommunedelplan for idrett og fysisk aktivitet 2007 - 2018*. Moss kommune. Moss.
- Moss kommune. (2007b). *Kommuneplan 2007 - 2019 Arealdel*. Moss kommune. Moss.
- Moss kommune. (2007c). *Kommuneplan 2007 - 2019 Samfunnsdel*. Moss kommune. Moss.
- Neal, P. (2009). *East London and the 2012 Parklands*. Oslo: CABE SPACE (Norsk Form, konferanse om urbant friluftsliv i Oslo Rådhus 16.06.09).
- Norberg-Schulz, C. (1992). *Mellom jord og himmel: en bok om steder og hus*. Ny revidert utg. Oslo: Pax. 138 s.
- Oppegård kommune. (2007). *Kortversjon av kommuneplan 2007-2019*. Oppegård kommune. Oppegård.
- Relph, E. (1976). *Place and placelessness*. London: Pion Limited. 156 s.
- Røsnes, A. E. (2005). Byplanlegging - fra regulativt hierarki til nettverksmekanisme. I: Fimreite, A. L. & Medalen, T. (red.) *Governance i norske storbyer: mellom offentlig styring og privat initiativ*, s. 65-95. Oslo: Scandinavian Academic Press.
- Skjeggedal, T. (2000). Arealplanlegging og virkelighet i LNF-områdene. I: Fiskaa, H. & Skjeggedal, T. (red.) *Planlegging og bærekraftig utvikling*, s. 121-154. Trondheim: Tapir.
- Skår, M., Stokke, K. B. & Vindenes, E. (2008). Hvem tar ansvar for friluftslivet i lokal planlegging og forvaltning? *Utmark*, 2.
- Spjeldnæs, N. (2010). *Oslofeltet - Geologi*. Tilgjengelig fra: <http://snl.no/Oslofeltet/geologi> (lest 24.03.10).
- St. meld. nr. 22 (2001-2002). *Bedre miljø i byer og tettsteder*. Oslo: Miljøverndepartementet. 70 s.
- St. meld. nr. 26 (2006-2007). *Regjeringens miljøpolitikk og rikets miljøtilstand*. Oslo: Miljøverndepartementet. 167 s.
- St. meld. nr. 29 (1996-1997). *Regional planlegging og arealpolitikk*. Oslo: Miljøverndepartementet. 139 s.
- St. meld. nr. 39 (2000-2001). *Friluftsliv: ein veg til høgare livskvalitet*. Oslo: Miljøverndepartementet. 136 s.

- Statistisk sentralbyrå. (2010). *Kommunefakta Moss kommune*. Tilgjengelig fra: <http://www.ssb.no/kommuner/region.cgi?nr=01> (lest 09.05.10).
- Stokke, K. B. (2002). *Herregårdslandskapet ved Værne kloster: en studie av Rygge kommunes arealplanlegging og -forvaltning*. NIBR-notat. Oslo: Norsk institutt for by- og regionforskning.
- Stokke, K. B., Anker, M., Omland, A., Skogheim, R., Skår, M. & Vindenes, E. (2006). *Planlegging og forvaltning av bynære friluftsområder. En kunnskapsoversikt*. NIBR-notat 2006:133. Oslo: NIBR.
- Stokke, K. B., Omland, A., Skogheim, R., Skår, M. & Vindenes, E. (2008). *Planlegging og forvaltning av urbane friluftsområder i Kristiansand*. Oslo: Norsk institutt for by- og regionforskning. 160 s.
- Stokke, K. B. (2009). *Bynære friluftsområder*. Ås: Universitetet for miljø- og biovitenskap (forelesning 14.10.09).
- Thorén, K. H. (2008). De grønne lungene som forsvant - Om tap av grønnstruktur i byer og tettsteder. I: Berntsen, B. & Hågvar, S. (red.) *Norsk natur - farvel?: en illustrert historie*, s. 223-235. Oslo: Unipub.
- Thorsnæs, G. (2009). *Moss*. Tilgjengelig fra: <http://snl.no/Moss> (lest 22.02.10).
- Vestby, G. M. (2005). Byenes attraktivitet: Moss i fokus. *NIBR notat 2005:136*. Oslo: Norsk institutt for by- og regionforskning. 70 s.
- Weil, S. (2002). *The need for roots: prelude to a declaration of duties towards mankind*. London: Routledge. 298 s.

8. VEDLEGG

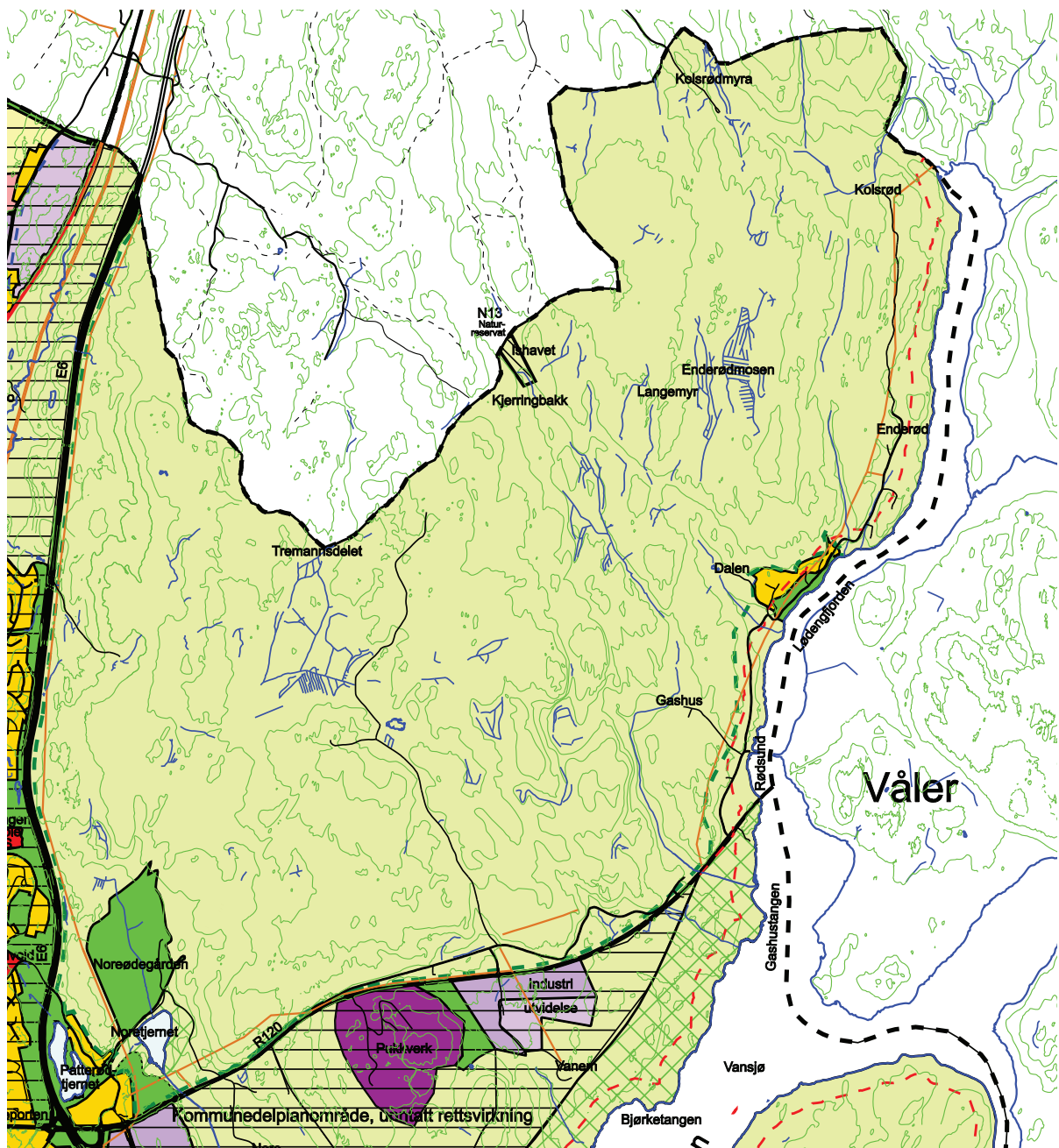
Vedlegg 1: Utsnitt fra kommuneplanens arealdel med tilhørende tegnforklaring

Utsnittene i vedlegg 1 er hentet fra kommuneplanens arealdel 2007-2019. De viser midtre deler av Jeløy, Mossemarka og for ordens skyld tegnforklaringen. Utsnittene mangler målestokk, men er originalt tegnet i 1:20 000. Kartet vises ikke i sin helhet grunnet kvalitet. Markagrensa er den grønne stiplede linjen som skiller bebyggelsen fra LNF-områdene på midtre Jeløy og Mossemarka.

http://www.moss.kommune.no/kunde/filer/Kommuneplan_2007-2019_vedtatt_kart.pdf (lest 24.03.10)

Ved siden av å vise midtre deler av Jeløy, viser også utsnittet deler av Mosseskogen, som har blitt brukt som eksempel i oppgaven.

http://www.moss.kommune.no/kunde/file/Kommuneplan_2007-2019_vedtatt_kart.pdf (lest 24.03.10)

Utsnittet fra kommuneplanens arealdel 2007-2019 viser Mossemarka

Kommuneplanens arealdel

Moss kommune

2007-2019

Tegnforklaring

1. BYGGEOMRÅDER

PBL § 20-4, 1.ledd

	NÅVÆRENDE	FREMTIDIG
Bebygde områder hvor arealbruks-tillatelse opprettholdes		
Utbyggingsområde for boliger med tilhørende anlegg		
Utbyggingsområde industri		
Utbyggingsområde for offentlig formål		
Friluftsområde, park, lekeplass idrettsanlegg, turkorridor		

2. LANDBRUKS-, NATUR- OG FRILUTSOMRÅDER

(LNF) PBL § 20-4, 2.ledd

LNF 1	
LNF 2 (særskilt naturverninteresse)	
LNF 3 (sikkerhetssone)	

3. OMRÅDER FOR RÅSTOFFUTVINNING

(LNF) PBL § 20-4, 3.ledd

Steinbrudd	
------------	--

4. BÅNDLEGGINGS-OMRÅDER

(LNF) PBL § 20-4, 3.ledd

Båndlagt etter naturvernloven		
Kulturvernomsråde, R= forminne		
Campingplass		

5. SJØ- OG VASSDRAGSOMRÅDER

PBL § 20-4, 5.ledd

Ferdseil, fiske, natur og friluftsområde	
Friluftsområde	
Havneområde i sjø	
Småbåthavn	

6. VIKTIGE LEDD I KOMMUNIKASJONS-SYSTEMET

PBL § 20-4, 6.ledd

Trafikkareal: H=havn, J=jernbane, P=parkering, B=båttoppleg	
Eksisterende fjernveg (E6)	
Eksisterende hovedveg	
Planlagt hovedveg	
Adkomstveg	
Samleveg	
Gang- og sykkelveg	
Turveg	
Eksisterende jernbane	
Planlagt jernbane	
Skipsled (bilferge)	
Lysløype	

Kommunedelplanområder, unntatt rettsvirkning

PBL § 20-4, bokstav h)

ANDRE SYMBOLER

Planens begrensning	
Kommunedelplan Sentrum	
Moss regionsenter	
100m-belte langs sjøen og Vansjø	
Strandsonen (RPR for Oslofjorden)	
Markagrense	
Høyspentiliner	
Skytebane	
Kaste- / låssettingsplass	

1:20.000

halden arkitektkontor as

tlf. 69 17 53 85
mob 930 96 985
fax 69 17 53 74

arkitektur
plan
design

pb. 374
1753 halden

03.11.06

E rev. 12.04.07
F rev. 29.05.07
G rev. 25.06.07

0206-

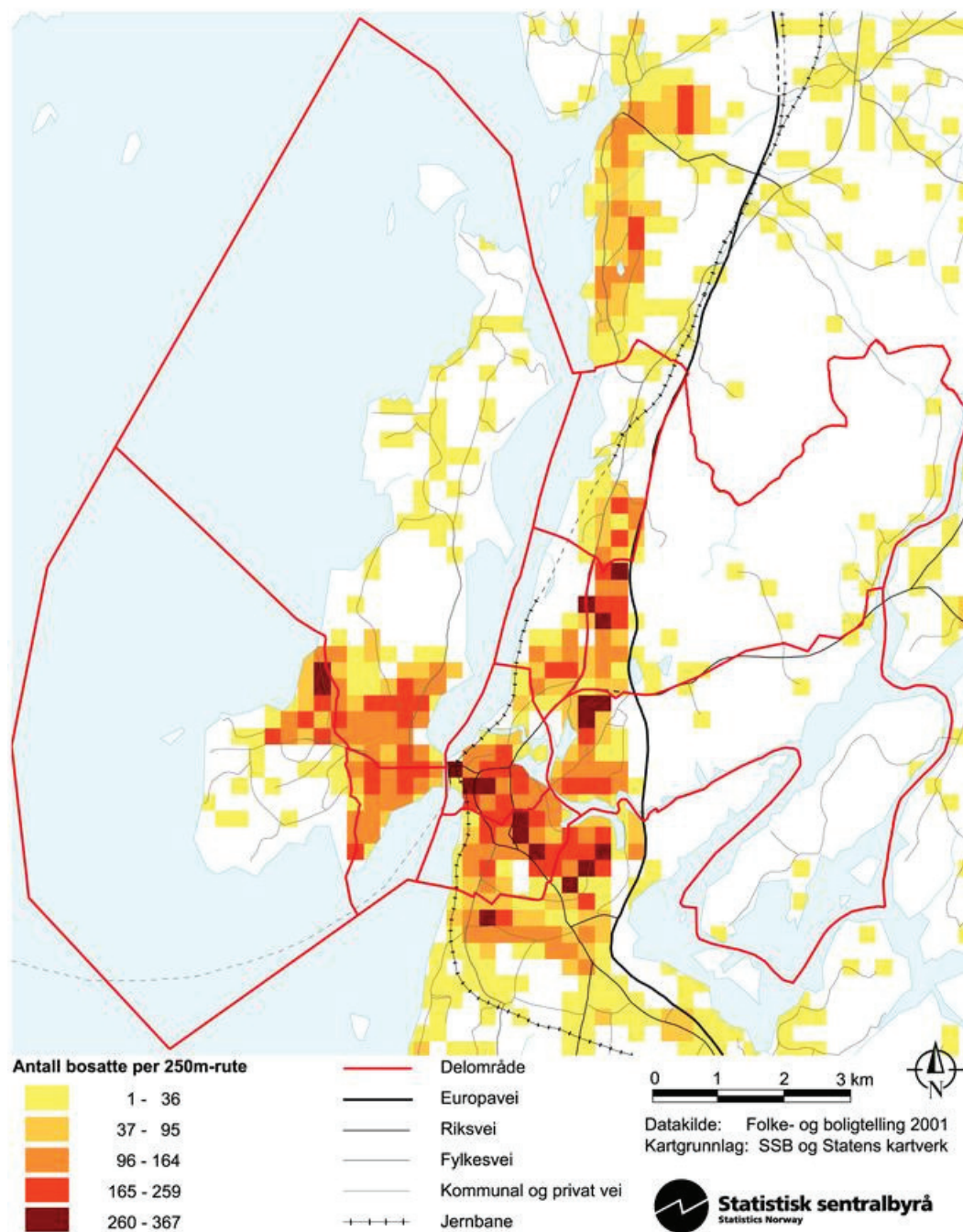
01G

Vedlegg 2 Bosettingsmønster i Moss kommune

Kartet fra Statistisk sentralbyrå viser bosettingsmønsteret i Moss kommune pr. 1. januar 2002, viser de forholdsvis tett befolkede sentrale områdene i kommunen.

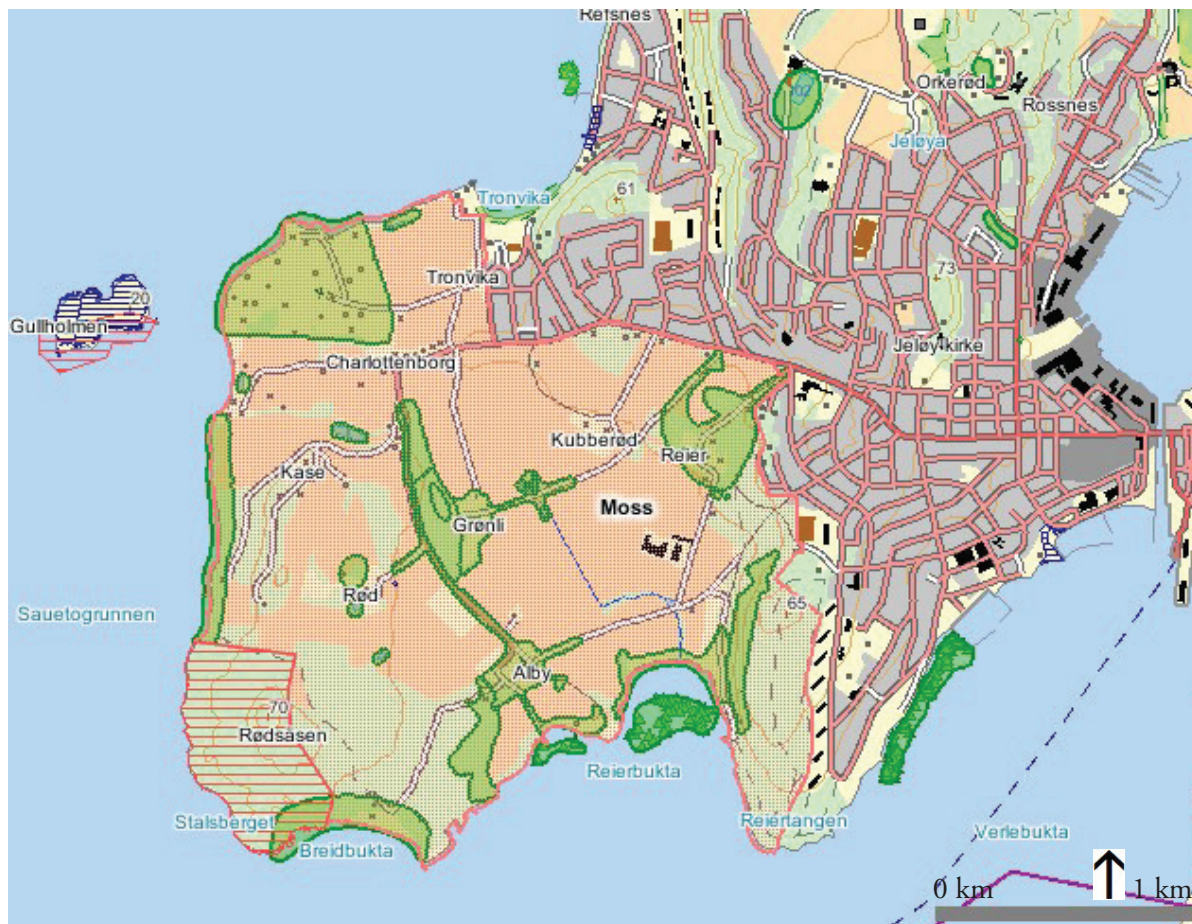
0104 Moss kommune – bosettingsmønster

Antall bosatte per rute 250 m x 250 m. Ikke fargelagte ruter/områder er uten bosetting. Befolkningsdata per 1. januar 2002.

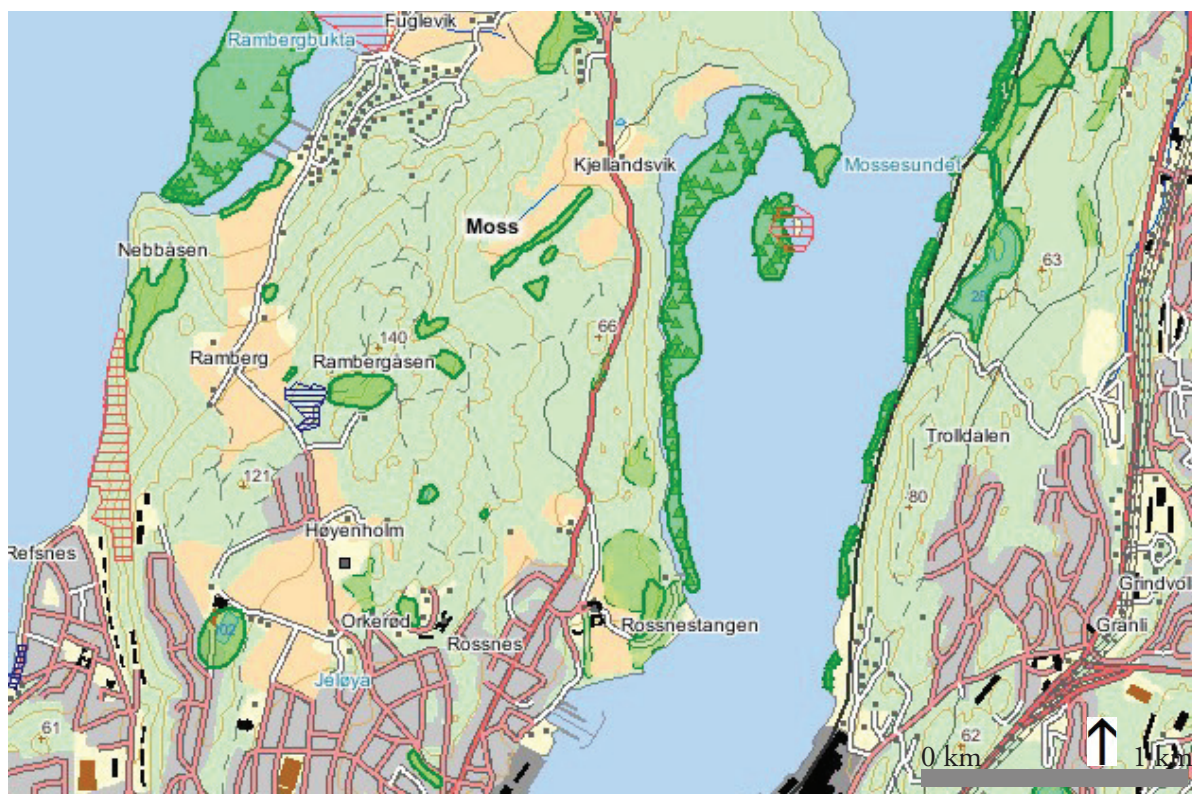
http://www.ssb.no/kommuner/kart_bosetting/0104-bosetting.jpg (lest 22.02.10)

Vedlegg 3 Kart over caseområdene og viktige naturtyper hentet fra Direktoratet for naturforvaltnings Naturbase

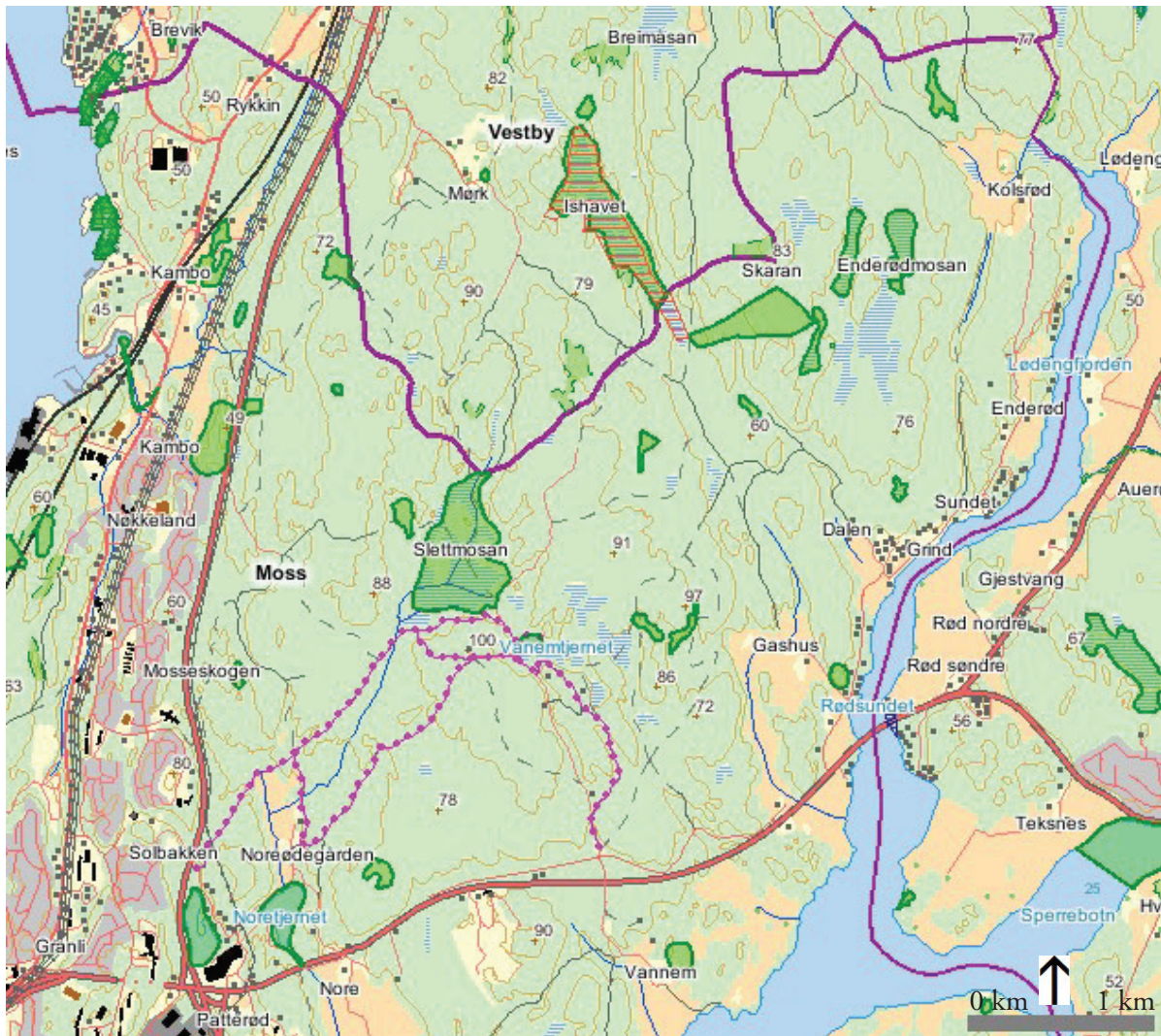
- Landskapsvernområde
- Naturreservat
- Statlig sikret friluftsområde
- Nasjonalt og regionalt viktige naturtyper

Kartet fra Direktoratet for naturforvaltnings *Naturbase* viser Landskapsvernområdet og naturreservatene på Søndre Jeløy. Hentet fra <http://dnweb12.dirnat.no/nbinnsyn/> (lest 23.02.10).

- Naturreservat
- Statlig sikret friluftsområde
- Nasjonalt og regionalt viktige naturtyper

Kartet fra Direktoratet for naturforvaltnings *Naturbase* viser midtre deler av Jeløy. Hentet fra <http://dnweb12.dirnat.no/nbinnsyn/> (lest 23.02.10).

- Naturreservat
- Nasjonalt og regionalt viktige naturtyper

Kartet viser Mossemarka og er hentet fra <http://dnweb12.dirnat.no/nbinnsyn/> (lest 24.03.10). De rosa linjene inne i Mossemarka viser lysløyper.

Vedlegg 4 Grov intervjuguide og informantkategorier

Intervjuguide (Guiden har variert ut ifra informantkategori og er delvis basert på hovedprosjektets intervjuguide)

- Informantens arbeidsoppgaver (evt hvordan bruker du områdene)
- Kommunens forvaltning, administrativt og politisk (evt *ditt* syn på kommunens forvaltning)
- Juridiske virkemidler (markagrensa etc)
- Argumenter for sikring. Hvorfor verdifulle
 - Naturkvaliteter
 - Mobilisering hvis ikke bevaring
 - Bruk
- Argumenter for bruk (annet enn friluftslivformål)
- Samarbeid eller konflikter
- Ditt syn på andres forvaltning (grunneiere, naturvernorganisasjoner, friluftsliv-/idrettsorganisasjoner)
- Samarbeid med andre
- Konflikter
- De 5 viktigste organisasjoner for planlegging og forvaltning
- De 5 viktigste enkeltaktører påvirker planlegging og forvaltning
- Sivilbefolkningens forhold til og bruk av områdene (Status)
- Hvordan bidrar sivilbefolkningen i planlegging/forvaltning

Informantkategorier:

- Administrativt ansatte i kommune
- Administrativt ansatte fylkesmannen
- Politikere
- Brukere (i idretts- eller friluftslivsorganisasjoner)
- Grunneiere
- Representanter fra vel, foreninger uten friluftslivspreg og lignende